F. E. SILLANPÄÄ

SFÎNTA MIZERIE

LITERATURĂ UNIVERSALĂ CONTEMPORANĂ

E. S. P. L. A.

Frans Eemil Sillanpää s-a născut într-o colibă țărănească din provincia Haim, din Finlanda, în anul 1888. Coliba construită de părinții lui se găsea la capătul unui pod, și cum „capul podului" în finlandeză se spune *sillanpää*, cei din colibă primiră acest nume.

Și-a luat bacalaureatul în anul 1908 și a studiat un timp științele naturale la Universitatea din Helsinki, înainte de a se dedica pe deplin literaturii.

În 1917 publică un fel de legendă de dragoste, *Viața și soarele*, urmată în 1919 de primul său roman *Sfînta mizerie*, care îl consacră de îndată ca mare romancier.

Legat puternic de satul său natal și de țăranii săraci din rîndul cărora s-a ridicat, Sillanpää a zugrăvit în operele sale numeroase figuri de oameni simpli, țărani legați de pămîntul lor, cărțile lui conținînd totodată un mare număr de elemente autobiografice.

Frans Eemil Sillanpää este unul din marii scriitori ai lumii. Romanele sale sînt traduse în majoritatea limbilor europene. În 1936 el a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Helsinki, iar în 1939 i s-a decernat Premiul Nobel pentru literatură.

F. E. SILLANPÄÄ

SFÎNTĂ MIZERIE

ROMAN

*

În romineşte de *Raul Joil*

1957
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

F. E. Sillanpää

HURSKAS KURJUUS

CUVINT INAINTE

Autorul *Sfintei mizerii* s-a născut într-o colibă țărănească din provincia Haim, din Finlanda în anul 1888. Coliba construită de părinții lui se găsea la capătul unui pod, și cum „capul podului" în finlandeză se spune *sillanpää,* cei din colibă primiră acest nume.

Micul Frans Eemil cunoscu din copilărie singurătatea. Există pentru copil — pare a ne spune el — o anumită singurătate populată de oamenii maturi, a căror indiferență — și misterioasă și parcă plină de primejdii — o descrie cu pătrundere tulburătoare chiar în paginile *Sfintei mizerii.* Există și singurătatea celui care trăiește în mijlocul naturii virgine. Și el trăi și această singurătate în mijlocul naturii, al cărei decor ni-l putem imagina citind cărțile lui: liniște, pustiul nesfîrșit de zăpadă peste care lunecă tainic umbra albastră a unei păsări, păduri aproape sălbatice, limpezimea nopților de vară din Nord... In acest decor, schimbările ciclice ale anotimpurilor devin evenimente lirice, pe care copilul le trăiește cu o intensitate unică. Poate și de aceea micul Frans Eemil va păstra despre toate o amintire atît de durabilă, senzorială, poate de aceea în cărțile lui va flutura melancolia — glasul singurătății calme.

Finlanda copilăriei lui Sillanpää se află în epoca școlilor ambulante și instrucția școlară copilul avea să și-o facă mai tîrziu decît ar fi trebuit. Urmă școala primară, cinci clase de liceu la Tampere, cunoscu deznădejdea de a se vedea silit să renunțe la învățătură pentru că nu mai avea cu ce să se susțină, începu să dea meditații și trecu bacalaureatul. La Universitatea din Helsinki urmă cîtva timp chimia și biologia, dar, covîrșit de datorii, se văzu nevoit să se retragă de data

aceasta definitiv de la şcoală şi reveni la coliba săracă a părinţilor săi, care, obosiţi şi îmbătrîniţi, îşi aşteptau moartea.

Mai mult mizeria îl sili să scrie, şi el îşi exprimă primele impresii în scurte nuvele pe care începu să le trimită diverselor reviste şi ziare, stîrnind chiar de la început interesul publicului. După căsătoria cu fata unui dijmaş, se consacră definitiv vieţii literare.

Sillanpää publică în 1917 cartea *Viaţa şi soarele,* în care îşi povesteşte revenirea la părinţi şi căsătoria. În 1919 apare *Sfîntă mizerie,* care îi consolidează definitiv reputaţia de mare scriitor, apoi *Silja,* în care creează imaginea unei fete purificate de dragoste, una dintre cele mai impresionante figuri feminine ale literaturii nordice, şi încă o serie de alte cărţi.

Universul lui artistic este un ecou al satului natal şi al vieţii ţărănimii sărace finlandeze, în mijlocul căreia a trăit şi pe care a descris-o cu o simpatie statornică. Cărţile lui sînt sărace în evenimente epice, ca şi viaţa monotonă a ţărănimii. Ele trăiesc prin observaţia fină asupra oamenilor şi totodată — ceea ce e mai puţin obişnuit la un scriitor pornit dintr-o lume în care viaţa are o desfăşurare gravă, dar şi simplă, lipsită de complicaţii — ele impresionează printr-o puternică filtrare intelectuală a materialului artistic, nu întotdeauna realistă, dar mereu interesantă prin ineditul şi adîncimea ei. Se simte în cărţile lui un anumit mod de explicare biologică a omului, înţeles ca o verigă în lanţul eredităţii şi un anumit gust de a asculta şi descrie murmurul tulbure al vieţii subterane, inconştiente, căruia scriitorul îi acordă un rol important. În efortul lui spre realism, Sillanpää n-a reuşit întotdeauna să-şi înfrîngă aceste înclinări şi nici anumite erori ale viziunii lui politice.

Necunoscut pînă acum la noi, Sillanpää este unul dintre marii scriitori ai lumii, tradus în mai toate limbile europene, *doctor honoris causa* al Universităţii din Helsinki şi laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 1939.

* * *

Cartea lui Sillanpää *Sfîntă mizerie* cuprinde în primul rînd un important document artistic asupra uneia dintre cele mai

interesante perioade istorice ale Finlandei contemporane: coacerea premizelor care au dus la mişcările din 1917—1918, dezlănţuirea şi eşecul acelor mişcări, aşa cum s-au reflectat ele în mediul ţărănimii. Cititorul găseşte în volum un tablou realist al satului finlandez, cu pătura ţărănimii bogate, egoiste, acaparatoare şi totodată trecută parcă prin nu ştiu ce şcoală care a înzestrat-o cu o anumită îndemînare iezuitivă, onctuoasă în a-şi masca sentimentele. In spiritul respectării adevărului social, Sillanpää descrie, prin destinul lui Penjami, procesul de pauperizare a micii gospodării ţărăneşti care are loc în societatea capitalistă. In fine, este de relevat că în centrul mişcării epice nu se află ca în atîtea alte romane scrise cu zeci de ani în urmă personaje din lumea exploatatorilor, ci chiar lumea oamenilor simpli, că preocupările, idealurile şi speranţele lor alcătuiesc conţinutul principal al romanului.

Sfîntă mizerie este o carte a suferinţei omului sărac pe care îl striveşte societatea capitalistă. Dacă la Dostoievski suferinţa este strigată, spusă în gura mare, dacă ea devine adesea o temă principală a dezbaterii dintre personaje, la Sillanpää — pe măsura fizionomiei interioare a oamenilor pe care îi descrie — ea este trăită mocnit, interior. Tabloul rămîne şi în acest caz cutremurător. Bătrînul Penjami moare în culmea mizeriei lui cu sentimentul că a fost „singur în lume". Femeia lui, Maija, e nevoită să-şi lase copilul la rude, iar cînd se întoarce după cîteva luni „pare a invoca în apărarea sa că n-a sosit decît pentru a muri într-un loc cunoscut". Din cauza suferinţei, femeia a ajuns într-o atît de adîncă stare de umilinţă, încît pînă şi faptul că vine să moară într-un loc cunoscut îl socoteşte o îndrăzneală pentru care trebuie să se justifice. Pentru a ne sugera şi mai bine starea în care a trăit Maija, scriitorul ne spune că, la moartea ei, frate-su a simţit o uşurare sufletească. De suferinţă au parte şi celelalte personaje din mediul oamenilor exploataţi. Copiii lui Jussi — eroul principal al cărţii — pleacă unul după altul la stăpîn; s-ar spune că ei nu prind putere decît pentru a sluji pe alţii. Hiltu fiica lui Jussi, probabil din desperare, se aruncă într-un lac.

Printre aceste personaje nu există propriu zis unul care să fie fericit. Jussi Toivola pare a face excepţie, dar aceasta este

numai o aparență. De fapt, Jussi este acela pe care soarta îl torturează cel mai mult, căci printr-un fel de joc cinic, din timp în timp îl momește cu iluzia unei fericiri de o clipă, pentru ca imediat după aceea să-l arunce într-o suferință și mai mare. In cele din urmă, acest joc al nașterii și distrugerii iluziilor nu face decît să întărească ideea că în societatea burgheză suferința este o lege de fier a existenței omului exploatat. Din realitatea lumii bazate pe exploatare, romancierul a realizat îndeosebi atmosfera apăsătoare, sufocantă, a descris realist și cu ostilitate puterea sălbatică și blestemată a relațiilor capitaliste, care strivesc pe încetul viața omului.

Sfîntă mizerie este și cartea unui destin — destinul lui Jussi Toivola.

Jussi este un om al reacțiunilor elementare, timid și mai mult intimidat, în tinerețe, de brutalitatea cu care se purtau stăpînii lui. Jussi nu este un revoluționar, ci un revoltat. Modificările care se produc în conștiința lui, mai ales după moartea lui Hiltu — printre altele și ca urmare a creșterii experienței pe care o aduce vîrsta — pot fi numai cu mare bunăvoință numite o concepție despre viață — așa cum face autorul. Ele de fapt corespund pur și simplu unei atitudini constituite pe instinctul de om exploatat, care, exasperat de suferință, caută o zare de lumină. Chiar după ce se avîntă în lupta socială, Jussi continuă să aibă șovăieli și în unele clipe dorește reîntoarcerea la trecut. El încearcă și un fel de armistițiu sui generis cu dușmanul — gestul de a depune arma lîngă castelanul ucis, gest mișcător în naivitatea lui, dar de o perfectă autenticitate psihologică — care de altfel are consecințe fatale pentru ei.

Sillanpää a prins, printre altele, în imaginea lui Jussi convulsiunile unei conștiințe în care revolta spontană este cenzurată și-n cele din urmă aproape sufocată de o serie de prejudecăți întreținute de societatea burgheză și de o serie de slăbiciuni omenești. In ciuda oscilărilor amintite, viața lui Jussi constituie un protest vehement împotriva orînduirii burgheze.

Sillanpää descrie cu o obiectivitate împinsă pînă la răceală științifică — poate fi aici și ecoul înclinațiilor care l-au dus în tinerețe spre studiul științelor naturale — calvarul sufletesc

al eroului său, înregistrînd mai ales pe această linie un important succes artistic. S-ar putea analiza pe multe pagini forța de pătrundere analitică a scriitorului, precizia în surprinderea nuanței reale, dar aici ne vom opri la un singur amănunt: spre sfîrșitul vieții, Jussi își pierde nevasta. Această pierdere, care în mod firesc ar fi trebuit să-i trezească durere, îi produce un sentiment aproape euforic de armonie și eliberare. E ceva de necrezut, dar bine observat — o formă a alienării sentimentelor omului supus exploatării — e o rătăcire de care nu Jussi, ci societatea în care trăiește el e vinovată.

La toate cele amintite se adaugă și un element introdus discret în roman, dar ghicit de cititor, care joacă în viața lui Jussi oarecum rolul fatalității. Prin tată, Jussi aparține mediului proprietarilor de pămînt, dar, gîndindu-se la existența lui, aceste legături par o glumă tragică. Pînă și autorul relevă acest fapt pe un ton contrariat. Prin mamă, Jussi e rudă cu un alt proprietar de pămînt, Tuorila. După ce-și pierde tatăl, el ajunge la conacul acestui Tuorila, dar se află într-o situație pentru care nu poate fi invidiat. Jussi care ar putea fi favorizat de legăturile de rudenie, în realitate nu se bucură nici de drepturile stăpînilor, nici de cele ale servitorilor, după care tînjește. Ceea ce în mod firesc te-ai fi așteptat să-i fie de folos, pe Jussi îl tulbură și-l face să sufere și mai mult. Chiar moartea lui este urmarea unui accident. Există în destinul lui Jussi ceva „sucit", și acest element care singularizează drama lui, o și potențează, îi dă o mai mare intensitate.

Pe Jussi îl mai urmărește și o altă fatalitate. Abrutizat de împrejurările în care a trăit și, totodată, insuficient înzestrat intelectual, el înțelege mai greu decît alții întîmplările la care participă. O prăpastie se deschide între el și ceilalți, care îl disprețuiesc.

Temei sociale scriitorul îi suprapune tema singurătății la care este condamnat omul prin destinul lui biologic.

Toivola detestă în Jussi „slăbiciunea propriei lui rase". La douăzeci și patru de ani Jussi e încă tratat de oameni ca un copil. Rudele nu au curajul să-i încredințeze o muncă mai grea. În timpul revoluției, proprietarii nu sînt atît de jigniți că li se comandă, cît de faptul că Jussi e cel care le comandă. Moartea lui nu trezește nici o compătimire, iar proprietarii

simt un fel de satisfacție că nu vor mai avea de-a face cu el. Chiar tovarășii lui de luptă îl privesc cu îngăduință, ca pe o ființă întîrziată. Scriitorul vrea să ne spună că Jussi e singur în lume. E drept, Jussi nu găsește înțelegerea caldă, omenească, de care are nevoie la „revoluționarii" de care este legat, dar ar fi putut s-o găsească la niște revoluționari adevărați. Situația de însingurare totală nu s-a constituit fără o anumită interpretare a vieții sociale. Concepția socială a avut urmări și asupra modului de a prezenta problematica umană. Numai în acest fel s-a putut introduce în destinul lui Jussi ceva tragic, un element irezolvabil, care tinde din păcate să prezinte într-un anumit sens suferința ca veșnică.

Pentru Sillanpää omul este înainte de toate o ființă biologică. Din acest punct de vedere, viața apare ca o veșnică repetiție a aceluiași proces etern. „Căci — observă și Sillanpää în spiritul filozofiei sale — viața rămîne aceeași, și în raporturile dintre ea și tine nu e nimic absolut decît că trebuie să trăiești." Un anume dezgust față de viață se constată la personajele lui și nu lipsesc nici unele reflexii ale sale. Îmbătrînirea, decrepitudinea, aspectele de demoliție umană, impresionează adînc sensibilitatea scriitorului, pînă la obsesie. Această viziune, care introduce în carte o atmosferă apăsătoare, coborîtă pe alocuri pînă la pesimism, evident noi n-o putem aplauda.

* * *

Sfîntă mizerie concentrează într-un număr redus de pagini o perioadă istorică în care au trăit aproape două generații. Este o imensă condensare de material artistic, care a adus și o anumită conformație a imaginii. *Sfîntă mizerie* nu este un roman al analizei minuțioase a tipurilor și situațiilor, o carte în care se urmărește etapă cu etapă evoluția epică. Scriitorul construiește un fel de scene-tip, care reprezintă media statistică a scenelor de un anumit gen, dintr-o anumită perioadă. Ni se descrie, de exemplu, familia lui Penjami în momentele ei de relaxare, înainte de culcare și apoi dormind. Este o scenă ilustrativă pentru o întreagă perioadă și anume pentru anii cînd gospodăria lui Penjami intrase în amurgul

ei economic. Este un fel de scenă-ritual. Faptul trebuie reținut, căci această tendință de a recepta elemenul comun, statistic, repetabil, este caracteristic artei lui Sillanpää și solidară cu un anumit mod de a generaliza artistic. Se poate recunoaște la el și tendința de a înregistra sentimentele caracteristice pentru o perioadă. Noi nu putem ști ceea ce gîndea Jussi la o dată anumită — nu există vreau să spun acea tendință accentuată spre individual, pe care o întîlnim la Proust de exemplu. Pe Sillanpää îl interesează sentimentele pe care le-a trăit Jussi într-o anumită perioadă, lui îi place să înregistreze laturile repetabile ale manifestărilor eroului său dintr-o anumită perioadă.

Scriitorul nu este unul dintre oamenii care se pierd printre personajele descrise, ci se află undeva deasupra lor. Înălțimea nu este un fapt fizic, ci filozofic. Autorul pare a fi un inițiat în destinele muritorilor, spre care privește cu simpatie, dar și de departe, de unde oamenii se văd ca niște figurine conduse de legi pe care nu le înțelegi. Capitolele cărții se intitulează: „Nașterea și copilăria; La rude; Spre maturizare; În vîltoarea vieții; Moartea își face din plin datoria; Răzvrătitul". Recitiți aceste titluri și veți regăsi în ele ceva care sugerează o anumită ordine fatală, obiectiv, față de care omul rămîne neputincios. Acesta este filozoful Sillanpää și el trece cu dezinvoltură de la pictura scenei cotidiene la coordonatele ei istorice, de la local la sideral. Prin acest procedeu, el scoate efecte artistice neașteptate. Există un suflu istoric și filozofic care străbate paginile cărții, integrînd destinele urmărite în decorul mișcării istorice a poporului finlandez și chiar într-un decor cosmic.

Sillanpää își domină cu autoritate materialul. Citindu-l, ai sentimentul că el își poate realiza în „materie" orice intenție. Mare regizor al detaliilor, el creează prin cîteva trăsături atmosfera care-i convine.

Este înzestrat autorul și cu un remarcabil dar al observației, surprinzînd îndeosebi detaliul cu semnificație psihologică. „Cum sta gata să plece, tînăra fată (Hiltu — n.n.) părea o gînganie de o uimitoare gingășie, care se despărțise parcă de mult de ai săi" — observă autorul, concentrînd în cîteva cu-

vinte întregul proces interior în cursul căruia Hiltu s-a obișnuit și a acceptat ideea despărțirii de familie.

Cum spune și titlul, *Sfîntă mizerie* este o carte a mizeriei, a suferinței, a durerii. Este bine că e descrisă suferința, nu e bine că există și tendința de a prezenta suferința ca o componentă eternă a condiției umane. Cartea cuprinde vederi cu care noi nu putem fi de acord, dar, în ansamblu, prin adevărul cu care reflectă durerea și cauzele durerii omului exploatat, prin lirismul și observațiile adesea scînteietoare, ea este o carte tulburătoare, vastă în semnificație, adîncă, și ea vorbește tuturor celor legați de lupta pentru o societate a solidarității și muncii libere a oamenilor.

TITUS PRIBOI

Jussi sau Juha sau Janne Toivola — după registrele stării civile, Johan Abraham Benjaminpoika — era un calic bătrîn, cu înfățișare respingătoare.

In ultimii ani căpătase o chelie pe aproape tot capul; îi rămăsese numai puțin păr ciufulit la ceafă și pe lîngă urechi, pe care înainte îl mai tundea din cînd în cînd, dar acum îi ieșea, zbîrlit, de sub șapcă. Un păr brun și cîlțos, ca de potaie, îi năpădise pînă și în jurul ochilor obrazul, din mijlocul căruia se ivea un nas ascuțit. Cozorocul șepcii îi umbrea atît de mult ochii înfundați sub frunte, că abia îi puteai zări ca două puncte reci, la care nici un om cinstit nu s-ar fi încumetat să-și oprească privirile. Dacă te ferești de ochii cuiva, apoi o faci de obicei pentru cu totul alte motive. In ochii lui Jussi Toivola nu era nimic amenințător sau fioros; din contra, ți se părea că-ți zîmbesc chiar. Avea un nu știu ce în priviri, care dădea de bănuit că-i nebun; și niciodată sufletul nostru nu-i pus la o mai grea încercare decît atunci cînd ne uităm în ochii surîzători ai unui nebun: ochii lor parcă ar vrea să ne spună, plini de suferință, că ei știu ceva... ceva ce noi refuzăm cu încăpățînare să recunoaștem.

Și ne așteptăm ca bătrînul țicnit să ne arunce în obraz tot ce știe...

Dar Jussi Toivola nu era nebun; deși începuse să se ramolească, își păstrase totuși dreapta judecată. Țăranii de prin împrejurimi îl socoteau chiar șiret și bun de gură. Și cînd se află, în timpul răscoalei

din 1917, că fusese amestecat într-un omor groaznic, fu condamnat fără multă vorbă. Ofițerul însărcinat să curețe terenul puse capăt vieții zdrențărosului acestuia și a altor opt inși într-o frumoasă noapte de primăvară.

Condamnările la moarte îi încremeniră de spaimă pe cei mai mulți dintre locuitori, care nu văzuseră niciodată pînă atunci asemenea cruzimi. În primele zile după aceea, încă mai tremurau cînd vorbeau de cele petrecute. Dar de moartea lui Jussi mai era legată o întîmplare, care te făcea aproape să rîzi, arătîndu-ți o curioasă trăsătură a acestui om ciudat. Răsculații fuseseră împușcați în fundul unui șanț săpat în cimitir și Jussi era ultimul dintre ei. Dar cînd îi veni rîndul, el nu rămase în picioare ca ceilalți, ci se culcă peste grămada de corpuri ce zăceau în fundul șanțului — ca și cum ar fi vrut să-și ocupe dinainte locul cuvenit. Numai Jussi era în stare să facă așa ceva. De altfel, nici n-a fost executat în poziția asta, ci i s-a ordonat să se ridice în picioare.

„În timp de război trebuie să-ți placă să ucizi, altfel nici o scofală", a spus unul dintre scribii războinici ai Finlandei și are, vezi bine, dreptate.

Nu mult timp după încetarea luptelor, sufletul fiecărui om se înalță pînă acolo de unde privirea sa — chiar dacă ar voi — nu se mai poate opri la suprafață, la ceea ce este mai puțin important, la eforturi fizice, la murdărie, la foame și la atrocități, ci pătrunde în mod irezistibil mai adînc, pînă în locul unde toți stau tăcuți și parcă înlemniți în atitudinea lor. Acolo, nimeni nu mai e nobil și nimeni n-are mai multe drepturi decît altul ; căci în focul încăierării, luptătorii au aflat unele lucruri, pe care nici nu le-au bănuit măcar înainte. Chiar și morții se scoală și se întreabă, nedumeriți, de ce-au fost băgați în morminte deosebite ; și li-e cu neputință să-și amintească motivul acestei despărțiri.

Jussi Toivola și ofițerul sînt vechi cunoștințe ; odinioară, undeva, acesta din urmă l-a ucis pe Jussi într-o luminoasă noapte de primăvară. Desigur că a făcut-o în treacăt, din ușurință, fiindcă nu și-a dat seama ce om deosebit era, în fond, acest Jussi...

I

NAȘTEREA ȘI COPILĂRIA

Juha Toivola făcea parte, prin naștere, din pătura țărănească, cu toate că tînăra generație nu prea ținea în general seama de asemenea lucruri și nimeni nu se gîndea să cerceteze trecutul său mai îndepărtat. Avea rubedenii înstărite printre țăranii a două sau trei parohii, dar se înstrăinase atît de mult de rudele sale, încît nici măcar atunci cînd îl năpădi îngrijorarea, fiindcă luase parte la răscoala din 1917, nu-l duse gîndul la vreunul dintre ai săi.

S-a născut în satul Harjakangas, o parohie așezată la nord-vest de Satakunta, la ferma Nikkilă, în 1857, într-o vineri seara, în ajunul sfîntului Mihai.

Aerul solemn al sărbătorii de toamnă, care începuse să se simtă prin case și pe ogoare, se împletea cu atmosfera neobișnuită și grețoasă, pe care o creează în jurul ei o lehuză gata-gata să nască.

In dimineața aceea căzuse o ploaie mohorîtă, dar cerul se limpezise în timpul după-amiezii și soarele lumina iar frunzișul împestrițat al pădurilor de mesteceni și plopi și verdele proaspăt al brazilor singuratici...

Stăpînul din Nikkilă, Penjami, un țărănoi de vreo cincizeci de ani, cu înfățișare posomorîtă, cu bărbia murdară de zeamă de tutun, cobora scara pridvorului cu pași șovăitori, îndreptîndu-se spre curte. Purta un halat de aba pătat peste tot, strîns la mijloc cu o curea de piele; gulerul halatului și al cămășii, larg desfăcute, îi lăsau pieptul dezgolit în bătaia vîntului de toamnă. Era un om care pășea încet-încet spre

ruină : un astfel de bătrîn în curte şi un cazan vechi de rachiu, care bolborosea în şopron, formau un tablou în deplină armonie cu colţurile roase de vreme ale casei şi pereţii ei putrezi. Penjami era căsătorit a treia oară şi cea de a treia nevastă a sa aducea pe lume primul ei copil. Cu mînecile suflecate şi cu obrazul şiroind de sudoare, moaşa ducea apă din şopron în baia de aburi şi, cînd îl văzu pe Penjami ducîndu-se în sat, îi strigă :

— Ar trebui să stai acasă într-o seară ca asta.

— Vedeţi-vă de treabă, babelor ! mormăi Penjami, urmîndu-şi calea ; pe obrazul său roşu juca un surîs mulţumit şi şăgalnic, provocat din afară de lumina blîndă a zilei şi dinăuntru de gîndurile tainice şi molcome ale moşneagului.

„...Femeile fac copii... ele nu ştiu să facă decît asta... iată că şi a treia muiere a mea face acuma un copil, dar moaşa nu mai poate să facă... băieţi ! ha ! ha ! ha ! Mă duc la Ollila, să-l văd pe moşneguţ... e un om de treabă cu toate că-i din Kokemäki. Se cam îmbată adesea, ca şi mine, poate că şi acuma e beat ; dar ce-are a face, are un băietan mare, zdravăn ca un urs... şi totdeauna se găseşte la el secară. Chefliul ăsta afurisit e un beţivan de n-are pereche, dar de el nu s-agaţă sărăcia... Pe cînd eu sînt la a treia nevastă, care o să aibă acuşi un copil... moaşa se tot învîrteşte încolo şi încoace, dar am să fac să le treacă cheful, muierilor... Ce plăcere să le închizi fleanca... fiecare muiere de a mea a mîncat bătaie şi o să guste şi ea din mîncărica asta..."

Rachiul curgea nespus de plăcut prin vinele lui Penjami, obrajii i se roşiseră ca ciorchinele de scoruş şi ochii îi alergau încolo şi încoace, să găsească un prilej ca să-şi reverse buna dispoziţie.

Căuta gîlceavă oamenilor care scoteau cartofi din pămînt, întreba pe cîte un ştrengar din Husari :

— E acasă tata ?

— Da, răspundea băiatul.

— Şi ce face ?

— Nu știu.

— S-o fi culcat, poate, cu mă-ta, își da cu presupusul Penjami, pufnind în rîs și își căuta mai departe de drum spre Ollila.

Pe cea de a treia nevastă a lui Penjami o chema Maija. Era una din fiicele lui Ollila ; nu a proprietarului actual, venit din Kokemäki, dar fratele său îi vînduse ferma stăpînului de astăzi. Acest frate era holtei atunci ; cînd se căsători însă, se duse să stea la socrii săi dincolo de Tampere și se descotorosi de pămîntul său natal. Soră-sa Maija era într-o situație tare grea. Îi rămaseră cîteva ruble, dar numai cu atît nu putea găsi un soț. La început ea a căutat să atragă atenția bărbaților, gătindu-se cît mai frumos, dar o făcea cu atîta stîngăcie, că rîdeau toți de ea ; și toate astea se terminară, așa cum era firesc să se întîmple : Maija rămase grea. E drept că nu trecu mult și copilul muri, dar între timp rublele dispăruseră și Maija nu mai avu altă cale de ales decît aceea pe care o iau toate femeile de teapa ei : să se tocmească servitoare. Oamenii îi preziseră atunci că o să i se mai întîmple asemenea accidente ; era doar moale ca o cîrpă. Dar prezicerea nu se adeveri. După ce nevasta lui Nikkilä [1] muri, în preajma sfîntului Mihai, și Maija intră la el servitoare, chiar în toamna aceea, oamenii spuneau : „Bun, iată-l pe Penjami al nostru cu o nouă nevastă !“ Și prezicerea asta se împlini. Maija stătea acum culcată în baia de aburi și Loviisa, moașa, se învîrtea în jurul ei.

Maija dorise și așteptase cu înfrigurare acest eveniment, căci pînă atunci traiul ei acolo, mai ales ca stăpînă în casă, era foarte nesigur și destul de neplăcut ; în capul ei strîmt și care gîndea alene se

[1] In unele regiuni din Finlanda exista obiceiul ca, în locul numelor de familie, țăranii să adopte numele fermei pe care o locuiau ; astfel se explică identitatea numelor personajelor și a fermelor, precum și schimbările dese de nume ale unor personaje în cursul romanului.

încropise un gînd : cînd va avea un moştenitor, abia atunci va putea să-nceapă să trăiască şi ea de-a binelea. Toată viaţa ei nu-i lipsise decît un început ca lumea şi nu e vina ei că nu l-a găsit. Cu ce era vinovată că n-a putut-o duce şi ea ceva mai bine, ca toate fetele de la ţară ? Cinci ani a fost slujnică, dar nu s-a socotit scăpătată ; ştia că o să treacă şi o să vină şi timpul ei, cînd va putea începe o altă viaţă. De aceea, răspunse îndată îndemnurilor lui Nikkilă ; găsea chiar că-i bine ca bărbatul ei să fie aşa cum era el, bătrîn, cu bărbia murdară de zeama tutunului, ahtiat după rachiu — şi văduv. Totul era cît se poate de bine ; nu că era cumva înclinată să se socotească mai prejos de cît altele, dar, după părerea ei, ea şi Nikkilă alcătuiau o pereche tocmai potrivită pentru o fermă ca aceea.

Maija nu încercă totuşi simţămîntul acesta decît în clipa în care, sigură că va deveni soţie de fermier, se gîndi toată săptămîna cum se vor petrece lucrurile în duminica următoare la biserică : ...Penjami, fiu al lui Penjami, agricultor, văduv, şi domnişoara Maija Josefina, fiica lui Ştefania... Dar, la biserică, s-a mai adăugat „slujnică la ferma..." ; cît despre „domnişoară" nu s-a suflat nici un cuvînt. De altfel, Maija nu avu nevoie de multă vreme ca să-şi dea seama că nu reuşise încă „s-o înceapă de-a binelea" : într-adevăr, după căsătorie, situaţia ei nu se schimbă de loc. Ea îi spunea şi acum „dumneata" soţului, iar fetele o strigau tot Maija, ca şi înainte. Penjami, pe de altă parte, cînd vorbea de femei nu le spunea decît „babe" şi cînd era din cale afară de bine dispus, le spunea „muieri". Teama ascunsă pe care Maija o încercase cînd rîvnea să devină fermieră mai stăruia şi acum, după ce-şi atinsese scopul. Ce putea să facă decît să tot amîne clipa cînd va începe...? Şi clipa aceea trebuia „să fie aşa şi aşa", dar mereu o amîna pe a doua zi. Odată, făcu o timidă încercare : bruftului pe moaşă ca s-o mai rărească cu vizitele. Dar urmarea a fost că-ntr-o seară, cînd se întoarse stă-

pînul, îi făcu o praftură şi urlă: „Dacă nu vă vedeţi de treabă, babelor, vacilor, să vă feriţi din calea mea". Atunci îşi dădu seama cît de înfricoşător şi de urîcios era bătrînul Penjami şi cît de mult dispreţuia el femeile. In viaţa lui Penjami începutul n-a dat greş; în privinţa asta nu merita decît respect. Iar moaşa dovedi că nu purta pică lui Maija, bunătatea ei faţă de dînsa crescuse parcă de atunci.

Maija nu reuşea, deci, s-o „înceapă de-a binelea". Cînd se oprea pentru o clipă din muncă, se gîndea că a îmbătrînit repede, că a intrat în această femnă prin uşa din dos... şi colac peste pupăză... acest Penjami, cu obrazul său aprins, pradă beţiei şi care de ani de zile nu-şi ieşise cît de cît din obiceiurile lui, nestrămutat orice s-ar întîmpla. Şi aici, aproape de ea, erau moaşa şi fetiţele, fiecare cu toanele ei şi de jur împrejur, tot satul acesta cenuşiu, care o privea cu zeci de ochi. Are s-o ducă, prin urmare, tot aşa mai departe... In clipele acestea, cînd rumega asemenea gînduri, părea că rădăcina nasului i se turtea şi mai mult; doi dinţi din faţă îi şi căzuseră. Dacă moare Penjami, ce-o să se întîmple cu ea? Moştenitor n-are şi poate nici n-o să aibă?

Dar moştenitorul era, totuşi, pe drum. Ochii urduroşi ai lui Maija, înfundaţi între umerii palizi ai obrajilor, aruncau adesea priviri visătoare în perioada aşteptării. Moştenitorul avea să vină, era sigur; dar la cîte o făcea să se gîndească cel aşteptat şi cîte erau de făcut în întîmpinarea viitorului. Se gîndea cum va trebui să îngrijească şi să crească copilul, că va trebui să vegheze cu străşnicie să nu se risipească partea lui de moştenire, ci din contra, să se mărească. Şi de cîte ori aceste gînduri stăruitoare puneau stăpînire pe Maija, ea îşi dădea seama cît de şubredă era situaţia ei. Orice străduanie îndreptată spre viitor o apăsa şi-o obosea; cînd vedea, în închipuire, urmările fericite ale străduaniei ei, îşi dădea seama, îndată, că va trebui să ia hotărîri bine gîndite în scopul acesta şi să le ducă la capăt cu

destulă tărie. In viaţa sa, Maija suferise mii de neplăceri mărunte, niciodată nu se terminase cu bine un lucru început de ea. Acum avea pe cap pe Eeva şi pe Marke, o stînjenea bătrîneţea lui Penjami, totul, totul. De ce măritişul ei n-a fost asemenea cu măritişul celorlalte fete de la ţară? Ar trebui ca, odată şi odată, să ajungem ca omul să nu mai năzuiască nimic.

Dar natura nu asculta de aceste dorinţe, ea îşi urma drumul ei. Caracterul nestrămutat, de neîmpăcat, al naturii pe de o parte şi gîndul omului, pe de alta — în asta constă drama vieţii noastre — se ciocneau şi aici, în locurile acestea neştiute, după cum o floare se dezvoltă potrivit cu speţa sa chiar în ascunzişurile de nepătruns ale celor mai îndepărtate păduri. Cînd se apropie ora naşterii, povara chinuitoare a tuturor acestor griji încetă, pentru o clipă, s-o apese pe Maija. I se păru atunci că-i aproape fericită. Ceilalţi, Eeva, Marke, Penjami şi moaşa, facă ce vor.

In bucătăria lui Ollila ardea o lumînare şi trei bărbaţi stăteau în jurul unei mese, la lumina ei galbenă. Moş Ollila împlinea aproape şaptezeci de ani; avea obrazul spîn, dar sub bărbie, de la o ureche la alta, îi creştea o barbă albă şi deasă ca lîna. Vorbea în dialectul din Kokemäki. Cu ceafa şi pieptul ţepene, era totdeauna plin de demnitate, chiar şi atunci cînd dădea drumul pe gît la cîte un păhărel; cînd Penjami Nikkilă se cam întrecea cu gluma şi căuta să-şi bată joc de el, moşul îi închidea gura, liniştit, fără să se clintească, şi Penjami nu mai avea curajul să-i caute gîlceavă. Căci lîngă bătrîn stătea, tot aşa de ţeapăn şi nemişcat, fiul său Fransu, un vlăjgan chefliu de vreo treizeci de ani, cu părul tăiat drept la ceafă. Fransu spunea din cînd în cînd cîteva cuvinte, cu o mutră serioasă, fără să zîmbească vreodată. Dacă făcea şi el o observaţie personală, această observaţie întărea totdeauna cele spuse de tata. Beau

vîrtos, dar fără să se îmbete. În tovărășia lor, Penjami părea să fie o simplă păpușă, el care era un despot acasă, la Nikkilă.

Lumînarea era pe sfîrșite și puterile lui Penjami Nikkilă la fel. „S-ar spune că nu ți mai mult decît o lumînare", zise moș Ollila, care începea să se însufleţească, în timp ce lui Penjami i se muiau balamalele.

„Degeaba te-ai supărat pe mine, că nu ți-am dat bani, nu știam cum stai cu afacerile, spune-mi, te rog, de ce dracu te-ai mai însurat o dată."

Cu mintea sa de beţivan, Penjami își dădea seama, totuși, cît de străini îi erau oamenii aceștia și cît erau de puternici, — supărător de puternici față de el. I se părea că el însuși și ferma sa sînt pe cale să-ncapă în mîinile lor, fără ca ei să dorească măcar acest lucru. Deodată, Penjami simți cum i se urcă sîngele la cap și se ridică ca și cum ar fi avut de făcut nu știu ce treabă. Dar atunci se sculă și bătrînul și spuse:

— Ei, bine, vecine, trebuie să te-ntorci acasă, la nevastă, mi se pare că e gata să-ți facă un copil.

Moșul și Fransu îl petrecură. Penjami se găsi deodată singur în curtea întunecoasă și se-ndreptă cu pași mărunți spre celălalt capăt al satului. Ochii săi străpungeau întunecimea fără să clipească, și cum băutura îi amorțise grijile sale zilnice, nu mai vedea decît liniile mari, simple, ale vieții și halul de plîns în care se afla. Cu pămîntul acesta, cu cerul acesta și cu oamenii aceștia din Kokemăki, nu faci nimic dacă te porți rău. Cu alții, se poate. E groaznic cînd te gîndești că sînt unele lucruri cu care nu te poți purta urît și de care nu poți nici să scapi. Bătrînul Penjami era frămîntat de gîndul acesta, care nu-l lăsa o clipă, anume că sînt unele lucruri cărora trebuie să le dai un pic de respect.

Se așeză, mormăind, pe marginea drumului.

Ardea masalaua [1], prinsă la locul ei și la lumina

[1] Aşchii de lemn care serveau pe vremuri la luminatul caselor.

pe care o împrăştia în casa lui Nikkilă, se puteau zări două fetiţe, cu păr roş, Eeva, cea mai mare, şi Marke, mezina. Amîndouă se născuseră din a doua căsătorie a lui Penjami, erau singurele supravieţuitoare şi semănau leit cu răposata lor mamă. Aveau înfăţişarea mohorîtă, nu-şi vorbeau, deşi mai totdeauna voiau să fie împreună. În seara aceasta parcă se apropiară mai mult decît altă dată, căci mai tot timpul putură să şi-l petreacă în voie, în fosta lor cameră de copii. Cînd stăpînul nu era acasă, şi nici stăpîna, slugile găseau momentul cel mai prielnic pentru spălatul rufelor şi distilarea rachiului. Numai greierii ţîrîiau ascunşi în crăpăturile sobei, iar masalaua pîlpîia, pîrîia, se răsucea într-un fel misterios, prefăcîndu-se în scrum. Stînd foarte aproape de lumină, Marke mormăia catehismul, puţin mai departe Eeva lucra la vîrtelniţă. Cînd se oprea ca să bage firul în igliţă, sora sa lăsa cititul, parcă ar fi avut poftă să-i spună ceva ; dar Eeva punea iar roata în mişcare, îşi muia degetul şi îşi vedea mai departe de treabă. Marke era un copil încă, nu urmase catehismul, pe cînd Eeva era aproape un om mare.

Ceea ce le pătrunde în suflet sînt numai mărunţele întîmplări ale vieţii lor şi a celor din preajma lor. Cînd vremea frumoasă se apropie de sfîrşit şi se aprind seara masalale, înseamnă că iarna bate la uşă. Şi asta se repetă din an în an, fără încetare; fetiţele se fac tot mai mari şi îşi dau seama de asta. Mama le-a murit acum un an, toamna, cam pe vremea asta ; şi acum a venit Maija şi stă ca la ea acasă, umblă în voie prin bucătărie şi hambare ; în clipa de faţă e în baia de aburi, gata să nască ; iar tata e totdeauna beat.

Anul care urmă după moartea mamei fu cel mai plăcut pentru copii ; tata lipsea tot timpul de acasă şi nu-i burdușea cum o burdușea pe mama. Eeva avea cheile pe mîna ei şi le păstra bine, aşa ca moaşa să nu poată ciupi mare lucru, cu toate că-şi vîra nasul

peste tot. Moaşa îl tutuia pe tata şi nu-i era frică de el, chiar cînd era supărat.

Marke puse cartea ei, lungă şi îngustă, pe genunchi şi încercă să intre în vorbă cu soră-sa :

— Unde-o fi tata ?

— O fi la Ollila.

— De ce Loviisa se vîră peste tot ? Şi cine-i ea ca să stea de vorbă cu tata şi să rîdă cu el ?

— Au fost logodiţi pe vremuri.

— Dar de ce mai vine la noi cînd Maija e aici ? Şi de ce Maija poate să stea la noi cît vrea ?

— Ea e stăpîna.

— Mama era doar stăpînă.

— Da, dar acuma e Maija, şi-o să aibă un copil, ştii bine.

— Cum o să-l aibă ? Şi de ce în baie ?

— Întreab-o !

— Şi tu, cînd ai să ai un copil ?

— Ehei ! La sfîntu Aşteaptă, răspunse Eeva, zîmbind obosită.

Apoi se ridică, îşi aranjă vîrtelniţa, căscă şi îşi netezi părul.

Fetiţele lui Nikkilă, cu ochii mici, cu părul roşu, părăsite de toţi, se plictisiră şi începură să se pregătească de culcare. Cele două femei întîrziau în baie, Penjami hoinărea prin sat. Aceste trei grupuri de fiinţe omeneşti se fereau, fiecare, de celelalte, în această tristă seară de toamnă, fără să-şi dea seama, desigur.

Afară se auzeau din cînd în cînd zbieretele vreunui servitor beat, care umbla alăturea de drum. Eeva stinse masalaua, astupă hornul şi se întinse pe patul scîrţîitor, acolo în colţ, lîngă sobă, unde Marke o şi aştepta să se lipească strîns de ea. Eeva o lăsa, deşi nu-i făcea prea multă plăcere.

Se auziră în vestibul paşii grăbiţi ai moaşei. Ea alergă o clipă prin cameră şi prin bucătărie, deschise chiar şi uşa odăii mari şi se depărtă. Copilul se născuse deja, era spălat şi înfăşurat. In timp ce

moașa se ducea să caute coșulețul, mama făcu cu mîna semnul crucii pe pieptul sugarului și murmură o formulă magică, amestecată cu o binecuvîntare. Apoi se culcă iar, suspinînd, cu simțămîntul firesc de fericire și oboseală sufletească și trupească. În clipa aceasta, cînd scăpase de teamă și de chinurile nașterii, putea să steie, un timp, singură cu feciorul ei, în liniștea băii de aburi.

O misterioasă ființă omenească în vîrstă de o oră scîncea în fundul unui coșuleț, în baia de aburi a lui Nikkilä; era sîmbătă, în noaptea sfîntului Mihai, într-un ținut îndepărtat și necunoscut, șaizeci de ani înaintea răscoalei. Nu era clipa cea mai potrivită de naștere — dar nici cea mai nepotrivită; împrejurările erau cu totul normale. În odaia cea mare, Eeva se trezi mai întîi cînd auzi pe tatăl său cum se apropie, cu pași apăsați, de pat; apoi se trezi din nou cînd Penjami drăcui ceva și cînd un glas înciudat din patul de lîngă ușă bolborosi: „Isprăvește o dată cu bombănitul ăsta, moșneag ursuz, că de nu, mă scol acuși și-o să vezi cum o să-ți tacă gura." Era Aapeli, sluga, care venise și el tîrziu. Bătrînul tăcu o clipă, apoi se ridică și se duse mormăind în vestibul, unde fu auzit chemînd-o pe Loviisa. Micul argat rînjea în patul său. Toate acestea, Eeva le auzea foarte bine și nu era ceva neobișnuit pentru ea. Marke nu auzea nimic, ea continua să doarmă adînc, strîngînd-o pe Eeva și închipuindu-și poate, în vis, că Eeva era mama ei.

Pentru anumite motive, Maija sperase tot timpul că va avea un băiat și, după naștere, încercase gravele simțăminte pe care le trezește firea. După aceea, însă, își făcu loc atotputernicia vieții de fiecare zi; și atunci nașterea unui copil nu mai era decît un lucru pe care oamenii de treabă îl primesc fără murmur și-l îndură cu răbdare, urmarea unor accidente pe care viața le aduce cu sine, sub o formă sau alta, și care face ca traiul oamenilor să devină

cenușiu, puțin apăsător. Dacă copilul moare de timpuriu, acesta e un fapt mai îmbucurător decît nașterea lui. Mama va vărsa, desigur, cîteva lacrimi, dar va mărturisi cinstit că sînt lacrimi de bucurie.

Și cînd copilul nu se afla în preajma ei, Maija se gîndea într-una că-i în interesul ei ca feciorul să-i trăiască. Se gîndea deseori că Penjami nu se sinchisea de copil; se născuseră atunci noi simțăminte în inima lui Maija pentru bărbatul său. Începură să se manifeste chiar în cuvintele pe care le schimbau soții între ei. Maija încerca să dea cuvintelor același ton cald și șăgalnic de pe vremea logodnei, dar i se întîmpla totuși, cînd se aflau între patru ochi și-l tutuia pe Peniami fără sfială, să i se pară că a făcut o glumă reușită. Felul acesta de a se purta părea, de altfel, să aibă o anumită urmare: Maija simțea că-i sporește demnitatea și autoritatea.

Atîta timp cît micul Jussi nu învățase încă să se miște singur, zilele sale se scurgeau toate la fel. Într-un colț, lîngă sobă, era un leagăn vechi într-o stare de plîns. În amurg, omulețul de doi ani stătea întins în leagăn, cu picioarele în poala surorii sale vitrege, Marke, care se așeza de-a curmezișul leagănului. Cioturile, care ieșeau din scîndurile podelei vechi, făceau să scîrțîie asurzitor leagănul, pe care Marke îl mișca cîntînd, scîrbită. Piciul nu voia să doarmă. În fiecare clipă încerca să se scoale și o striga pe mama, dar Marke îl împingea de fiecare dată înapoi. Îl tulbura întunericul crescînd, înțepăturile puricilor și ale plosnițelor.

Într-o seară, cînd copilul se scula țipînd pentru a suta oară, Marke se ridică încetișor, îl luă la piept punîndu-i picioarele strîmbe pe brațe, și-l duse la fereastră, unde mai întîrzia puțin lumina zilei. Copilul se mai liniști, uitîndu-se la umbrele care se fugăreau, în amurg, în jurul fîntînii și al grajdului. Apoi, începu să scîncească încet și fără oprire. Afară, cineva trînti o ușă, în casă cînta greierul, prieten credincios al cocioabelor de pe vremuri, atunci cînd

se lumina încă cu masalaua. Marke își pierdu din ce în ce mai mult răbdarea. Stînd la fereastră, se uita, cu o totală nepăsare, la trăsăturile șterse ale copilului, umflat de plîns. E fiul lui Maija și tatăl ei e și tatăl acestui băiat...

Atunci intrară în odaie Aapeli și Kustaa, micul argat. Aproape de poarta cea mare, îl văzu pe Mastomäki, zilierul, îndepărtîndu-se. În pridvor răsunau pașii lui Maija, care se îndrepta spre bucătărie. Se lăsa noaptea.

După ce Aapeli își scoase halatul de aba și își puse mănușile de lucru și cizmele ude pe prichiciul sobei, luă un pachet de masalale, căută un chibrit, îl frecă de perete și le aprinse.

Copilul nu mai scîncea, ci clipea numai din ochi. Era frînt de oboseală, dar îndată ce încerca cineva să-l pună în leagăn, scotea niște țipete asurzitoare. Aapeli se apucă să meșterească ceva la sanie. Kustaa pirotea pe bancă; el nu făcea nimic dacă nu primea poruncă. Maija intră și ea în odaie, îl luă pe Jussi în brațe și-i dădu sîn, plimbîndu-se încolo și încoace. Jussi sugea, deși avea mai mult de doi ani; nu fusese încă înțărcat.

Maija se pricepea s-o facă pe stăpîna casei. Le porunci lui Kustaa și lui Marke să citească catehismul. Băiatul luă repede cartea, dar Marke se lăsă mai greu. „Lasă că vine tat-tu, ai să vezi tu", amenință Maija.

Kustaa psalmodia de zor: „Răspuns: bătrînul Adam care sălășluiește încă în noi în fiecare zi... ă, ă, ...cu căință și pocăință... ă, ă, ...și cu toate poftele vinovate... ă, ă, ... trebuie să fie înecat și... și fiecare zi să înalțe...", cînd deodată Aapeli, avînd nevoie de mai multă lumină pentru a potrivi un cep, îi strigă: „Băiete, vino-ncoa să-mi luminezi puțin!"

Nu se auzea decît șuierat de rîndea, scîrțîit de vîrtelniță, silabisirea groaie a catehismului. Deodată, intră Penjami cu un pachet de masalale sub braț și le potrivi în tăcere; fusese cumpătat toată ziua și în

astfel de împrejurări el se împunea mai mult celor-lalţi.

Cîteva ore mai tîrziu, oamenii aceştia, de vîrste atît de deosebite, se scufundară cu toţii în somn. În jur suspina imensa noapte întunecoasă a pustietăţilor, singura fiinţă neadormită care privea la oamenii aceştia buimăciţi şi chinuiţi, zvîrliţi încolo şi încoace, pe oceanul timpului. Era în apropierea anului 1860, la începutul unei perioade grele de urmări ; dar nici una din aceste fiinţe omeneşti, adunate laolaltă, n-avea urechi să prindă măcar ţîrîitul greierului din casă. Şapte piepturi care respirau, înghiţeau şi dădeau afară partea lor din aerul cuprins în odaie.

Cea mai tînără respiraţie abia se auzea. Micul Jussi sfîrşi prin a adormi la pieptul mamei, care-l întinse apoi în leagănul împuţit. Trupul mititel se odihnea acolo, mădular cu mădular, plutind şi el, neştiutor, pe oceanul timpului, către vremea bărbăţiei, care e încă departe, către bătrîneţe, care e încă mai departe, către moartea necunoscută nimănui, după care totul va fi ca şi mai înainte : ţărmul acestui ocean al timpului va fi mereu ascuns vederii noastre. Era acolo un boţ de carne, puţin sînge şi nişte oase. Dar drumul spre moarte al acestui mic ghemotoc era chinuit încă de la începutul său. În ţesătura nevăzută a fragedelor mădulare se vedea de pe acum ceva, care te făcea să prevezi rezultatul : picioare uşor răscrăcănate şi umflături pe craniu. Şi cînd întunericul se îngroşa, o ploşniţă părăsea colţul leagănului şi se strecura, cu o sprinteneală de necrezut, de-a lungul cearşafului, pînă ce găsea ce căuta.

Toate întîmplările acestea trimiteau neîncetat veşti noi în celulele delicate ale creierului. Cînd veştile deveniră mai stăruitoare, un glas începu să răsune parcă de departe, amestecîndu-se în activitatea secretă a creierilor tuturor celorlalţi. Dar numai un singur creier îi dădu atenţie. Frecîndu-şi ochii înroşiţi şi scărpinîndu-se, Maija se sculă de lîngă bărbatul său, care sforăia, şi se duse să-l legene pe micuţul Jussi.

Dar copilaşul era nemulţumit, el ţipa mai tare, frămîntîndu-se. Atunci Maija, cu gesturi nerăbdătoare, se aplecă peste leagăn şi-i dădu sînul. Cînd va veni oare ziua înţărcării ? Maija se simţea obosită, scîrbită, cînd în puterea nopţii simţea cum copilul îi suge seva slabă din piept. Va fi greu. Ferma era înglodată în datorii.

Copilul se linişti o clipă şi mii de acţiuni din afară şi dinlăuntru îşi urmau opera lor ca să transforme încet-încet mica vietate într-o fiinţă omenească. Maija se lungi, suspinînd, lîngă Penjami. Kustaa visa cu glas tare. Apoi, în tăcerea în care recăzu totul, nu se mai auzeau decît respiraţiile. Pe prichiciul sobei un greier rodea coperta catehismului.

Vremurile acestea nu lăsară în sufletul lui Jussi decît unele impresii senzoriale : sclipiri de soare sau de lună pe podea, sau sfîrîiturile masalalei în flăcări. Odată, îi rămase în amintire o seară de Crăciun : găteli, podeaua acoperită de paie, lumînări, cîntece. Dar cel dintîi mănunchi de amintiri, care i se înfipse în memorie cu o putere de neînţeles, fu acesta.

Se afla singur într-o odaie spaţioasă. La ora aceea n-ar fi avut poftă să se ducă nicăeri. Fusese de curînd în bucătărie şi mama îi dăduse o jumătate ceaşcă de cafea. Se spunea că are aproape şase ani. Se făcuse băiat mare. Stînd pe podea, privea dus pe gînduri fereastra, pervazul. Deodată, parcă s-ar fi oprit nu ştiu ce în faţa lui, sau parcă ar fi văzut pentru întîia oară un lucru care existase de-ntotdeauna. Era sîmbătă, duminică, marţi... ?

Se auzi un zgomot în pridvor ; nu trecu mult şi sosi Penjami — tata. Bătrînul Penjami şi micuţul Jussi se găsiră deodată faţă în faţă şi între ei se înnodă, fără voia lor, o rapidă legătură inconştientă. Parcă o fiinţă ascunsă, nevăzută, se frămînta în sinea lui Penjami şi ar fi zărit, după ce stătuse un timp la pîndă, apropiindu-se un vînat neobişnuit. Trebuia să-i joace o festă copilului. Se uită la el zîmbind, îl ridică

în braţe şi-l aşează pe prichiciul sobei. Avea în buzunare nişte napi fierţi. Luă unul şi-l întinse băiatului, poruncindu-i să muşte. El asculta, fără să-şi dea seama dacă-i făcea plăcere sau nu. Simţea mirosul cunoscut de rachiu şi tutun, vedea obrazul bărbos al lui Penjami şi ochii săi mici atît de-aproape de el, cum nu-i mai văzuse niciodată ; chiar în dreptul ochilor lui, aproape de tot. O fiinţă cam înspăimîntătoare tatăl lui...

El zîmbea într-una şi-şi bătea capul să născocească ceva. Deodată, scoase ghemotocul de tutun din gură şi, în chip de glumă, îl vîrî între buzele băiatului. Copilul nu îndrăzni să se împotrivească, nici să-l lovească ; plînsul îi schimonosea faţa. Bătrînul Penjami, îmbuibat de alcool, nu încerca decît o plăcere searbădă. „E broscoiul lui Maija..." Şi se deşteptă în el deodată o dorinţă brutală de a-i face rău şi Maijei. Nu-şi mai aducea bine aminte dacă-i mai trăsese vreodată vreo chelfăneală zdravănă. Cînd ai ajuns la a treia nevastă, nu poţi să-ţi aduci aminte ce şi cît i-ai dat fiecăreia.

Maija intră în clipa cînd Penjami strecura cu forţa între buzele copilului un deget muiat în zeamă de tutun. Ea se apropie ca să dea jos băiatul şi-l întrebă :

— Ce faci aici, iar te-ai îmbătat ?

Cu glasul său ţipător, străbătut de o mînie reţinută, Penjami îi aruncă în obraz un şuierător :

— Lasă-mă-n pace, muiere ! şi o împinse pe Maija la o parte.

— Beţivanule, nemernicule, de unde crezi c-ai să iei bani ca să mai tragi la măsea şi de-acu înainte ? Lasă copilul în pace !

— Tacă-ţi gura, vacă îndrăcită ! strigă Penjami, întorcîndu-se brusc spre Maija.

Jusii sări jos de pe prichici şi se lovi tare la călcîie de podea ; ştergîndu-se pe gură, o zbughi în curte. Se lăsa amurgul. Intră pe poartă Taavetti, bărbatul moaşei, purtînd sub braţ o balercuţă din scoarţă de copac şi ţinîndu-şi buzele strînse, ca miopii.

— E acasă tata? întrebă el cu glasul dogit.

Jussi nu răspunse. In mintea lui Taavetti, figura micului Jussi se întipări ca o figură de ştrengar. Taavetti aducea tutun stăpînului din Nikkilă, al cărui tutun fusese distrus de ger. După o clipă, Jussi se strecură, pe furiş, în odaia cea mare.

— Nimic de zis, ai o nevastă de treabă, declară Penjami, deschizînd balerca cu tutun pe genunchi. Îţi cunosc baba mai bine decît tine, nu-i aşa?

— Da, tu ştii o mulţime de lucruri. Ia spune-mi, ce crezi tu, din ce-o să trăim noi la iarnă?

— Nu de asta îmi arde mie acuma, mă gîndeam la nevastă-ta. I-ai dat vreodată o bătaie ca lumea?

Maija intră în sală. Penjami îi aruncă o privire şi-i zări în aceeaşi clipă şi pe Jussi.

— Uite broscoiul, iar a venit, hai să-i dau puţin tutun.

Îşi mai îndulcise puţin glasul, aşa că Jussi nu se dădu prea mult înd'ărăt. Maija ieşi trîntind uşa.

— Ce? Mă duc să... tună Penjami, sculîndu-se.

Nu ieşi totuşi după ea, ci se lăsă să cadă pe o bancă, cu aerul supărat. Taavetti continuă:

— Da, da, la iarnă săracii or să vadă pe dracu... tu ai să mai găseşti, desigur, puţină secară.

— Las' c-o să fie bine, nu te mai văieta... hai să bem un păhărel, îl întrerupse Penjami.

Taavetti îi ascultă sfatul; un păhărel nu se poate refuza, cu toate că nu-i plăcut să nu-l auzi şi pe Penjami plîngîndu-se de recolta proastă.

Această serie de întîmplări rămaseră atît de bine întipărite în memoria lui Jussi, încît, cu zeci de ani mai tîrziu, seara aceasta îi va reînvia în minte cu o rară limpezime.

In aceeaşi seară, copiii moaşei veniră şi ei la Nikkilă. Jusii se purtă rău cu ei; scuipă după băiat şi cînd acesta se plînse, Jussi era cît pe-aci să fie bine scărmănat. Atmosfera continuă să fie cam tulbure toată seara, ba chiar puţin îngheţată. Mai tîrziu, Loviisa veni să-şi caute bărbatul. Taavetti era aşa de ameţit,

că a trebuit să fie dus de braţ. Loviisa găsea cu totul firesc ca să-şi ţie bărbatul sub papuc; ei nu-i păsa că lumea observă lucrul acesta şi puţin se sinchisea de ce se vorbea pe seama ei. La ei acasă nu se ştia de foame atîta timp cît Loviisa era în picioare.

In epoca aceea, ordinea firească începuse să se clatine. Cel dintîi din anii grei de mizerie — ce urmau să vină — se abătu asupra unor vaste întinderi din Finlanda. Dar locuitorii îndepărtatului sat se lăsau legănaţi încă de valurile oceanului timpului pe vremea aceea — nu mult după 1860 — deşi perspectivele erau destul de întunecate.

In cursul acelor ani, care au premers anilor marii foamete, putea fi văzut şi Jussi al lui Maija Nikkilä în droaia de copii care se învîrteau pe drumurile din Harjakangas. Avea un cap mare pe un gît subţire; de sub rochiţă i se vedeau picioarele strîmbe. Ţinea gura totdeauna pe jumătate deschisă şi ochii lui mici, puţin aspri, priveau adesea în jurul lor fără să clipească.

Un colnic stîncos cu numeroase crăpături pătrundea pînă-n inima satului. Era Sikomäki, păşune comună pentru porci şi în acelaşi timp locul de joacă preferat al copiilor de prin împrejurimi. Pe coastă se găsea o cocioabă dărăpănată, cîţiva meri şi, ici şi colo, nişte scoruşi mari. In cocioabă alergau încolo şi încoace o spuză de copii, fraţi şi surori, care deveniră mai tîrziu celebrii fraţi din Sikomäki; băieţii se făcură vagabonzi şi bătăuşi, fetele făcură cam de toate, vrute şi nevrute. Apoi, mai erau şi copiii de la fermele din Husari şi Pelttari, doi copii ai moaşei şi Jussi din Nikkilä.

Imbrăcămintea băieţilor nu prea se deosebea de aceea a fetelor. Pînă la zece ani, băieţii purtau, şi ei, rochii largi, fără cordon. In anotimpurile călduroase, băieţii mai mici de cinci ani umblau numai în cămaşă, cu părul lung în bătaia vîntului. Băieţii erau tunşi drept la ceafă; de departe se părea că poartă o ceaşcă

răsturnată în cap. Cînd se cățărau pe scorușI și rămîneau agățați de o creangă cu capul în jos, ceașca se spărgea și devenea o coamă încurcată. În unele seri limpezi din septembrie se putea vedea sub cîte un scoruș o ceată de copii jucîndu-se, în timp ce, pe drum, liniștea era tulburată de tropăitul moașei, care se întorcea acasă de la Nikkilä sau de pașii măsurați ai moșului Ollila, care înainta drept ca o lumînare.

Copiii duceau o viață sălbatică, dar o trăiau din plin ; în fiecare seară se termina un ciclu complet și bogat în întîmplări. Bogăție, care dădu naștere, mai tîrziu, iluziei că această perioadă a fost mult mai lungă decît altele care i-au urmat, deși aveau aceeași durată în timp. Ei puteau să-și apropie, fără a fi împiedicați de nimeni, tot ceea ce cerul și pămîntul oferea simțurilor lor treze și inteligenței lor în plină dezvoltare.

O lume nesfîrșită se-ntindea pretutindeni, deasupra și în jurul lor — lumea oamenilor mari. De această lume erau legate cîmpiile și țarinile, locuințele și chiar animalele. Pretutindeni, în aceste lucruri, se ascundeau intențiile celor mari și copiii erau și ei siliți să slujească acestor intenții, îndată ce căpătau destulă putere ca s-o facă. Oamenii mari umblau pe drum, mergau la cîmp cu scule, se întorceau, erau de obicei serioși, adesea beți, și totdeauna de o neînțeleasă nepăsare față de tot ce era important în ochii copiilor.

Niciodată un adult nu urca pînă la Sikomäki. Oamenii mari constituiau una din enigmele cele mai misterioase ale creației ; le inspirau și teamă, pentru că din cînd în cînd le aplicau cîte o corecție. Corecția putea să ia felurite forme : te trăgea de păr, te smucea de o mînă, te lovea cu o bîtă, cu o curea sau cu un pantof. Era singura împrejurare în care un om mare dădea, o clipă, toată atenția sa copiilor — singura ocazie cînd un băiețaș putea să ofere o mică distracție unui om mare.

De pildă, în seara zilelor de sărbătoare, cînd sătenii

stăteau de vorbă în curte despre treburile lor şi cînd cei mici se jucau făcînd gălăgie, se întîmpla ca unui tată să-i vie pofta să aplice o corecţie băiatului său. Şi atunci se putea vedea cîtă plăcere le face celorlalţi că un copil era bătut la cur; ieşea atunci la iveală, cît se poate de vădit, un fel de dulce înţelegere între oamenii mari. Se putea chiar întîmpla ca ceilalţi oameni să arunce cîteva cuvinte drăguţe celui care a primit corecţia. Apoi adulţii se îmbiau la tutun, mestecau, scuipau şi deveneau din nou ţepeni. Adevăraţii oameni mari nu erau decît bărbaţii şi cîteva femei. Celelalte femei — „babele" — făceau şi ele parte din lumea celor mari, dar în alt fel decît bărbaţii. Cînd beau cafea, li se părea că fac un lucru oprit, ca şi atunci cînd se întîmpla să fie şi ele puţin mai gureşe. Aveau ele micile lor şiretlicuri, pe care le urzeau în ascuns faţă de bărbaţii lor, dar tot ele făceau mare caz cînd ei se supărau din cauza asta. Era în firea unui adevărat bărbat să observe din cînd în cînd asemenea lucruri şi să dea o mică lecţie nevestei sale, cu toate că nu le venea să-şi vîre nasul şi să scormonească peste tot. Adevărata virilitate era ceva care părea că vine din regiunea brîului, din locul în care se vedea cămaşa şi cureaua de piele. Un pantalon cu o curea, care cădea puţin în faţă şi în spate era primul semn al virilităţii complete. Îndată ce-ajungea vîrsta ca să şi-o afirme, bărbatul putea fuma, putea bea rachiu, putea să umble după fete, să spună porcăriii şi, vorbind de copii, să-i facă de ştrengari şi puşti. Între rochie şi pantaloni cu curea era timpul nădragilor scurţi, cu vestă, perioadă în care li se spunea copiilor „mucoşi" sau, mai drăguţ, „băieţandri". Evenimentul cel mai de seamă din această perioadă era cursul catehismului. Cuminecătura constituia un eveniment destul de ciudat şi în lumea oamenilor mari, aducînd oarecum cu naşterea unui copil. După ce se termina instrucţiunea religioasă, o prăpastie se deschidea între cel iniţiat pentru botez şi lumea copiilor. Acesta se va strecura în curînd în

universul misterios al adulţilor, univers care inspira teamă şi era admirat în acelaşi timp. Cînd cei rămaşi dincoace de prăpastie îl întrebau despre unele treburi mai secrete ale celor mari, el zîmbea, cam batjocoritor şi dădea nişte răspunsuri greu de înţeles.

Dar cîteva din aceste secrete pătrundeau totuşi în cercul din Sikomäki. Se descoperea mai întîi ce deosebiri sînt între bărbat şi femeie, închipuirea venea în ajutorul intuiţiei; se puneau la cale multe jocuri, în care jucătorii pufneau de rîs la început, ca pînă la urmă să-şi piardă răsuflarea. Cel mai înspăimîntător lucru era să te gîndeşti că aceste jocuri secrete puteau să ajungă la urechea adulţilor. Deoarece în bandă erau şi copii care abia învăţau să vorbească, trebuia, mai întîi, ca aceştia să fie alungaţi. Se întîmpla de multe ori ca unul din broscoii ăştia de trei ani să alerge, urlînd, acasă şi ca mama lui să vie enervată ca să-şi dea seama ce i s-a făcut feciorului ei. Atunci jocul se întrerupea şi nu putea să-nceapă iar decît abia mult mai tîrziu...

Dar dacă nimeni nu-l tulbura, jocul acesta excitant ţinea mult şi bine, şi copiii se întorceau acasă tîrziu de tot, ca să scape de chelfăneală. Chelfăneala o mîncau uneori, dar alteori se întîmpla să vină acasă şi să le fie cît se poate de plăcut: tata lipsea şi mama era la o vecină, unde lua cafeaua.

Jussi trecu prin toate aceste experienţe pînă la vîrsta de nouă ani. Mai tîrziu, între douăzeci şi treizeci de ani, îşi aducea adesea aminte de vremurile de altădată din Sikomäki; intrară cu totul în negura trecutului abia după căsătoria sa. Şi cînd, la rîndul lui, avu şi el copii, niciodată în viaţa lui, nici în treacăt măcar, nu şi-i putea închipui jucînd vreunul din jocurile de la Sikomäki.

Petrecerile astea luară sfîrşit cînd Jussi împlini nouă ani. În vara aceea şi alte multe jocuri încetară în jurul miilor de lacuri. Oamenii citeau pe coperta almanahului cifrele 1, 8, 6, 6; ba erau unii care ştiau să spună o mie opt sute şaizeci şi şase.

În vara aceea a plouat, a plouat fără încetare. Începînd de la sfîntul Iacob, n-a trecut nici o zi, fără să toarne din cer pe drumurile noroioase şi cîmpiile clisoase. Bătrînii se văietau, cei tineri rămîneau multă vreme tăcuţi fără să scoată o vorbă ; copiii aruncau priviri abătute prin geamurile aburite, parcă ghicind că niciodată nu se vor mai întoarce pe vechile locuri de joacă. Cînd se strecura vreunul afară, îl izbea un vînt tăios şi picăturile de ploaie îi pătrundeau prin rochiţa subţire pînă la piele ; degetele groase de la picioare începeau să se înroşească şi trebuia să se întoarcă, în grabă, la căldura din casă.

Grijile care începeau să copleşească pe cei mari — şi li se puteau citi pe faţă — se oglindeau şi în sufletul plăpînd al copiilor ; oamenii duceau dorul zilelor luminoase, zilele în care se putea recolta şi semăna. Copiii cei mari stăteau — fără să ştie de ce — mai liniştiţi ca de-obicei, urmărind cu privirea pe cei mari, ocupaţi — între două averse — să bage în pod grîul care începea să încolţească şi să scoată cartofii din pămîntul noroios sau, cu cizmele pline de humă pînă la genunchi, să încerce, zadarnic, să semene secară... În toamna aceea Penjami Nikkilä — şi Maija la fel — nu avură decît două zile de fericire, cînd Penjami se duse la Tampere. Deoarece secara de la fermă nu era bună de loc pentru sămînţă, au adunat toate vitele de prisos şi le-au vîndut ca să-şi cumpere seminţe bune. La înapoiere, Penjami aduse seminţe, dar prea puţine. În schimb, veni pentru prima dată cu rachiu de fabrică şi cu cea dintîi datorie făcută la negustor. Din aceste grăunţe, care nu le ajungeau, Maija reuşi să mai ia şi ea, în ascuns, cîţiva pumni, pe care i-a schimbat, la lingerească, cu cîteva boabe de cafea. Dar Penjami îşi dete seama de lipsă şi a urmat o ceartă care a durat două zile întregi, întreruptă din cînd în cînd şi de cîte o ciomăgeală.

Toamna şi apoi iarna trecură grăbite peste mohorîtele şi sărăcăcioasele ogoare de secară. O bună parte din pămîntul lui Penjami nu văzu sămînţă de loc şi

Începînd încă dinaintea Crăciunului, pîinea se făcea cu mai mult de jumătate tărîțe. De la sărbătoarea celor patruzeci de sfinți nu mai rămaseră la fermă dintre bărbați decît Penjami și Jussi. Munca cîmpului fusese încredințată la doi plugari clăcași.

In mijlocul pădurilor dese, oamenii aceștia — nu se vorbea încă de „poporul finlandez" — siliți de greutăți din ce în ce mai numeroase, munceau din răsputeri, săptămînă după săptămînă și lună de lună. Iunie fusese atît de friguros, că dacă un țăran din Harjakangas ieșea pe la vreo trei dimineața, putea zări în lumina blîndă și încețoșată zăpada pe coaste la Sikomäki, pe întinderea lacului o pojghiță subțire de gheață strălucitoare și pe ogoare, secara îngălbenită și învălmășită. Veni și sfîntul Ioan; săptămînile ce urmară, cu frumusețea lor neașteptată și îmbătătoare, erau asemenea dorinței premature și rău prevestitoare a unui bolnav care vrea să se scoale din pat. Veniră apoi cele dintîi zile ale lui septembrie, diminețile cu zîmbetul lor luminos, care păreau să răspundă privirilor înnebunite ale oamenilor: „De ce vă mirați? Nu vedeți că sînt dimineți de sărbătoare? Intrăm într-o perioadă nouă".

Ca pentru a mări această impresie solemnă, natura dărui, una după alta, trei frumoase dimineți cu promoroacă, deși una ar fi fost de ajuns. Oamenii, care umblau pe drumeagurile înguste ale satului, păreau curios de mici. Penjami Nikkilä putea fi zărit adesea pășind pe drum, cumpătat — ca niciodată — și comic de serios. Pe cîmpiile din Husari se vedeau oamenii dedîndu-se la treburi, de care în alte timpuri și-ar fi bătut joc: coseau secara rară și adunau cu grebla, apoi, grămezi mici de paie. Dar acum Penjami trecea respectuos pe lîngă oameni și le dădea binețe cu o voce gravă, mai-mai să-i vină și lacrimile.

După lungi pregătiri, care fuseseră ca un fel de amenințări anticipate — deși lăsau totuși cîteva licăriri de speranță — marele musafir venise în sfîrșit în persoană și scăpase pe oameni de speranțele lor ener-

vante. In satul Harjakangas moşul Ollila era singurul a cărui ţarină mai dăduse ceva. El nu dete importanţă deosebită faptului şi se mulţumea să-şi spună, în barbă, cu glasul său gros:

— Ce-i mai al dracului din toate e că nu se poate desprinde scoarţa de pe copaci înainte de primăvară!

Era în amurgul ultimului ajun de Crăciun pe care familia lui Nikkilä avea să-l mai petreacă împreună. Chiar şi în apropierea sărbătorilor, bărbaţii mai aveau de făcut unele treburi mărunte; mai ales în ajun de Crăciun era treabă berechet pînă seara tîrziu, pentru că nimeni nu voia să se gîndească că-i sărbătoare înainte ca întunericul să-l silească să intre în casă. De astă dată, în mod deosebit, oamenii aceştia încercau din instinct să nu se gîndească de loc la Crăciunul care bătea la uşă. Nimeni nu se grăbea să se întîlnească cu ceilalţi, ca în orice zi de sărbătoare. Neştiutori, cu înfăţişarea lor grosolană, oamenii aceştia aveau însă un suflet, făurit şi cioplit de-a lungul a numeroase generaţii, de o natură melancolică şi misterioasă; în seara ceea care cobora din ce în ce mai întunecată mulţi credeau că aud fîlfîitul aripilor de înger, amintire din copilăria lor. Cîte unul, lăsînd treaba mai domol, începea să se gîndească la Crăciunul acela al anului de foamete. Şi atunci nu mai dorea altceva decît să rămînă cît mai mult pe-afară... Desigur că şi alţii zăriseră îngerul; zborul lui era ca o prevestire înfricoşătoare, aşa că cel care-l văzuse nu îndrăznea să ridice ochii la ceilalţi.

Şi în iarna ceea, ca în orice iarnă, veni şi seara de Crăciun. Promoroaca nu putu face să îngheţe mersul timpului.

Cînd se lăsă amurgul, bătrînul Penjami se aşeză pe banca din odaia cea mare, lîngă fereastră. Se simţea de pe acum obosit; aruncă în curte priviri de om plictisit: n-avea acum chef de ceartă. Pe el nu-l chinuiau presimţiri sinistre; nu zărise îngerul din noaptea ceea. I se părea comod să stea jos, în odaia pustie, fără să

facă nimic ; dar un dezgust amar îi copleşea pe-ncetul sufletul.

Crăciun... bătrînul Penjami cunoscuse minunate Crăciunuri. Amintirea farmecului lor dă pinteni sîngelui în vinele sale, umflate de prea mult rachiu, bere şi carne de porc. Pe vremuri, cînd venea Crăciunul, se simţea stăpîn la el acasă. Femeile şi copiii aveau frică de el, cînd, în mijlocul nopţii de sărbătoare, se ducea, zbierînd, la vecinul său din Husari, cu care era atunci în proces. Mai întîi se băteau, apoi neguţătoreau vreun cal şi sfîrşeau prin a adormi amîndoi în bucătăria lui Husari. Dar nu se odihneau decît o clipă, fiindcă trebuiau să plece cu noaptea în cap la biserică, în sunetul de clopoţei ai trăsurii de casă... Pe vremea ceea, noaptea de ajun avea parcă lărgime, lungime şi chiar înălţime. Şi după noaptea ceea, venea noaptea sfîntului Ştefan şi încă multe altele, pînă la Bobotează. Erau sărbători pline de viaţă, femeile erau şi ele mai tinere.

În amurgul acelui an de mizerie, Penjami visa pierdut la frumoasele vremuri de altădată. Se simţea singur pe lume. Faţă de făpturile care-şi duceau acolo viaţa lor chinuită, nu simţea decît scîrbă. Stăteau acolo, numai ca să fie martorii înjosirii lui, fiindcă devenise aproape la fel cu toţi. Moaşa mai trăia, dar era bătrînă şi cînd femeile îmbătrînesc, nu mai fac două parale.

Penjami cunoştea pe cineva care mai avea rachiu. Se gîndea la moş Ollila, care era mai bătrîn decît el, dar care nu făcea parte, totuşi, din lumea lui, cu toate că nu ţinea nici de altă lume. Era un om ciudat, supărător prin firea lui, dar cu mult deasupra lui Penjami şi a celorlalţi în toate privinţele. Penjami ştia că moşul nu băuse mai puţin decît el, dar moş Ollila se simţea mult mai bine cu sănătatea şi era mai bogat. Mai totdeauna mînca pîine de secară curată, gerul nu-l despuiase de tot. Şi colac peste pupăză, Penjami îi mai datora şi bani, şase sute de ruble... Nu se putea duce la el ca să sărbătorească împreună Crăciunul.

Penjami se sculă de pe bancă şi ieşi în curte; nu prea ştia unde să meargă. Deodată îl zări pe Jussi pe coasta dealului tremurînd de frig şi se duse să-l ia la rost, cînd apăru din dosul băii o ceată învălmăşită, care trăgea după ea o sanie mare. Era o privelişte familiară şi Penjami se simţi puţin înviorat: ştia cu siguranţă că pentru cerşetorii ăştia el mai era ţăranul înstărit de altădată.

— Sărbători vesele! strigară cerşetorii în graiul lor ostrobotnian.

— N-am nevoie de veselia voastră aici. Duceţi-vă la Oravainen, la azil. Nu mai încurcaţi locul pe-aici, cînd vă spun.

Penjami se îndreptă spre Ollila şi micul Jussi putu să se uite, în linişte, cum se cară cerşetorii ostrobotnieni. Cincizeci de ani mai tîrziu, în timpul războiului, cînd se vorbea de ostrobotnieni, Jossi, Juha Toivola, cum se numea pe atunci, îi vedea ca pe nişte străini murdari. Această amintire de Crăciun se întipărise adînc în mintea lui.

După ce Penjami se depărtă binişor, Jussi începu să alerge din răsputeri spre cocioaba din Sikomäki! O pornire firească îl atrăgea pe copil la ora ceea tîrzie departe de casa lui: i se părea că la vecini se sărbătorea adevăratul Crăciun, cum nu văzuse niciodată la Nikkilä. Dacă ar fi putut să-şi petreacă seara ceea împreună cu băieţii din Sikomäki! La el acasă, Jussi n-avea tovarăşi.

La Sikomäki, însă, lumea se uită mirată cînd îl văzu pe băieţaşul lui Maija; Kustaava îşi spuse că Penjami n-o fi în apele lui. Totuşi, după ce-l luă cu binişorul pe copil, putu să afle că n-a fost nici un fel de harţă la Nikkilä. Penjami a şters-o în sat şi atunci Jussi a tras o fugă pînă aici... Era uşor de înţeles. Terciul de gulii răspîndea în cocioabă o mireasmă de sărbătoare, dar Jussi simţi instinctiv că nu i se va da şi lui să guste. Prost dispus, el se strecură afară, tot atît de misterios ca o prevestire de Crăciun. După această scurtă expediţie, pornită din instinct, nu mai avea altceva de făcut

decît să se întoarcă acasă, departe de stelele care sclipeau. În odaia cea mare ardea masalaua şi în seara ceea toţi aşteptau pe stăpînul casei, ca să intre în baia de aburi. Dar cum baia se putea răci dacă mai stăteau, se duseră să se îmbăieze fără el.

În seara ceea, purtarea oamenilor din Nikkilä fu destul de ciudată. Moş Ollila se bucura deja de pacea sărbătorii de Crăciun; făcuse baie şi îşi peria barba, cînd îl zări pe Penjami intrînd. Era oare prilejul cel mai nimerit ca cineva să vorbească de datorii? Şi nici timpul de a ciocni primul pahar în cinstea sărbătorii nu sosise încă; trebuia să aştepte pînă la cină, cînd se vor aduna toţi oamenii din fermă şi vor intona cîntecul de Crăciun. Bătrînul era aproape supărat.

— Ştii tot aşa de bine ca mine. Ai să-mi dai şase sute de ruble şi n-ai plătit dobînzile de vreo doi ani. Trebuie să le adaug la capital.

. . . . . .

— Ştii bine că nu vînd rachiu, nici pe bani peşin şi nici pe credit. Dar am să adaug dobînzile astea la capital. Asta face vreo mie două sute de mărci.

. . . . . .

— Cît despre rachiu, am să-ţi dau pe gratis, ca să poţi gusta şi tu în cinstea sărbătorilor. Ai o sticlă?

. . . . . .

— Să nu te superi dacă am să-ţi pun sechestru pentru acoperirea creanţei. Asta face în total două mii şase sute de mărci... Dumnezeu să te aibă în paza lui!

După ce ieşiră din baie şi intrară în odaia cea mare, cei din familia lui Nikkilä fură cuprinşi de un simţămînt de stinghereală; fiecare se temea de ce-o să spună bătrînul cînd o să afle că s-au îmbăiat înainte de întoarcerea lui. Maija mai era încă în baie; intrase mai tîrziu decît ceilalţi, după ce adusese pe furiş nişte paie ca să le aştearnă pe jos, în odaie. Paiele nu erau grozave, erau nişte paie vechi de vreo doi ani,

care fuseseră smulse în dimineaţa aceea de pe acoperişul hambarului ca să le dea vitelor în ziua de Crăciun. Jussi îşi închipui că-i de datoria lui să se aşeze pe paie, deşi răspîndeau miros de mucegai. Şi el era singurul copil de-acolo, în jurul lui numai oameni mari. Un aer greu, chinuitor, plutea în odaie.

Se auziră paşii bătrînului Penjami în pridvor. Cînd deschise uşa, ochii săi, pe care cei din casă îi cunoşteau atît de bine, străluceau mai tare decît de obicei, respiraţia îi era mai zgomotoasă; sub braţ ţinea o balercă de lemn, în aşa fel, ca să atragă atenţia. Nu era din lucrurile casei, o împrumutase în sat.

Spre surprinderea tuturor, Penjami nu tuna şi nu fulgera, cum se aşteptau. Toţi stăteau tăcuţi. Jussi se sculă de pe paie pe furiş. Penjami aşeză balerca în dulap, deschizînd şi închizînd încetişor uşa, apoi ieşi, fără să sufle un cuvînt. Se clătina pe picioare; în seara ceea se putea vedea mai bine cît de mult îmbătrînise în timpul acelor ani de mizerie. De fapt, nici nu mai aveai de ce să te temi de el. Femeile pufniră în rîs, cînd ieşi din odaie. Dar bufniţa asta uricioasă reuşi totuşi să mai tulbure şi el ajunul acela, şi-aşa destul de trist.

Dacă, acum trei ani, în astfel de împrejurări, Penjami ar fi şters-o atît de misterios, Aapeli s-ar fi repezit în baie să vadă ce se întîmplă cu stăpîna. Dar Aapeli nu mai era aici şi cei care se aflau în odaie ştiau că nici un pericol serios n-o pîndea pe stăpînă. Oriunde îţi aruncai ochii, vedeai că viaţa nu mai era aceeaşi, se vlăguise.

O slabă încercare de a reînvia trecutul se făcu totuşi înainte de cină. Penjami încercase să facă baie; se dezbrăcase chiar pe jumătate, dar îl părăsiră puterile şi se opri. Nevastă-sa îl lăsă atunci singur, se întoarse în odaie ca să pună masa şi scoase dintr-un ascunziş o luminărică de seu; deodată, apăru Penjami în cămaşă şi cu picioarele goale, şi se îndreptă, clătinîndu-se, spre dulap. După ce înghiţi vreo trei pahare pline ochi, se prăbuşi pe pat, bucuros pînă în adîncul

sufletului său că avea totuşi rachiu, cu toate că era ultimul său Crăciun în lumea asta amară şi cu toate că avea mult mai multe datorii decît putea să mărturisească. Puterile sale amorţite se deşteptară pe jumătate. Zări copilul, care întotdeauna şi în toate împrejurările stîrnea într-însul pofta să-l chinuiască. Dar, de astă dată, băieţaşul era prea neînsemnat faţă de atîţia oameni din fermă care se aflau acolo. Văzu paiele.

— Cine a adus în odaie nutreţul vitelor, hai?

— Puţin interesează unde se află nutreţul lor, răspunse Maija.

— Am să-ţi arăt dacă interesează sau nu, muiere, vită încălţată! strigă Penjami.

Se porni, clătinîndu-se spre masă ca să răstoarne luminarea, dar Maija o îndepărtă repede. Penjami se aplecă, luă un braţ de paie şi încercă să-l ducă afară.

— Nu te speti pentru un fleac, bătrîn neputincios!

Maija vru să-l oprească şi Penjami strigă cu glas şuierător:

— Am să arăt nehaliţilor din Ollila cum se păstrează la noi hrana vitelor!

Dar această mică ceartă se sfîrşi prin căderea lui Penjami, care se izbi în şold. N-avu putere să se ridice singur şi o lăsă, mîrîind, pe Maija să-i vină în ajutor. După ce se urcă în pat, se rugă gîfîind:

— Dă-mi rachiul!

Şi deoarece Maija se făcu că n-aude, el ţipă mai tare, în neputinţa lui:

— Rachiul!

Maija o întrebă din priviri pe Marke.

— E aici, în dulap, răspunse fata cu nepăsare.

Penjami Nikkilă dormea şi ai lui luau cina de sărbătoare: pîine acră amestecată cu paie tocate, lapte covăsit subţiat cu apă, carne de oaie, terci de gulii. Lumînărica arunca o lumină gălbuie pe obrajii scofîlciţi ai comesenilor tăcuţi. Din cauza frigului, trosneau bîrnele pereţilor, aducînd salutul nenumăratelor cocioabe, unde, în aceeaşi clipă, oamenii stăteau la masă, pradă aceloraşi gînduri. Ochii bărbaţilor şi ai femeilor

priveau, cu gravitate, înainte, şi bărbiile copiilor, cu gîtul jigărit, se mişcau mestecînd în silă, parcă ar fi înghiţit cu fiecare îmbucătură lacrimi nevăzute.

Vastul cer înstelat contempla amărăciunea oamenilor de jos, care încercau să-şi păstreze bicisnica lor viaţă pentru neprevăzuta ursită a viitorului, pentru timpurile mai fericite sau mai nefericite care vor veni peste zece ani, peste cincizeci de ani sau peste veacuri. Firmamentul privea imensele păduri în care milioanele ce vor veni dormitează pe lîngă muribundul cerşetor sau pe lîngă rîsul cu ochii vii şi strălucitori. Prin luminişuri vedea sate cenuşii, în care unul visa la bogăţia pe care i-o vor aduce fermele ce vor cădea în mîinile sale, pe cînd un altul ştia că doarme ultima sa noapte de Crăciun pe domeniul moştenit de la părinţii săi, şi unde, în colibele comune ale cerşetorilor, se stingea acea parte a neamului căruia nu-i era îngăduit să mai ia parte la evenimentele viitoare. Aceste lucruri feluri te cerul le zărea, învăluite în aceeaşi culoare uniformă cenuşie; timpul marilor frămîntări nu sosise încă. Dar în sînul pămîntului şi în aer fermentau de pe atunci forţele naturii, vizibile sau ascunse. Era noaptea de Crăciun a anului 1867. Privită de departe, putea să pară foarte interesantă, dar moralul oamenilor era atunci foarte scăzut. După ce se termină masa, Maija încercă să intoneze un cîntec religios, dar începu prea de jos şi ceilalţi n-o putură urma. Se opri după două versete.

Micul Jussi, care avea zece ani atunci, se lăsa impresionat de măruntele întîmplări pe care le trăia mai mult sau mai puţin intens în seara aceea. Hoinăreala lui de copil pînă la Sikomäki se înălţa la rangul de aventură, mirosul guliilor îi mîngîia nările, parcă ar fi venit de la un mare ospăţ de Crăciun, pătaniile tatălui său reîmprospătau vechi amintiri; după-masă se aşeză iar pe un maldăr de paie mucegăite. Apoi veni somnul, care îmbrăcă într-o culoare mai vie măruntele şi ştersele întîmplări ale zilei.

Penjami îi alunga întotdeauna pe cerşetori. Dar în noaptea ceea putură, în sfîrşit, pune piciorul la Nikkilä primii cerşetori. Abia se culcaseră şi în odaia cea mare se strecură o bătrînică însoţită de doi copii, a căror mamă murise pe drum, după spusele ei. Penjami nu se trezi, astfel că noii sosiţi putură să miie noaptea acolo, lungindu-se pe paiele putrede. La sosirea lor, Jussi se trezise pe jumătate; în creierul său amorţit de somn se întipăriră figurile acestor fiinţe rătăcitoare. I se părea că adevăratul Crăciun venise în timp ce el dormea.

A doua zi dimineaţa, Penjami se sculă întărîtat; era, însă, aşa de slăbit, că nu era în stare să facă nici gălăgie. Se ciorovăi, cam fără chef, cu cerşetoarea, care ştia să-i ţină piept; ea îi îngrijea pe cei mici şi reuşise chiar să fie miluită cu cîteva picături de lapte din puţinul care se găsea la fermă. Mai stătu acolo o noapte, mîncă cu lăcomie pîinea, amestecată cu paie, lăudînd-o mereu şi clămpănind a mulţumire; vorbi cu destulă pricepere de situaţia politică de-atunci, vorbi de calea ferată, a cărei construcţie trebuia să înceapă aproape de Riihirmäki, înşiră numele tuturor azilurilor, ca şi cum toată lumea ar fi trebuit să le ştie pe de rost, dădu sfaturi cum să se facă pîinea, voind să se arate cît mai destoinică în toate. Duhoarea de cerşetoare, umedă şi caracteristică, pe care o răspîndea în jur, se amesteca brutal cu mirosul urît şi stătut de tutun şi de humă de odaie. În ziua de sfîntul Ştefan o porni cu copiii şi catrafusele mai departe, spre Tampere.

Începură ultimele zile ale fermei şi gospodăriei lui Nikkilä. De aci înainte, vor veni deseori cerşetori şi nu vor mai fi daţi afară. Îndată ce vor vedea că cei de la fermă nu au ce mînca, vor face acelaşi lucru ca şi bătrîna care fusese aici de Crăciun: nu-şi vor mai strica gura degeaba cu rugăminţile, vor sta o zi sau două, purtîndu-se ca la ei acasă şi apoi vor pleca. Un cerşetor aduse odată un pumn de boabe de cafea; au fost prăjite şi toată lumea bău cafea neagră; Penjami începu să mîrîie, dar apoi luă şi el o ceaşcă.

Vechile legături dintre membrii familiei slăbeau, păreau că se topesc în duhoarea pe care o aduseseră cerşetorii cu ei şi care plutea mereu prin toate încăperile. Jussi cunoscuse mulţi băieţi de vîrsta lui; în conştiinţa sa se iscă presimţirea nedesluşită a unei lumi mai vaste, ciudatul ei miros părea să-l atragă. Acum putea să alerge în toată voia prin curte şi prin casă, nimeni nu-l lua în seamă. Văzu şi moartea de aproape. Şi după puţin timp, îi veni pofta să plece şi el cu cerşetorii. Parcă ştia că tot vor pleca de-acolo, dar cînd?

Bătrînul Penjami trăia zile de-a rîndul chinuit în fel şi chip. Rachiul de la Crăciun se terminase şi nu se putea hotărî să mai roage o dată pe moş Ollila. De ce? Nu ştia. Începînd de la Crăciun, simţea că-l lasă puterile; îl năpădeau tot felul de gînduri negre, mai ales cînd era singur. Se lăsa o tăcere grea şi i se părea că un pastor nevăzut îi făcea aspre mustrări. Pastorul îi amintea de zilele copilăriei, îi aducea aminte de unele întîmplări petrecute în vremea cînd devenise stăpîn şi sfîrşea prin a-i reînvia viaţa lui din timpul anilor de mizerie. Uneori cobora glasul şi-i vorbea cu căldură de un lucru pe care Penjami nu-l înţelegea şi de care nu pomeni nimănui nimic; dar din tot ce spunea pastorul — luat laolaltă — lui Penjami îi rămînea o puternică impresie. Părea că nevăzutul pastor îi predica de fapt despre un singur lucru: că va muri, că nu va mai apuca schimbarea vremurilor, pentru că el însuşi nu se putea schimba... Îl aştepta oare pierzania în fundul iadului? Penjami nu s-a gîndit niciodată la asta, cele ce se spunea că se întîmplă în cer i s-au părut totdeauna fără noimă. Dacă se lăsa cîndva prins de asemenea gînduri, i se părea că s-ar fi băgat în pat, că era tare bolnav şi că îşi mărturisea păcatele cu glasul jalnic al unei babe. Şi ce putea fi mai nesuferit pentru un om robust, care se îndoapă cu rachiu şi pute de la o poştă a tutun!

În viaţa lui Penjami preocupările religioase se manifestaseră astfel: se ducea la biserică ca şi ceilalţi, şi

atunci cînd era bine dispus mai făcea cîte o glumă despre cele sfinte. Dacă pastorul vorbea ca un om, atunci cînd își ținea predica, îl mai asculta. Împărtășania, însă, i se părea un lucru pe care trebuie să-l înduri cu orice chip, cum trebuie să suporți copiii, de pildă, oricît de scîrboși ar fi ei.

Și acum, pastorul nevăzut îl dojenea pe Penjami și-l pregătea pentru sfînta împărtășanie. Murea, era plin de datorii, fiecare trăgea de el; un cerșetor gîfîia în clipa ceea pe banca de lîngă sobă. În curînd urma să sosească comisarul, i-o spunea inima. Dacă vreun om ca lumea ar fi putut să-i citească în suflet, poate că l-ar fi luat frumușel de ceafă și l-ar fi scuturat ca pe un mucos. Era cu neputință să ți-l închipui, să zicem pe moș Ollila de pildă, cu barba lui frumoasă, ajungînd vreodată în halul ăsta.

Deodată, Penjami se simți scuturat de friguri; ultimele lui gînduri i se lipiseră parcă de creier. Îl năpădi spaima, buzele și mîinile începură să-i tremure, simțea că se îmbolnăvește de-a binelea, capul îi măcina în gol. Căută în dulap balerca goală, își vîrî în sîn titlul de proprietate asupra fermei, apoi se îndepărtă clănțănind din dinți.

Jussi, cînd îl văzu plecînd, presimți că în curînd se va întîmpla ceva. Era gata pregătit pentru asta. Se uită cu atenție la ostrobotnianul care ședea pe bancă, respirînd din greu și aruncînd din cînd în cînd cîte o privire spre uliță, să vadă de nu mai vin și alți cerșetori. Într-adevăr, începură să sosească...

Dar Penjami se întoarse și el, cu balerca sub braț și cu cinci pîini frumoase sub celălalt. Ollila nu-i dăruise niciodată lui Nikkilă pîine proaspătă; acum îi dete cît putu să ducă, să se satură. Fața îmbujorată a lui Penjami se ivi din nou în ușa larg deschisă și cerșetorii priveau pîinea cu nesaț, așteptînd să le dea și lor. Dar Penjami încuie pîinea și balerca în dulap. Erau lucruri prețioase, cu toate că le căpătase de astă dată cu o ușurință uimitoare; nici nu-i ceruse măcar pîine. În schimb, titlul de proprie-

tate rămase la Ollila. Penjami se simțea parcă ușurat de o grea povară, frigurile se preschimbară în călduri; acum, în sfîrșit, se putea băga în pat.

— Nu vrei să dai nimic unui alt sărac, acum cînd ai primit și dumneata ceva? întrebă ostrobotnianul care sosise aseară.

Abia atunci Penjami își aruncă privirile asupra cerșetorilor.

— Am să vă arăt eu vouă „un alt sărac"!

Penjami se sculă cu mișcări șovăitoare și umblă cu mîna după ceva. Frigurile, rachiul și ușurarea, pe care o resimțea după vînzarea fermei, lăsară să-i reînvie firea sa de altădată. Parcă-i venea să salte de bucurie: avea rachiu în dulap, are să-i dea afară pe toți din odaie și apoi se va băga iar în pat. Ogoarele și gospodăria, întreaga temelie a vieții, slavă Domnului! s-au dus pe copcă. Îl zări pe Jussi printre cerșetori și în mintea sa se perindară fazele existenței sale, alături de Maija; ce chin insuportabil și fără de sfîrșit!

Dar în clipa hotărîtoare răsună afară clinchet de zurgălăi; în fața pridvorului se opri o sanie, din care coborî un om înalt și negricios, în blană de urs. Sosise comisarul. Cerșetorii tresăriră. Penjami rămase cu un burghiu în mînă, uitînd ce voia să facă.

Comisarul înțelese situația fără să fi pus o singură întrebare; făcu un semn și toți cerșetorii se îmbulziră spre ieșire. În odaie nu rămase decît o tăcere încordată și duhoarea stătută a casei. Urechile lui Penjami țiuiau, de astă dată scăparea se apropia cu pași mari: iată-l și pe comisar în casă. Penjami se simțea obosit. Era parcă zi de sărbătoare. Fierbințeala care creștea mereu, comisarul cu părul negru din fața lui, lucrurile din jur care se învălmășiseră, formau parcă un singur tot în ceasul acela hotărîtor. Asprimea iernii se frînse, soarele serii strălucea pe mormanele de zăpadă albăstrie, în care se întrezărea o nuanță prevestitoare a primăverii. Nu se mai vedea nicăieri nici picior de cerșetor.

Penjami nu putu răspunde comisarului decît: „Da, bine... cel mai tîrziu peste două săptămini... am să încerc... Am nişte dureri în clipa asta". Şi din vorbă în vorbă, ajunse să-l convingă pe comisar să bea un păhărel. — „Nevastă-mea a pregătit poate o cafea." — „N-am poftă, mă grăbesc". Sania scîrţii pe zăpadă, zurgălii sunară iar.

Penjami rămase singur în tăcerea molcomă a odăii care mirosea a vechi. Acum era într-adevăr singur. Întîmplările neaşteptate şi brutale pregătiseră lui Penjami o ciudată stare sufletească, cea dintîi şi ultima în felul ei din timpul îndelungatei sale vieţi: nu-l încerca ura faţă de nimeni şi nimic. Bărbia sa ţepoasă şi înnegrită de zeamă de tutun tremura; plîngea, plîngea cel din urmă vlăstar al unei familii mai mult decît seculare de ţărani-proprietari. Vizita pe care o făcuse de curînd lui Ollila a fost ultima sa plimbare pe drumurile din Harjakangas.

Muri în timpul nopţii. Cele din urmă cuvinte desluşite care i-au mai ieşit din gură fură: „Nu crăp ca un cîine ţărănesc". Începuse să delireze, repeta cu glasul cald, aproape fericit, ultimele cuvinte ale unui boier din împrejurimi, pe care avea obiceiul să le spună ori de cîte ori era beat.

Visul lui Jussi se împlini îndată după moartea lui Penjami. Ferma a fost vîndută pentru a acoperi impozitele neplătite către Cancelaria din Turku. Moş Ollila, care era cel mai mare creditor, a cumpărat-o la licitaţie şi l-a instalat ca stăpîn pe fiul său Antto.

Maija trebui să părăsească, împreună cu fiul său, ferma ruinată. Ea nu mai vru să rămînă în satul natal, în care făptura ei neînsemnată îndurase atîtea umilinţi, începînd din fragedă tinereţe; după ce-şi şterse lacrimile, se hotărî să se ducă la fratele său, care, după cît se spunea, avea o situaţie destul de bună. Într-o dimineaţă luminoasă, Jussi se deşteptă, auzind pe mama sa cărînd tot felul de lucruri afară, la sania care aştepta în faţa scării. Maija reuşise să mai adune cîteva boabe de cafea, rămase ca prin mi-

racol, şi vreo două-trei bucăţi de pîine din aceea adusă de Penjami. Avură astfel pentru dejun, şi restul îl păstrară pentru drum. Apoi plecară, părăsind pentru totdeauna ferma... Maija trăgea sania şi Jussi împingea de la spate, îmbrăcat în pantalonul său cu vestă şi cu o flanea de-a răposatului Penjami; Maija o îmbrăcase pe a doua. Soarele de primăvară strălucea pe zăpada orbitoare. Cînd Jussi aruncă pe furiş o privire înapoi, zări frumosul colnic din Sikomäki, unde se jucase altădată cu atita însufleţire. Îşi înghiţi lacrimile, dorul după o viaţă rătăcitoare se preschimba puţin cîte puţin în melancolie.

La început merseră singuri şi Jussi rechema în minte o mulţime de oameni, pe care-i întîlnise în primii zece ani ai vieţii lui şi care, în ultimul timp, se împrăştiaseră care pe unde a apucat. Îşi aducea aminte de Aapeli şi de Kustaa, de Eeva şi de Marke şi de Penjami, tatăl său. Cînd se gîndea la ei de departe, în locurile acestea străine, aveau parcă toţi o curioasă asemănare între ei.

Găsiră în curînd tovărăşie. Cînd ajunseră la drumul mare, zăriră nişte lungi convoaie de călători. Cei mai mulţi mergeau pe jos, trăgînd după ei sănii supraîncărcate, dar se vedea uneori şi cîte o mîrţoagă deşirată. Sania sau calul erau întotdeauna în mijlocul unui mic grup, şi în general, oamenii mergeau în grupuri strînse; numai acolo unde ele erau mai numeroase, grupurile păstrau oarecare distanţă între ele.

Farmecul straniu al călătoriei îi ameţea din ce în ce mai mult şi îi făcea să uite oboseala, care-i sleia. În spre seară, oboseala crescu. Drumul, şerpuind între bariere, trecea printr-o cîmpie; văzură de departe un stîlp roşu care marca leghele şi jos, lîngă stîlp, desluşiră ceva negru; toţi trecătorii se opriră şi se uitau. Pe pămînt zăcea un mort şi alături stătea o fetiţă cu înfăţişarea adormită, îmbrăcată ca o femeie.

Din grupa care era înaintea lui Maija şi a lui Jussi, cineva îi strigă fetiţei:

— Hai cu noi în sat, să nu te mănînce lupii la noapte.

Dar ea nu se mişca de lîngă cadavru, cu ochii pironiţi în gol.

În amurg ajunseră într-un sat mare, mulţimea se împrăştiase, adăpostindu-se prin diferite case. Maija şi Jussi intrară într-un pridvor întunecat şi încercară să deschidă uşa. Dar uşa era zăvorită pe dinăuntru; se simţea miros de pîine şi se auzea deslușit zgomotul surd pe care-l făcea coca frămîntată. După ce ciocăniră mult timp, se apropie o femeie în dosul uşii, şi temîndu-se să le deschidă, îi pofti să se ducă la azil. După ce se învîrtiră încolo şi încoace pe drumurile întunecate ale satului, găsiră în cele din urmă azilul; era o baracă mare în care fluiera vîntul, un adevărat cuib al mizeriei la răscruce de vînturi.

Erau aproape leşinaţi de oboseală. Jussi nu pricepu nimic din zarva pe care o făceau femeile cînd intrară. Maija, în cele din urmă, prinse despre ce era vorba. O femeie prăjea cafea în gura sobei. O căpătase de la un stringător de petice în schimbul unor ţoale, pe care le scosese de pe o femeie bătrînă care murise de curînd, în timp ce altă femeie, care aştepta cu aceleaşi intenţii ca bolnava să-şi dea sufletul, ieşise pentru o clipă. Cerşetoarea înşelată în speranţele ei pretindea că cealaltă a smuls boarfele prea devreme; ea o văzuse pe bătrînă că mai mişca din bărbie. Aceasta era pricina neînţelegerii. Dar femeia amăgită va căpăta în curînd o despăgubire — cel puţin aşa se părea — deoarece în fundul odăii un bărbat, cu corpul tare umflat, se apropia de sfîrşit.

Aici îşi petrecură Maija şi Jussi cea dintîi noapte. A doua zi, tot aşa de obosiţi, îşi urmară călătoria şi ajunseră la ţintă abia seara tîrziu. După ce băură puţină apă, adormiră. În ziua următoare, Maija reuşi

să ia o hotărîre: Jussi va rămînea la Tuorila şi dînsa va pleca mai departe să caute de lucru.

...Venise luna mai şi o primăvară aducătoare de speranţe, cînd Maija se reîntoarse la Tuorila. Sosise acolo seara, frîntă de oboseală; nu putea măcar să deschidă gura, să povestească ceva din păţaniile ei de pe nesfîrşitele drumuri pe care rătăcise. În timpul nopţii starea ei se înrăutăţi; gemea atît de tare, încît se treziră toţi cei de la fermă. Fu chemat băiatul, ca să fie de faţă la ultimele ei clipe.

Şi aşa, anii copilăriei lui Jussi luară sfîrşit.

II

LA RUDE

Ca soarele care se înalță strălucitor după o noapte de îngheț, așa se ivi timpuria și minunata primăvară a anului 1868, după molima care bîntuise — și mai bîntuia încă. E adevărat, moartea nu se mai dezlănțuia cu atîta furie ; îi scăzuse mult vlaga. Din cînd în cînd mai înhăța pe cîte unul, ajuns în ultimul hal de slăbiciune și-l arunca, undeva pe un morman de zăpadă, lîngă o barieră, sau mai ușura necazurile unei femei rămasă fără bărbat, stingînd firava viață a celui din urmă copil din cocioaba ei singuratică. Nicăieri prin meleagurile acestea, în care o turmă hăituită de aproape douăsprezece mii de inși robotea din greu, mereu la aceeași treabă, mizeria nu provoca cea mai mică împotrivire față de ordinea existentă. De-a lungul coastei nisipoase din Salpausselkä, o astfel de turmă construia atunci o mare arteră de cale ferată, care trebuia să ajungă la răsărit, pînă la enormul furnicar omenesc din Sfîntul Petersburg. Unii săpau și alții așteptau în spatele lor, ca să primească din mîna morții hîrletul celui din fața lui. Și moartea încerca să fie pe plac tuturor, ea înlesnea miilor de inși, care o doreau, să pună mîna pe sapă — și s-o lase, la rîndul lor, altora. Moartea a jucat atunci o farsă reușită experților : drumul de fier — cu toate că se lucra la el într-o vreme atît de îngrozitoare ca aceea — a costat cu o jumătate de milion mai puțin decît calculaseră ei la început.

Oamenii mureau acolo pe tăcute și miile de morți îngropați în mormintele de nisip se mirară, desigur,

atunci cînd, exact după cincizeci de ani, putură deslușì, în pulsațiile acestei artere de fier, cuvintele: „S-a umplut cupa amărăciunilor". Și își spuneau: „Nu-i așa că e plină pînă în vîrf acum? Încă de pe atunci nu-i lipsea mult".

Tînăra și generoasa primăvară îl înveselise și pe vechiul nostru prieten Jussi Nikkilă, acolo unde se afla acum. Din clipa în care a fost primit la fermă nu avea să mai sufere de foame. La Tuorila, chiar în vremurile acelea grele, nu era nevoie să se adauge la făină decît cel mult o treime de corpuri străine și asta la vreo două-trei cuptoare de pîine în timpul iernii celei mai cîinoase. Primarul din Tuorila distribui ajutoare publice oamenilor din comună; cînd au început, însă, să circule pe seama lui felurite zvonuri, a trebuit să recurgă și el la trucul amestecului. Oricum, pîine se găsea totdeauna la Tuorila și în afară de asta, erau și produse lactate în abundență. Tuorila era din toate punctele de vedere o fermă deosebită de Nikkilă și era greu să-ți închipui că un asemenea gospodar cum era Kalle ar fi fratele răposatei Maija. Era un om înalt, impunător, cu nasul coroiat; pentru sora sa, care i se părea o prăpădită, avea o repulsie instinctivă. Chiar Jussi își dete seamă de asta: de vreo două ori, fu și el de față cînd mama și unchiul stătură de vorbă. Mama se purta umilă față de fratele ei; plecă de la dînsul fără să stea mult pe gînduri, fericită că cel puțin băiatul poate să rămînă la fermă; și cînd se întoarse după cîteva luni, părea că-și cere iertare: nu putea să moară între străini. Într-adevăr, se stinse repede și asta spre mulțumirea fratelui, care nu trebui s-aștepte prea mult.

Timp îndelungat, Jussi fu prada unei nedumeriri. Ferma avea odăi mari și curate, erau chiar odăi în care nu se intra niciodată. I se dădea destulă mîncare — și bună; dar în timp ce la Nikkilă bea cafea de mai multe ori pe zi, aici nu i se dădea măcar să guste, deși se făcea la cafea toată ziua. După acest

regim, corpul său anemiat se întremă foarte repede; în schimb, însă, mintea îi era amorțită; o somnolență caracteristică, semn al unei îmbuibări excesive, îl copleșise pe de-a-ntregul. Ochii lui dădeau mereu să se zgîiască prosteşte şi de multe ori nu înțelegea cînd i se spunea să se ducă într-un loc sau altul. Cînd primea o poruncă, îi veneau lacrimi în ochi şi nu le putea stăpîni; toate drumurile i se păreau necunoscute şi nimeni nu-l ajuta; se dădea numai porunca şi atît. El nu îndrăznea să ceară vreo lămurire; se ducea în curte şi aştepta; uneori stăpîna casei, ieşindu-şi din fire, se repezea la el stropşindu-se şi-l întreba cît timp are să mai stea acolo ca o mogîldeață. Jussi ar fi făcut pe dracu în patru ca să-i fie pe plac stăpînei, dacă ar fi înțeles ce anume voia de la el. Cam de pe atunci lumea începu să spună despre Jussi că-i lenevos, molîu şi nătăfleț.

El simțea instinctiv — pînă şi un străin ar fi putut să observe — că nu era pe placul celor din jur, că nu era în stare să facă un pas măcar ca să n-o nemulțumească pe stăpînă-sa, atunci cînd încerca s-o ajute, umblînd de colo pînă colo prin bucătărie, fără să ştie ce-are de făcut. Aici totul era aşa de diferit de Nikkilă! Stăpînul — despre care mama lui îi vorbise ca de un unchi, dar căruia nu îndrăznea să-i spună aşa — era altfel decît toată lumea. Nu părăsea niciodată ferma, avea totdeauna o înfățişare gravă, niciodată nu se cherchelea; nu şi-ar fi înjurat femeia nici dacă l-ai fi picat cu ceară şi — asta-i de la sine înțeles — n-o bătea niciodată. Gospodina nu avea nici un soi de teamă de bărbatul ei. Domnea între soți o uimitoare armonie, o înțelegere perfectă, de care orice străin se izbea ca de un zid; era imposibil să iei parte unuia sau altuia. După ce se înserа, puteai să-ți pui pofta în cui dacă ai fi vrut să mai hoinăreşti puțin pe-afară. De slujitori şi slujnice Jussi nu aflase mare lucru. Oamenii dormeau în odaia cea mare, el se culca în bucătărie şi stăpînii în iatacul lor. In fiecare seară, la aceeaşi oră, trebuia să se întindă în pat —

de care i se făcuse lehamite cu timpul — un pat destul de curățel de altfel, unde avea să-și rumege neplăcerile îndurate în timpul zilei. Mușchii i se îngroșaseră de plesneau și simțea o nevoie nestăpînită, chiar atunci cînd pica de somn, să și-i pună în mișcare; faptul că-l îndopau pînă ce-i venea să vomite îi mărea și mai mult simțămîntul că nu este decît un sclav.

Veneau și pe la Tuorila cerșetori, dar deosebiți de acei pe care-i văzuse la Nikkilă. Stăteau smeriți la ușă sau se așezau în odaia cea mare și răspundeau la întrebările stăpînei cu glas plîngăreț. Odată, stăpîna întrebase pe o femeie cum o cheamă și deoarece avea același pronume ca și ea, o miluise cu ceva. Dar în aceeași zi mai venise o cerșetoare, care, fără să mai aștepte vreo întrebare, declară de la început că o cheamă Emma și pe ea. Stăpîna izbucni în rîs și-i dădu de pomană, dar o rugă să spună celorlalte „Emma" că nu mai prinde șmecheria asta.

Jussi era de o curioasă timiditate față de cerșetorii de prin părțile acelea; nu-i venea măcar să se apropie de ei. Se simțea acum de partea celor sătui. Mai tîrziu, descoperi printre cerșetori cîteva cunoștințe mai vechi, niște băieți din Sikomäki, foștii săi tovarăși de joacă. Lui Jussi i se aprinseră obrajii de rușine și atît ei cît și Jussi se simțiră foarte stingheriți. Băieții povestiră că familia Ollila muncea din greu la Nikkilă și că moașa se îmbolnăvise, dar știrile astea nu-l impresionară decît foarte puțin pe Jussi. Și cînd băieții o porniră iar la drum, Jussi se simți ușurat.

Sosiră și zilele frumoase; pămîntul se acoperi de iarbă și arborii înfrunziră. De pe pășunile din depărtare se auzeau sunînd tălăngile de aramă de la gîtul vacilor; însămînțările de primăvară se făcură pe o vreme prielnică și cu grăunțe furnizate de stat. Creierii amorțiți ai oamenilor se înviorau și începeau să jinduiască după gînduri noi. Prin mintea truditorului, care umbla agale în urma grapei, se perindau grozăviile anilor trecuți; sufletul lui primea astfel un imbold puternic ca să se bucure și mai mult de

strălucitorul soare de pe cer, de pajiștile înfloritoare din jur. Deși nu era în stare încă să-și dea seama cît de grele au fost încercările prin care trecuse, omul se veselea de pe acum la gîndul unor timpuri noi ce-aveau să vină, luminate de o idee nouă, o idee temeinică, așteptată cu înfrigurare, care va înlesni ca viața să o ia pe un alt drum și să capete o altă amploare. Și apoi, ajuns la marginea ogorului și văzînd pîlcul de cerșetori nenorociți, mare-i era mîhnirea cînd trebuia să constate că vechile timpuri mai umbreau încă, în felul acesta, aurora zilei ce se apropia.

Pentru vechiul nostru prieten Jussi Nikkilä, care se numea acum Jussi Tuorila, vara aceasta și cele care urmară au constituit epoca cea mai interesantă din tinerețea sa, căci atunci el a trăit mai singur ca niciodată.

Locurile, pe care le străbătea o dată cu vitele din Tuorila, erau acoperite de o vegetație variată, ce-și trăgea seva din pămîntul îngrășat cu cenușă. Arborii cu frunzișul lor predominau, dar dincolo de păduri se întindeau pășuni îngrădite și pe alocuri mici fînețe. În adîncitura unei văi, cu povîrnișuri împunătoare, un rîu mititel își mîna sărăcăcioasele ape și șerpuia în voia lui. Sus, pe creste, crengile mestecenilor ajungeau pînă la mușuroaiele de furnici, care scoteau aburi din pricina căldurii, în timp ce soarele de amiază lumina valea întreagă și cireada se bucura în tihnă, rumegînd alene. După ce Jussi se deprinse cu locurile acelea, începu să-și facă timp ca să mai curețe din cînd în cînd cîte o vargă sau să-și meșterească vreun baston pe care-l împodobea cu încrustături. Aici nu mai încerca simțămîntul acela de apăsare și veșnică neputință, care-i făcea viața atît de amară la fermă. Nimeni nu stătea pe capul lui să-i dea porunci ; putea să-și ducă turma încotro îl îmbia bunul său plac.

În gîndurile sale de peste zi se reflectau întîmplările din cursul dimineții și ale serii din ajun. Uneori, în timpul zilei, se gîndea stăruitor la situația lui, se uita la priveliștea din preajmă-i și la turma pe care-o în-

soţea şi îşi făurea imaginea unui viitor, la temelia căruia stătea Tuorila: stăpînul, stăpîna, traiul lui de-acolo. Era bine de trăit la Tuorila, niciodată nu o va părăsi. Tata, mama, toată lumea de altădată din Nikkilä era departe, străină de lumea de aici, şi a fost, din fericire, măturată, nimeni nu mai ştia de ea. Intr-o zi atît de însorită nu face să te gîndeşti la trecut. In acest ţinut scăldat în lumină e firesc ca stăpîna şi stăpînul să nu se certe niciodată... Şi cînd coboară seara, ce plăcut e să te întorci cu turma acasă.

Uneori însă, seara şi dimineaţa erau, dimpotrivă, apăsătoare, şi cerul brăzdat de nori negri. Intr-o asemenea zi, căzu un fulger năpraznic nu departe de Juha şi tînărul păstor fugi înspăimîntat să se adăpostească într-o fîneaţă.

Deodată, ridicînd capul, iată că-l zări pe Dumnezeu venind de-a dreptul din Harjakangas, ivindu-se parcă din străfundul vremurilor. Tuorila era undeva departe de tot şi îşi pierduse orice însemnătate. Penjami puse din nou cangea pe Jussi, care fugise, şi-şi reluă vechea lui autoritate. Un fulger luci ca privirea încruntată a trecutului mort, căzu apoi un trăsnet şi Jussi îşi închipui că se arunca, ţipînd, în braţele mamei sale. Sîngele care i se îngroşase, pe meleagurile acestea fu din nou limpede. Ploaia devenise duşmănoasă şi ameninţătoare. Asprimea tatălui său, Penjami, şi dulcea dragoste de mamă erau în acele clipe de pericol tezaurul cel mai preţios al inimii, care tremura pe îndepărtata păşune străină.

Dar nici după ce trecu furtuna, Jussi nu scăpă de necazuri. Dispăruseră două vaci. Lui Jussi îi venea mereu să plîngă; ce-o să se întîmple dacă au pierit vacile? Se apropie o vită, cu talangă, de marginea păşunii, dar era speriată şi fugi cum îl zări pe Jussi. Lupii! Plîngînd şi rugîndu-se fierbinte lui Dumnezeu, Jussi, deşi băiat mare, o rupse la fugă, pe cărările ude, gonind spre casă; i se părea că aude lupii sfîşiind animalele. Un unchiaş care locuia într-o co-

cioabă singuratică din apropiere, văzîndu-l pe Jussi fugind înspăimîntat, se îndreptă spre păşunea din Tuorila, să vadă ce s-a întîmplat. Găsi acolo o vacă împotmolită în noroi, pe cînd alta, cea cu talanga, sărea mugind în jurul ei. Înţelegînd cum stau lucrurile şi dîndu-şi seama că nu-i nici un pericol, se întoarse acasă să ia o frînghie...

Jussi trecuse de sute de ori pe aceeaşi păşune, dimineaţă, la amiază şi seara şi de fiecare dată îi părea altfel. Micuţul păstor nu era în stare să-şi dea seama ce se petrecea cu el: un simţămînt de dezrădăcinare i se cuibărise în suflet; trecutul murise ca un vis învechit de mult şi nu avea în faţa lui un prezent viu, atrăgător. Nu era argat, nu era nici fecior; nu i se dădea voie să stea în odaia cea mare, nici în iatacul stăpînilor, ci numai în bucătărie.

Veni în sfîrşit şi seara din ajunul zilei în care trebuia să se prezinte la cursul catehismului. Era emoţionat şi puţin înfricoşat, dar simţea şi un farmec melancolic: intra într-o nouă etapă a vieţii sale.

În amurg, Jussi se strecură în odaia servitorilor; nu era nimeni acolo. Se aşeză şi începu să fredoneze un cîntec, ale cărui cuplete grosolane îi dezmierdau urechea într-un fel ciudat. Rămase în odaie şi după ce se întoarseră oamenii de la muncă. Stăpînul îl căuta, şi cînd îl găsi acolo, îl întrebă cu glas plin de asprime: „Ce faci aici?“ Era ca o prevestire a noii etape, care urma să înceapă a doua zi.

Băieţii cu părul tuns drept la ceafă şedeau pe băncile bisericii şi se făceau că ascultă explicaţiile pastorului, care le vorbea despre Sfînta Treime. Preotul avea glasul domol şi limpede, şi frazele purtau pecetea nobilului stil religios, care nu se potrivea de loc cu cizmele văcsuite şi cu vestele de aba ale tinerilor flăcăi. Înţelesul cuvintelor, stabilit de-a lungul atîtor ani, era prea departe de mintea normală a unui copil, dar modulările şi intonaţia glasului le deşteptau, din contra, un simţămînt puternic, faţă de care aveau o

receptivitate moştenită din generaţie în generaţie. Vedeau pe Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh sub formă de pasăre; figurile lor nu le jucau înaintea ochilor, în văzduh, ele se găseau aievea, desenate deasupra majusculelor ornate, la începutul cărţii catehismului.

Mulţi băieţi, cînd treceau prin clipe de desperare, invocau adesea fierbinte numele Domnului. Acest Dumnezeu se transmite de la o generaţie la alta, dar nu prin gura unui învăţător: el se transmite în focul marilor încercări ale norodului, în frămîntările cele mai adînci ale vieţii sale. El zvîcneşte în arterele părintelui care, îndată ce i s-a dat de ştire, aleargă în grabă spre cocioaba sa, pe drumuri pustii, neumblate, ca să mai strîngă o dată în braţe pe fiul său în agonie. Şi cînd bătrînul bunic, după ce a băut o săptămînă întreagă, bodogăneşte ceva, pentru ultima oară, tot Dumnezeu îi vine în ajutor, ca să împace lucrurile. Copilaşii stînd cu picioarele goale pe podea şi uitîndu-se cu o gravă seriozitate, îl văd pe Dumnezeu apropiindu-se de cei mari şi ei îl păstrează în suflet pentru generaţiile viitoare. Foarte adeseori, în închipuirea lor, Dumnezeu are aceleaşi trăsături ca şi tata: e bătrîn, aspru şi respectabil.

Dar acest Dumnezeu nu cobora în sufletul celor ce învăţau catehismul. În timpul cursului existau atîtea alte preocupări: trebuiau învăţate principiile catehismului, ca să nu cazi sau să fii admis condiţional; trebuia să te gîndeşti la torba cu mîncare; trebuia să fii atent să nu te faci de rîs în faţa celorlalţi. Cînd se întîmpla ca stăpînul fermei să nu fie acasă, puteai s-o porneşti seara pe ulîţele satului, să faci gălăgie. Dacă nu le venea altceva în minte, băieţii începeau să se ghiontească între ei, se întărîtau, apoi ajungeau la bătaie.

Într-una din seri, se întîmplă ca în momentul cînd trecea pastorul, Jussi Tuorila să stea îmbufnat, la oarecare distanţă de banda gălăgioasă. Se vedea bine că pastorul, cu toate că nu spunea nimic, se uita cu

bănuială la acei pe care-i găsea singuri. După ce pastorul se îndepărtă, Jussi trecu prin cîteva clipe grele: „Tu eşti băiatul lui Penjami? Tu eşti băiatul lui Penjami?“ zbierau băieţii. A doua zi, cînd pastorul văzu că Jussi nu ştia nimic despre sfîntul botez, îl admonestă: „Juha, Juha, ia spune, cum îţi petreci tu serile? Hoinăreşti pe drumuri şi nu te gîndeşti la cele sfinte. Îţi atrag atenţia să ţii seama de cele ce ţi-am spus.“

Privirile pline de o mulţumire răutăcioasă ale celorlalţi copii îl urmăreau, cînd pe pastor, cînd pe Jussi.

Cursul catehismului îi aduse lui Jussi, de la început pînă la sfîrşit, o mulţime de dezamăgiri, şi mari şi mici, dar nimic din ceea ce spera el, atunci cînd fredona gînditor, cu o seară înainte, în odaia cea mare. Chiar şi aici mai trecea uneori prin asemenea clipe de speranţe cînd rămînea singur, seara. Ajunsese la vîrsta cînd plăpînda inteligenţă tinerească încerca să-şi făurească o imagine himerică a lumii, folosind puţinele cunoştinţe căpătate. Dar locul precumpănitor îl ocupa Tuorila, satul cu biserica lui şi impresia confuză pe care i-o lăsase cursul catehismului. Simţămîntul vieţii devenea mai cuprinzător şi copilul trebuia, vrînd nevrînd, să se adapteze acestui simţămînt nou: părea că s-ar fi deschis în faţa lui un spaţiu imens, pe care el trebuia să-l umple. Vechile amintiri din Nikkilä şi ceea ce îşi închipuise el despre cursul catehismului nu-şi găseau locul aici; cînd se gîndea la vremurile de mai înainte, inima parcă i se chircea în loc să-i crească.

Jussi nu se simţea la largul lui în odaia aceea mare şi curată, prin ferestrele căreia zărea acoperişurile caselor din sat, crestele zidurilor şi parcul, peste care se lăsa întunericul nopţii. Viaţa nu cunoştea aici decît lucruri care ţi-era dat să le faci întocmai, nici o încălcare nu rămînea nepedepsită. Şi apoi teama că nu vei face bine ceea ce trebuia să faci!

Simţămîntul deznădejdii şi al neputinţei atinse culmea în ceasul în care urma să primească sfînta cu-

minecătură. Atunci, în clipele acelea, ar fi trebuit să-l simtă în preajma lui pe Dumnezeu, dar Dumnezeu nu se arăta: nu simţea decît uşoara ameţeală pe care i-o dădea ciudăţenia jertfei adusă Domnului şi vinul. Pe chipul pastorului, a sufragantului şi a tuturor copiilor se zugrăvea aceeaşi expresie: Dumnezeu nu avea ce căuta acolo tocmai în clipa aceea. Un singur lucru predomina: era ora solemnă în care catiheţii din acest an erau „promovaţi".

Era într-o seară de duminică, la începutul toamnei; pacea şi belşugul pluteau în văzduh deasupra bogatului sat. A doua zi urma să înceapă la Tuorila recoltarea secarei.

Toate slugile erau plecate, toate, afară de Jussi, care nu se bucura de libertatea îngăduită argaţilor. Cu toate că primise sfînta cuminecătură. Cîte făgăduieli erau în aceste cuvinte, înainte, şi cît de puţine din ele au fost împlinite pînă acum! Jussi nu primea decît porunci şi era mereu dojenit; dar era legat de atmosfera care domnea în această fermă şi pe care o simţea mai mult de cînd nu mai era păstor şi mai ales după ce terminase cursul catehismului. Trecuseră două săptămîni de cînd a fost bătut de stăpînul său, ultima dată, în timpul cositului fînului. Şi atunci, cînd era aproape să plîngă în faţa celorlalţi şi ameninţa că nu va mai sta în ferma asta decît pînă la sfîrşitul anului, un clăcaş îl întrebă:

— Spune-mi, Jussi, într-adevăr nu vrei să mai rămîi aici şi la anul?

— Nu, la naiba! plîngea în hohote Jussi.

— Se pare că nu ţi-ai încasat încă simbria pentru anul ăsta, urmă clăcaşul.

Jussi simţea că ameninţările lui erau luate în rîs, că situaţia lui era deosebită de a celorlalţi, cu ce anume nu putea nici el să-şi dea bine seama. În duminica aceea, într-o clipă de linişte din cursul după-amiezii, se afla singur în odaia cea mare cu Manta, văcăriţa. Femeia, foarte guralivă de altfel, se pieptăna

aruncîndu-i cîteva vorbe drăguțe lui Jussi ; afară, cînd mai erau și alții, nu catadicsea să-l iar în serios pe țîncău și-i trîntea din cînd în cînd, în dispreț, cîte o necuviință. Mișcat de interesul pe care i-l arăta între patru ochi, Jussi îndrăzni să-i vorbească despre unele lucruri care-i stăteau la inimă ; o întrebă între altele ce-au vrut să-i spună oamenii atunci la fînaț. Cum, el n-ar putea pleca de la fermă, așa cum poate să facă Manta ?

— Știi bine că n-ai să pleci, spuse Manta, privind pieptenele în zare, dacă nu cumva a mai rămas ceva. Stăpînul te-a cules de pe drumuri într-un an de mare sărăcie și nu poți să spui nimic pînă nu devii major.

— Cînd mă fac major ?

— Ei, ca toată lumea, la douăzeci și unu de ani.

— Prin urmare, nu-i nici o scofală dacă termini catehismul, mai trebuie să devii și major. Jussi se întunecă la față. Îi spuse Mantei :

— Nu pleca nici dumneata, Manta.

— Dar ce-ți închipui ? Fata pe care o vezi în fața matale n-o să mai guste din bucatele pregătite de sărbătorile Crăciunului de Kalle Tuorila, reluă văcărița reintrîndu-și în piele.

Apoi, cu capul sus, ieși din odaie ca s-o pornească în sat, să se bucure de plăcerile duminicii. Jussi rămase singur și avu impresia că situația lui era aceeași ca în cele dintîi săptămîni după sosirea lui la fermă. Bucuria de a fi terminat cursul catehismului era de-a binelea stricată, sufletul lui era cotropit de simțămîntul chinuitor că era încă un copil netrebnic ; începu să-i pară rău după viața din Nikkilă. Douăzeci și unu de ani... el n-are decît șaisprezece. Cum au sburat frumoasele zile de altădată !

Jussi tresări cînd stăpînul deschise ușa odăii.

— Unde s-a dus Manta ?

— Nu știu.

— Ei, bine ! Atunci te duci tu la Töllinperă să vestești începerea secerișului.

Stăpînul îi înşiră pe toţi locuitorii întinsului ţinut la care trebuia să se oprească Jussi.

— Ei, ia-ţi tălpăşiţa!

Atmosfera specifică a fermei din Tuorila nu se simţea prea departe. Jussi o uitase cu totul, acum cînd mergea pe drumul nisipos, în liniştea serii de duminică. Pasul îi era uşor, buzele i se tuguiau parcă ar fi vrut să fluiere şi în minte îi stăruia iluzia că face parte dintre slujbaşii liberi. Ar fi avut poftă să îngîne un cîntec, dar era încă prea multă lumină sus, pe creştetul pinilor. Aştepta să se ridice ceaţa din mlaştini, aştepta să audă glasul păsării de noapte, şi-apoi va cînta şi el.

De cînd venise la Tuorila, Jussi nu făcuse încă o plimbare care să-l umple de atîta fericire. Impresiile felurite care-l împresurară în pădurricea de pini îi înduioşau din ce în ce mai mult sufletul descătuşat. Era acum un adevărat slujbaş, un bărbat care s-a împărtăşit. Şi ce-i dacă nu poate schimba locul? Nu era Tuorila una din cele mai bogate ferme din ţinut?

„Acuma dorm în odaia cea mare; numai dacă aş putea să am şi un dulap al meu... Dar stăpînul mi-e unchi; fratele răposatei mele mame; sînt la rudele mele, sînt mai mult decît un argat, nu simt nici o nevoie să plec... În orice caz, e bine că pot dormi în odaia cea mare. Am să capăt, desigur, şi un dulap, am să-l primesc, desigur..."

Ajuns pe un colnic stîncos, zări deodată o grămadă de cocioabe şi ogoare împrejmuite. La dreapta, soarele de aramă se oprise, singuratic, la marginea îndepărtată a pădurii şi împrăştia o lumină mată în preajmă-i; pînă sus, în vîrful muntelui, văzduhul părea să cînte a fericire şi libertate. Era greu să-ţi închipui că aici sînt oameni certăreţi; desigur că fiecare se poate duce în serile de sărbătoare unde vrea, şi copiii la fel. Nu cumva o fi nevoie şi pe aici de slujbaşi? Dacă s-ar putea angaja... Va rămîne, în orice caz, în ţinutul ăsta cît va putea mai mult.

La Roukko se şi începuse cositul, se vedeau oamenii lucrînd pe trei ogoare. Din cînd în cînd, unul se îndrepta din şale şi arunca peste cap un pumn plin de secară. Un bătrînel îi cinstea cu bere ; unii erau chiar ameţiţi. Numai să nu se ia oamenii la bătaie şi să încaseze şi el nişte scatoalce.

Jussi găsi la Roukko pe cei mai mulţi dintre oamenii cu care trebuia să vorbească. Se apropia cu oarecare timiditate de fiecare şi turuia apoi, ca o lecţie învăţată pe de rost, cele cîteva cuvinte ce-avea să le comunice. Unul dintre ei, în timp ce-l asculta pe Jussi, se zgîi la el a batjocură ; avea o barbă umedă şi ţinea gura strînsă într-un mod ciudat.

— Ce, a început să se scuture secara la Kalle? întrebă el cu glasul şuierător.

— Nu încă, dar... răspunse Jussi, stînjenit şi puţin sfiicios.

Totuşi, nimeni nu se gîndea să-l hărţuiască. Îşi reluă drumul, ca să dea ochii şi cu ceilalţi, pe care nu-i văzuse încă.

Era o seară răcoroasă şi plăcută la Roukko ; după seceriş se încinse un dans ; Jussi Tuorila se duse şi el acolo. La ultima casă, unde fusese să transmită porunca stăpînului, găsi un camarad de catehism care-l luă cu el la Roukko. O larmă surdă, nedesluşită, stăruia în sala de dans ; se auzeau glasuri răguşite de băutură ; se strecură într-un colţ : „Aici e bine să stai cînd vii pe nepusă masă, pentru întîia oară, la un asemenea bal", gîndi el. Sala din Roukko era spaţioasă, puteai dansa în voie aici, şi ce minunat îi zicea vioara ! Sînt, deci, pe lumea asta, lucruri mai de seamă chiar decît Tuorila. Cine i-ar acorda vreo importanţă stăpînului din Tuorila în mijlocul acestei mulţimi care dansează? Ce-ar fi el aici decît un ins care nu şi-ar găsi locul şi ar fi de-a dreptul ridicol. Jussi se simţea de minune ; ieşi de mai multe ori în curte şi nimeni nu-l tulbură, nu-l întrebă nimeni nimic ; nici măcar numele celor din Tuorila care vor

secera secara. I se dete și bere, ca și celorlalți ; a încercat o dată să danseze polca cu un băiat în mijlocul mulțimii și avea de gînd să mai încerce din nou. Nimeni nu se mira că stă atît de tîrziu. Era o noapte fermecătoare, mai fermecătoare decît toate nopțile de pînă atunci.

Cu toate acestea, Jussi trebuia să se strecoare uneori în curte ca să se convingă că a transmis întocmai toate ordinele stăpînului său. Afară, în aer liber, zări deodată la lumina nopții crepusculare colina, de unde în după-amiaza acelei zile — ce mult i se părea de atunci — a văzut valea de aici. La Tuorila toți dormeau acum. Stăpînul n-are să știe cînd s-a întors și n-are să-l certe. Și Manta e la bal, va pleca o dată cu ea. Se întoarse în sală și se îndreptă spre butoiașul cu bere. Primise, doar, și sfînta cuminecătură, ce dracu ! Ce-i pasă lui de bătrînul din Tuorila ?

Totuși, ar vrea să plece, dar n-ar vrea s-o pornească singur pe drumul acela lung, prin pădure. Și Manta mai dansa încă, și cu poftă. Poate că nu vrea să meargă cu dînsul. Cînd se strecură pînă la ea și voi să-i vorbească, ea se făcu că nu-l aude. Se așeza pe genunchii băieților, cînd la unul cînd la altul. Oare se va mărita cu vreunul dintre ei ?

La miezul nopții, Jussi se întoarse prin pădure, pe același drum. Dar nu era singur. Manta și încă o fată din sat erau cu el și mai erau încă cinci băieți. Jussi era al șaselea ; el, însă, nu se simțea încă bărbat. Luîndu-se după ceilalți care necăjeau fetele, în glumă, încercă și el s-o tachineze pe Manta ; ea îi răspunse morocănoasă : „Ce tot bodogănești acolo ? Nu vezi că ești prea mare ca să mai sugi și prea mic ca să te culci cu o femeie ?“ Jussi simțea că-i stinghereşte pe toți și că dacă i-au dat voie să-i însoțească, au făcut-o crezînd că el nu înțelege mare lucru.

Dar Jussi nu era totuși atît de neștiutor. Astă-seară la bal a priceput o mulțime de lucruri la care se gîndea adesea, în pat, în timp ce aștepta să-i vină som-

nul. Își dete seamă că jocurile de altădată din Sikomäki nu erau decît niște copilării, de care i se făcea greață acum.

Ajunseră în apropierea satului, în cîmp deschis. Lui Jussi îi zvîcnea inima, nu-i făcea plăcere că se apropia de fermă, simțea că și ceilalți nu aveau inimă bună față de stăpînii din Tuorila. Adulmeca ferma; prezența ei creștea și devenea apăsătoare, în timp ce amintirea balului se îndepărta din ce în ce mai mult, ca și cum ar fi fost pusă pe fugă. Jussi mai ținea minte că băuse bere; dar ușoara amețeală, buna dispoziție se risipiseră. Dacă ar fi fost după voia lui, ar fi dorit să se afle atunci în patul din odaia cea mare, să doarmă adînc, să se fi întors acasă devreme. Simțea răcoarea nopții, somnul îi închidea pleoapele, simțea și foame, simțea cum ceilalți se uitau la el aproape cu dușmănie și în derîdere, că-l priveau ca pe un mucos. Nu, niciodată n-are să se mai ducă la bal.

Dar în momentul în care grupul se îndreptă spre acareturi, lui Jussi îi veni greu să se despartă de tovarășii săi de drum, chiar atunci cînd Manta îi porunci, pe un ton destul de grosolan, să se cărăbănească de acolo. Tinerii se hîrjoneau cu fetele; unul dintre ei încercă să ia scara care duce în podul casei și scara căzu cu zgomot, făcînd să răsune toată ferma. Băieții se ascunseră; în ușa bucătăriei apăru stăpînul. El se repezi la pod cu un ciomag vîrtos în mînă. Numai Manta rămase pe loc, ceilalți șterseră putina. Jussi se ascunse în fîn. Stăpînul, furios, îl striga, dar nu se porni să-l caute. Jussi asculta cearta dintre Tuorila și Manta.

— La fermă muncesc cît e ziua de mare, dar noaptea și sărbătorile fac ce vreau, rosti cu mîndrie Manta.

Cînd Jussi observă din ascunzătoarea lui că stăpînul s-a îndepărtat și că Manta se cățăra în pod, se îndreptă încetinel spre odaia cea mare. Dar deodată îi apăru în față Tuorila cu ciomagul în mînă.

— Așa va să zică...

Acestea fură singurele cuvinte care-i ieşiră din gură; apoi îl apucă pe Jussi de ceafă şi-i trase cîteva la spate. Cînd tinerii auziră urletele lui Jussi, simţiră o adîncă amărăciune. Nu că le-ar fi fost milă de băiat, dar le era scîrbă de ei înşişi, că nu puteau să împiedice ciomăgeala. Dar după scurt timp, încercară totuşi să se ducă în pod după Manta.

În pat, Jussi strîngea din dinţi ca să nu plîngă. Se înfiora de ruşine de cîte ori simţea arsura loviturilor. În mintea lui se amestecau — într-o mare învălmăşeală — vremile de altădată de la Nikkilä, viaţa lui de acum de la Tuorila, perioada cînd urma cursul catehismului şi balul recent.

— Unde am să ajung pînă la urmă?

Ajunse mai întîi, a doua zi, pe ogorul de secară ca să lege snopii; toată ziulica trebui să asculte aluziile batjocoritoare la cele întîmplate cu o noapte înainte. După seceriş trebui să treiere, apoi să are, apoi să adune lemne de foc şi aşa mai departe.

Nu trecu mult şi sosiră zilele de iarnă, cînd trebuia să taie crengi şi să pregătească bălegarul. Unde va ajunge pînă la urmă? Această întrebare fundamentală a vieţii lui, Jussi şi-o punea adesea, ori de cîte ori se izbea de vreo piedică din afară şi medita apoi, în singurătate, asupra celor întîmplate.

Viaţa curgea lin înainte. Tuorila era mereu în fruntea fermelor. Traiul la Tuorila era cu totul deosebit de acela din Nikkilä, de pildă. Se aflau două corpuri de case acolo; într-unul era odaia cea mare a servitorilor, cu iatac, bucătărie şi două odăi în care locuiau fosta stăpînă şi una din fiicele ei, celibatară; al doilea cuprindea bucătăria şi iatacul stăpînilor, iar în spate, cîteva odăi mai dichisite, pregătite pentru pastor şi alţi oaspeţi de vază. În odaia cea mare şi în bucătărie ardea în fiecare seară o lampă cu petrol, a cărei lumină liniştită alunga micii demoni ai trecutului, pitulaţi pe rafturi, în cele mai îndepărtate colţuri.

Un vînzător ambulant veni să mîie noaptea la fermă ; era un unchiaş cam pişicher, care nu lăsa să-i scape, nici măcar din greşeală, vreun cuvînt sincer. Avea în tolba lui pînă şi ace de cap, dar şi cele mai noi cîntece. Despre orice s-ar fi vorbit, trebuia să-şi spună şi el cuvîntul său hotărîtor ; despre el însuşi păstra, însă, o tăcere misterioasă, care te întărîta. Taavetti, argatul, ştiind şi el că în lume trebuie să te vîri şi să-ţi dai aere, căuta să facă pe grozavul faţă de încrezutul moşneag ; îi vorbi despre şantierele căilor ferate de la Sfîntul Petersburg şi despre unul de acolo pe care-l cunoştea bine, făcînd aluzie la un contramaistru cu oarecare reputaţie.

— Da, da, te gîndeşti la Väntinnen, spuse îndată vînzătorul ambulant.

Şi-atunci, un fel de întrecere paşnică începu între Taavetti şi bătrînul : care dintre ei doi cunoaşte mai temeinic toate combinaţiile de pe şantierele din iarna ceea de mizerie, vorbind mai ales de Väntinnen, care înscria în condicele sale de plată pe cine vrei şi pe cine nu vrei, pînă şi pe morţii din cimitir.

Din vorbele celor doi bărbaţi reieşea că ştiau ce se petrece în lumea largă. Cînd din întîmplare tăceau, s-ar fi zis că afară se auzea vuietul unei ere noi Servitorii se duseră să mănînce în bucătărie. În sinea lor simţeau un grăunte de conştiinţă a propriei lor valori. Taavetti li se părea mai mare chiar decît stăpînul.

Dar, intrînd în bucătărie, îl văzură pe stăpîn în odaia vecină citind un ziar. Se zărea cuvîntul din capul fiecărei foi : *Suometar*. Stăpînul era totuşi un om mai puţin simplu decît vînzătorul abulant şi cu mult mai important decît Taavetti. Nimeni nu pricepea de ce nu-şi vinde pădurile, deşi cumpărători erau destui... Tavela şi-a vîndut moşiile şi a pus mîna pe mai mult de o mie de mărci ! Şi totuşi Tavela îi dojenea pe clăcaşii lui că nu i-au ţinut bine pădurile. S-ar fi putut scoate mai mult ?

Stăpînul îi lăsa acum mai multă libertate lui Jussi, care ducea aproape aceeaşi viaţă ca şi ceilalţi argaţi. Trupul lui se înzdrăvenea, se făcea mai voinic, dar mintea îi cam stătea pe loc. Cunoştea destul de bine muncile de fiecare zi, pe care primea poruncă să le facă; totuşi, simţea că stăpînul îl dispreţuieşte. Cînd primul hîrdău pe care-l făcu trebui să fie aruncat în foc, stăpînul nu se supără, dar rînji cu răutate. Şi de cîte ori Jussi era propus pentru o treabă ceva mai grea, stăpînul zîmbea pe sub mustaţă. Ceea ce-l supăra la Jussi era că nepriceputul ăsta era neam cu el. Purtarea de acum a stăpînului îl întrista pe Jussi mai mult decît asprimea dinainte. Simţea instinctiv, în fiece clipă, că se aştepta plecarea lui din Tuorila; dar unde era să se ducă?

Nepăsarea stăpînilor îl făcea mai prevăzător ca înainte, încerca să facă într-aşa fel ca să fie cît mai puţin văzut de ei. Cel mai greu îi era în zilele de sărbătoare, cînd nu ştia prea bine dacă-i era sau nu îngăduit să se ducă în sat; şi acasă, prea era în ochii lor. După ce-şi înghiţeau prînzul şi îşi dădeau cizmele cu gudron, toţi bărbaţii se duceau în sat şi Jussi rămînea singur în odaia tăcută şi mirosind a duminică; uneori sărintocul bătrîn întreţinut de parohie dormea şi el acolo pe prichiciul sobei. Jussi se gîndea la vreo poznă pe care o făcuse cînd era mic, deşi asemenea amintiri nu prea îl mai încălzeau astăzi. Uneori intra stăpîna în odaie să vadă dacă-i totul la locul cuvenit şi dacă paturile au aşternut curat. Cînd da să iasă, se întorcea spre Jussi şi-l povăţuia să mai citească; dar îi vorbea fără interes, uitîndu-se aiurea, numai aşa, ca să spună ceva.

Fiind în apropierea Crăciunului, Jussi ştia că n-o să-l dea afară chiar atunci. Sărbătorile Crăciunului i se părură îngrozitor de lungi. Într-o zi, nişte studenţi de la Universitate dădură o serbare; stăpînii din Tuorila se duseră şi ei, tolăriţi în trăsura lor de casă, în sunetul zurgălăilor. Jussi, rămînînd în odaia cea mare, începu să cînte şi încercă să danseze de unul singur o

polcă. Apoi, își luă inima în dinți și se duse la un vecin. Avea în buzunar cîțiva simburi de prună pe care-i tot sugea din cînd în cînd. Intră în ferma mică și învechită, ce-i amintea puțin de vechea fermă din Nikkilä. Pereții și plafonul odăii erau împodobiți în cinstea Crăciunului, după străvechiul obicei, cu masalale albe; pe masă era o față de masă, niște jambon, un coș cu pîine, o oală cu bere și, deasupra, o cunună de paie împletite. Stăpînul era un om cumsecade, vorbăreț, care striga pe Jussi Juha, și se purta cu el ca și cum ar fi fost un om mare. Afară, pe uliță, se auzea clinchetul vesel al clopoțeilor de Crăciun; după ce bău o bere caldă, Jussi simți, după un răstimp oarecare, puțină poftă de viață și un pic de încredere în el.

Jussi n-a fost dat afară după Crăciun, n-a fost dat afară nici în primăvară și nici în timpul verii. Ci abia la începutul toamnei.

Tuorila nu-și vîndu pădurile așa, cu una cu două, cum făcuseră atunci mulți proprietari. El tot compara cu ale lui pădurile de curînd tăiate din Tavela și cîntărea mormanele înalte de bușteni care așteptau pe gheață să vină primăvara. Firește, are să-și vîndă și el pădurile, dar nu se grăbea. Nu se descotorosi de ele decît după ce cea mai mare parte din pădurile ținutului suferiseră prima tăiere. Prețul obținut de Tuorila umplu de mirare pe toată lumea și atrase atenția tuturor asupra acestui bărbat atît de înțelept și dibaci. După această vînzare a pădurilor, se pare, lui Tuorila Kalle începură să i se încredințeze cele mai înalte posturi obștești.

Una din urmările indirecte ale acestui tîrg a fost și concedierea lui Jussi.

Pe vremea aceea, stăpînii din Tuorila se înălțau și în alt chip, se înălțau în sinea lor. Începînd din anii de mizerie, averea lor crescu repede, și după vînzarea pădurilor, atît de favorabilă, ea se dublă chiar. Bogăția este pentru ei forma cea mai însemnată a fericirii pămîntești și fericire înseamnă totdeauna să fii pus și

la încercare. Întrebarea este dacă tu eşti omul care poţi suporta fericirea.

Soţii Tuorila fură din ce în ce mai des invitaţi în societatea bună de prin partea locului, de unde porni-se atunci mişcarea naţională finlandeză. Ei înţeleseră întreaga forţă şi însemnătatea acestei mişcări; viziunea viitorului, pe care le-o deschidea, deştepta în ei simţămîntul demnităţii, care dădu un înţeles nou pînă şi preţului obţinut la vînzarea pădurilor, îmbrăcînd astfel bogăţia în haina nobleţei. În toată această perioadă, proprietarii din Tuorila încercau o bucurie liniştită, stăpînită.

Un asemenea simţămînt nu putea, însă, să nu se manifeste o dată şi în afară. Numai că e bine să veghezi ca totul să se facă cu demnitate. De multe ori, între patru ochi, cei doi soţi îşi făureau un plan — plan care se înfăptui la începutul toamnei — anume de a da un mare ospăţ la care să poftească, în afară pe cei de o seamă cu ei, şi pe toţi cei mai cu stare, care le-ar face cinste să vină la masa lor. Trăiau, într-adevăr, în cuprinsul parohiei cîteva familii în casa cărora se vorbea suedeza, care purtau nume de ţi se împleticea limba cînd le pronunţai, şi care te priveau aspru şi de sus; nişte mutre cum nu s-a mai văzut pe la sindrofiile de la ţară. Printre cei poftiţi se găseau şi cîţiva svecomani [1]; dar erau totdeauna atît de vioi şi bine dispuşi, că veneau cu plăcere la serate să bea cîte un grog şi să stea de vorbă chiar şi cu fennomanii [2].

In ziua aceea fatală se treiera grîul la Tuorila, dar Jussi primise poruncă să rămînă acasă după-prînz, să se gătească şi să fie gata să ia în primire şi să îngrijească caii invitaţilor.

Vremea se stricase puţin; era înnorat. Jussi umbla prin curte, în aşteptare. De mult nu mai cunoscuse acest simţămînt de stingherealâ şi neputinţă pe care

[1] Membri ai partidului filo-suedez, partid reacţionar.
[2] Membri ai partidului naţional-finlandez, partid democrat.

i-l dădea Tuorila. Nu avea încă o părere foarte lămurită despre ceea ce avea de făcut în seara ceea ; ştia numai că supărarea lui se datora intenţiilor pe care le avea stăpînul cu el. Jussi îşi aminti din nou că stăpînul său îi era unchi, fratele mamei. Lucrul acesta îi venea adesea în minte în ultimul timp, de cînd chivernisirea lui Tuorila se simţea în întreaga atmosferă a fermei, de dimineaţă pînă seara. Parcă stăpînul s-ar fi procopsit pe-ascuns ; niciodată nu se uita drept în ochii lui Jussi, deşi acesta îi era nepot. Odată, în timpul verii, Jussi, stînd de vorbă cu unchiul său, îşi îngădui, luîndu-şi aere de om mare, să aducă vorba despre minunata afacere pe care o făcuse cu vînzarea pădurii. Stăpînul îi aruncă atunci o privire sinceră, aproape duioasă, dar care-i făcu mai mult rău decît i-ar fi ars o palmă. Şi acum pregătise un mare ospăţ şi-l silise pe Jussi să-şi schimbe hainele, chiar în mijlocul zilei. Stăpînul, el însuşi, se preumbla în redingotă, ras proaspăt ; cînd trecea pe lîngă Jussi, parcă îl oprea din priviri să-i spună vreo vorbă despre ospăţ.

Cel dintîi musafir care sosi fu preotul bisericii, cu gulerul său alb şi un potcap cît un burlan de sobă ; venise cu nevasta. Pe scaunul din spate al trăsurii stătea domnul Konander, un fost student, care hoinărea prin parohie. Părea mai treaz ca de obicei ; ademenit de speranţa de a bea un păhărel de rachiu, se căţărase, aproape cu de-a sila, în droşca popii. În acelaşi timp, veni şi pastorul capelei, un bătrîn cu mutra încruntată sub cascheta lui neagră şi cu nişte haine grozav de ponosite ; îşi luase de nevastă servitoarea şi de aceea nu catadicsise s-o aducă şi pe ea. Jandarmul, un ţăran care ştia şi suedeza, sosi mai tîrziu ; era temut şi urît de cei săraci. Puţin cîte puţin, veniră cea mai mare parte dintre oamenii, pe care cei mai vîrstnici din parohie îi cunoşteau foarte bine şi despre care vorbeau cu plăcere.

Jussi trebăluia la cai, le ducea fîn şi apă, se uita la trăsuri şi le compara între ele, dîndu-şi seama că ceea

ce făcea el nu era decît o treabă neghioabă şi că nu răspunsese, probabil, aşteptărilor. Numai cînd începu să cadă noaptea şi larma ospăţului se înteţi, se simţi şi el puţin mai liber, mai ales atunci cînd cîţiva inşi care veniseră să privească, începură să se strecoare prin colţuri. Sosiră cunoscuţi din Töllinperă, venise chiar Kustaa Toivola, un camarad de catehism, tocmai din cabana forestieră cea mai îndepărtată.

Rînjind pe înfundate, lumea se uita cum era dat afară domnul Konander, care, zvîrlit prin uşa cea mare a casei, se duse să se sprijine de acoperişul unei haznale. Veni după el cineva care-l certă în suedeză. Konander plîngea şi, răspunzînd în finlandeză, declară că nici unul dintre domnii de acolo nu merita să-i văcsuiască măcar cizmele lui Snellman [1]. Băieţii se mirau grozav, căci nu cunoşteau pe nimeni în toată parohia care să poarte un asemenea nume.

Jussi nu mîncase nimic de la prînz. Foamea şi somnul îl chinuiseră destul, dar le uită repede, prins în mulţimea care umpluse curtea din dos. Jussi, care era de-ai casei, se simţea cel puţin tot aşa de important ca oricare dintre ceilalţi tineri, şi asta îl făcu să se arate tot timpul încîntat de sine, aşa cum nu mai fusese pînă atunci. În larma asurzitoare a ospăţului, pentru prima oară în viaţa lui, la şaptesprezece ani, îl trecu pe Jussi un fior de independenţă. Pentru motive greu de înţeles, în timp ce camarazii lui petreceau, îi veni în gînd că şi el ar fi în stare să-şi găsească un făgaş pe lumea asta. Stătuse atîţia şi atîţia ani la Tuorila, îndurase ba una, ba alta, în cutare şi cutare împrejurări; azi se dădea aici un ospăţ; el n-avea nici în clin nici în mînecă cu toţi cei care mişunau înăuntru; se simţea alături de cei care stăteau afară şi priveau. Îl străbătu o undă de răutate şi o

[1] Iuhan Wilhelm Snellman (1806—1881), om politic finlandez, unul dintre ideologii mişcării naţionale din perioada formării naţiunii burgheze în Finlanda, ziarist, filozof hegelian de stînga. El a propagat ideea dezvoltării culturii naţionale finlandeze.

stranie cutezanță îl cotropi, în timp ce-și trecea vremea prin curte, cînd cu unul cînd cu altul din tinerii spectatori. Se arătă mai gălăgios și mai vorbăreț ca niciodată.

Intră apoi în odaia cea mare împreună cu Kustaa Toivola. Își aruncau ochii încolo și încoace, căutînd pe cineva să-i joace un renghi. Avură o scurtă tresărire cînd îl descoperiră pe domnul Konander dormind în patul lui Jussi. Se apropiară încetișor de pat ca să vadă, în liniște, nestingheriți de nimeni, cum e alcătuit un domn. Căci Konander era un adevărat domn, deși mai călca uneori pe alături, deși pierduse titlul universitar din cauza beției. Dar el a studiat mai mult decît comisarul, aproape atîta cît pastorul. Iată-l că face ochi. Tinerii o șterseră și se întoarseră în curte; în curte nu mai era nimeni, toți plecaseră. Cei doi băieți legară prietenie. Ochii negri ai lui Kustaa străluceau sub cozorocul șepcii și cel ce se va numi cîndva Jussi Toivola îl întreba, ca pe un prieten, de o mulțime de lucruri. În curînd se va începe tăierea unui drum prin pădurile din Tuorila pentru transportul lemnelor în iarna viitoare. Kustaa va lucra și el acolo. Pe Jussi îl îmbăta aerul de independență al lui Kustaa și ar fi dorit să-i pună multe alte întrebări; dar Kustaa, vrînd să-și mărească prestigiul față de Jussi, se gîndea ce pozne ar mai putea să pună la cale. Se uită la roțile trăsurilor, ochii începură să-i scînteieze; deodată îl întrebă pe Jussi:

— Tu știi unde-i cheia pentru șuruburi?

— Da, știu.

După ce puse mîna pe cheie, Kustaa începu să scoată șuruburile din butucul roților. Nu le scotea de tot, le deșuruba numai atît încît să rămînă abia-abia prinse în osie; nu făcea treaba asta decît la cîte una din două roți ale fiecărei trăsuri. Jussi se uita și-i tot spunea: „Oprește-te, ce dracu!" Dar Kustaa își vedea mai departe de treabă, fără să se sinchisească. După ce scoase în acest fel toate șuruburile, aruncă cheia cît colo, și p-aci ți-e drumul.

Jussi nu se putea împăca cu farsa jucată de Kustaa. Dîndu-și seama ce urmări poate avea, începu să tremure de frică; se gîndi o clipă s-o șteargă și el, luîndu-se după Kustaa. Căută repede cheia și, îngrijorat, începu să prindă șuruburile la loc. Reuși să le înșurubeze aproape pe toate; numai la vreo trei roți mai rămăseseră pe jumătate scoase; dar în clipa aceea trebuie să se ascundă, căci se auzeau pașii primilor musafiri care plecau și se îndreptau spre trăsuri.

Se întoarse neobservat în odaie; Konander tot mai dormea în patul lui. Se duse în dosul sobei și se băgă în patul gol al servitoarelor. Inima îi zvîcnea, aștepta să vadă ce se întîmplă, așa cum te aștepți să izbucnească din clipă în clipă o explozie violentă. Dar vremea trecea și nu se auzea decît tic-tac-ul pendulei și respirația lui Konander, omul care plînsese din cauza unui oarecare Snellman.

In sfîrșit, se auziră pașii stăpînului, ușa se deschise și Tuorila întrebă:

— Nu-i aici Taavetti?

Nici un răspuns. Taavetti hoinărea pe undeva. Dar stăpînul, intrînd înăuntru, îl zări pe Jussi; îl amenință cu pumnul și strînse din dinți. Jussi rămase locului în așteptare. Nu-i trecu prin cap că ar fi putut s-o ia la fugă.

Mai trecu o jumătate de oră; stăpînul se întoarse, îl apucă pe Jussi de păr și îl trase jos din pat. Fiindcă Jussi încerca să se agațe de brațele lui, țipă la el:

— Aha, te mai și zborșești?

Era atît de furios, că-i venea să plîngă. Jalnicul sfîrșit al ospățului nu-i prezicea nimic bun pentru tainicele sale vise, care, în seara aceea, se îndreptaseră toate spre apropiatele alegeri în Dietă. La cotitura de la Snorama, roata de la droșca pastorului se desprinse și pastorul se alese cu cîteva serioase izbituri. Cît despre preot, trăsura lui pierduse o roată înainte de a porni, așa că le veni la toți ideea să se uite și la droșca jandarmului. Atmosfera sărbătorească din Tuorila se risipi deodată, făcînd loc unei zile obișnuite, din cele

mai neplăcute. Vina o purta Jussi, băietanul ăsta afurisit, pe care stăpînul l-a ținut și l-a îngrijit ani de-a rîndul, ca să-și dea seama abia acum cît de neghiob era; nătîngul ăsta îi stătuse totdeauna ca o piedică în calea lui de om în toată puterea cuvîntului.

Konander se trezi din cauza gălăgiei.

— Stați puțin, m-am culcat poate în patul băiatului murmură pe un ton blajin, pe jumătate adormit.

— Lasă, rămîi acolo deocamdată, spuse Tuorila împingîndu-l afară pe Jussi și adăugă: Ai putea să te întorci de unde ai venit.

Se lumina a ziuă, cînd Jussi se apropie de Toivola, de prima ei fermă. Rădăcini de brazi ieșeau din pămînt și se lățeau cît colo, de-a curmezișul drumului, pe țărîna clisoasă; soarele, strecurîndu-se printre arbori, le arunca cele dintîi raze. Bătaia pe care o mîncase Jussi nu i se părea mai grozavă decît aceea pe care o primise anul trecut, cînd se întorsese de la bal. Se mulțumea să repete într-una, gîndindu-se la stăpînul din Tuorila: „Am să-ți arăt eu... am să-ți arăt eu...“ Gîndul acesta, pe care-l tot frămînta, îi ținea mintea încordată, deși n-avea nici cea mai slabă idee „ce-o să-i arate“ lui Tuorila. Foamea și emoția îi nimiciseră curajul; tînărul acesta de șaptesprezece ani, care blestema și înjura, era cît pe-aci să plîngă. În peisajul puțin cețos al naturii, Jussi întrezărea parcă, în acel ceas matinal, cîteva vagi imagini din vremea copilăriei.

Ajunsese la acel punct al dezvoltării cînd cei care îl cunoșteau de mic l-ar fi recunoscut încă, și cînd cei care l-au întîlnit în anii din urmă ai vieții sale l-ar fi recunoscut, poate, după înfățișarea lui din dimineața aceea.

Era ziua în care Jussi făcu primii săi pași hotărîți înspre soarta care-l aștepta undeva departe.

III

SPRE MATURIZARE

Jussi n-avu parte de o primire prea călduroasă la Toivola. Sosise atît de devreme încît îi mai găsi pe toți în pat, și cînd dădură cu ochii de el, se gîndiră că i s-o fi întîmplat vreo nenorocire. Jussi încercă, în mai multe rînduri, să-i convingă că lucrurile nu stăteau tocmai așa.

— Atunci, de ce-ai venit?

— Uite așa, răspunse Jussi zîmbind cam pleoștit și nu știu ce să mai spună.

Miina își trase în grabă rochia; era pusă pe ceartă. În ajun Kustaa hoinărise prin împrejurimile Tuorilei. Miina aruncă o privire cercetătoare spre patul în care băiatul mai dormea încă.

— Ce pozne ați mai făcut, nemernicilor? întrebă Miina.

Toivola era așezată pe domeniul Tuorilei și oamenii priveau cu teamă cam tot ce era în legătură cu ferma. Stăpînul casei, un bătrînel slăbănog, se mărginea să privească totul din pat și nu părea înclinat să se amestece de loc. Miina era din ce în ce mai uluită. Jussi zîmbea stingherit, tot încerca s-o scalde și nu reușea să lămurească lucrurile. Îl supăra că Miina era parcă împietrită de uimire că a venit la ei; de ce oare nu s-ar simți aici ca acasă? Numai așa s-ar mai putea descurca. Miina zise, în sfîrșit:

— Întinde-te aici lîngă moșu', oricum ar fi.

Și apoi începu să se îmbrace. Jussi își scoase cizmele și vesta, apoi se întinse în pat, pe locul părăsit de Miina. Se odihnea acum lîngă un moșneguț mut,

într-o cocioabă păcătoasă, al cărei prag nu-l trecuse pînă acum decît o dată sau de două ori, ca să aducă la cunoștință poruncile lui Tuorila. După o noapte de nesomn și-atîtea întîmplări care-l tulburaseră adînc, mintea lui era cuprinsă de un vălmășag de gînduri cu care nu era de fel obișnuit; intrase aici cu sila și, pe deasupra, locuința asta îi părea nesuferită — da, aproape că-l încercau părerile de rău. În clipa cînd somnul îi închise pleoapele, îi apăru în vis Nikkilă, locul său natal, întocmai așa cum arăta odinioară. Creierul obosit născocise acest miraj pentru odihna sa și pentru ca sufletul lui Jussi, care se zbătuse în chinuri ani de-a rîndul, să se simtă o clipă liber; din ceasul încărcării boarfelor pe săniuța ce aștepta în fața casei din Nikkilă în acea dimineață a iernii de pomină — iarna foametei și a morții — se simțea ca în lanțuri. Ce mult e de-atunci! Jussi dormea somnul cel mai adînc din ultimii șapte ani. Nu trecu mult și el nu mai „văzu" nimic în vis, dar în subconștientul lui durerile îndurate în ultimii ani se îndreptau — ca într-un refugiu — spre trecut; parcă tot ce sălășluia în adîncul ființei sale ar fi întors spatele viitorului.

Omul se găsea într-un impas greu; trebuia să ia viața de la început. Îl așteptau ani lungi și pustii, care îl vor duce către timpuri viitoare, încă necunoscute; s-ar fi spus că viața lui Jussi ar fi trebuit să se întrerupă cel puțin acum... Dormi dus, pînă seara tîrziu. Cînd se trezi, încet-încet, observă mai întîi că era pe jumătate îmbrăcat, apoi că era parcă ceva neobișnuit în jurul lui: nu era dimineață.

Misteriosul stăpîn al casei stătea pe prichiciul sobei și Miina trebăluia prin casă, tot depănînd o interminabilă poveste. Kustaa, mezinul și Iisakki, cel mai mare, mîncau; se vede că abia veniseră. Jussi simți născîndu-se în el simțămîntul ascuțit al ciudatei sale situații față de oamenii și locurile din această casă; trebuia să se roage să fie primit în sărăcia asta lucie. Se trezise atît de încet, încît nimeni nu observase; instinctiv, făcu o mișcare ca și cum nu s-ar fi trezit

de-a binelea și se făcu că adoarme iar. Miina vorbea către cei din casă, cu glasul ei plin de încredere :

— Uite-l c-a venit la noi, i-am spus, am venit aici să văd cum stau lucrurile ; eu nu pot să-l țin la mine pe slujitorul altuia, i-am spus.

— Și ce-a răspuns bătrînul Tuorila ? întrebă Iisakki, cu capul băgat în oala de lapte acru.

— Ce să spună, că puțin îi pasă unde o să-și găsească un culcuș lepădătura asta ; dar atunci i-am spus că nu se poate arunca o rudă pe drumuri, că n-are o haină pe el, că i-ar trebui și lui niște haine mai acătării, să se poată tocmi și el undeva, că eu n-o să-l pot ține pe degeaba... Desigur că n-o să plece azi de la noi, că aș putea să-i aduc eu boarfele, dacă are... i-am spus eu.

Pălăvrăgeala asta îl liniști pe Jussi, căci înțelesese că Miina a fost la Tuorila. Scăpase de încordare. Afară de asta, Miina i-a adus și lucrurile. Dar n-a suflat un cuvînt în legătură cu șuruburile. Kustaa mînca liniștit. Iisakki întrebă :

— Și n-a dat ceva bani ?

Jussi ținea ochii închiși, dar simți că Miina aruncă o privire înspre pat înainte de a răspune, cu glasul schimbat :

— Și i-am mai spus stăpînului că nu trebuie să-l lase fără un gologan. La asta mi-a răspuns că Jussi însuși ar putea veni să-și încaseze simbria, dar eu i-am dat a înțelege că băiatul n-o să vină, cu siguranță, la el și atunci stăpîna a scos biletul ăsta de douăzeci de mărci ; dar nu-i nevoie să i-l dau lui. — Miina făcu un semn din cap spre pat și tăcu. Apoi începu iar pe același ton : — Dar cum i-a putut trece prin cap să scoată șuruburile la o duzină de trăsuri !... Ce idee ! Băietanul ăsta, bun ca pîinea lui Dumnezeu ! Cine ar fi crezut că i-ar putea trăsni așa ceva prin cap ? Și tu ai fost acolo aseară, Kustaa ; să știi că dacă te apuci și tu de asemenea năzbîtii, e vai și amar de pielea ta !

— Eu n-am scos de nicăieri nici un șurub, răspunse brusc Kustaa.

Jussi se prefăcu că se trezește, se întinse, gemu și plescăi din limbă. Miina se uită spre pat și expresia feței ei nu se potrivea de loc cu ceea ce spusese pînă acum.

— Aha ! omul nostru care scoate șuruburile de la trăsuri și-a dat și el seamă că e ziuă.

Ceea ce auzise Jussi din gura Miinei nu putea decît să-l țină cît mai departe de oamenii aceștia. Cei șapte ani petrecuți la Tuorila nu au trecut fără să lase urme. Oamenii aceștia erau săraci și nu prea sinceri. Lui Jussi îi era scîrbă de Kustaa, se părea că nici Kustaa nu era mulțumit că Jussi s-a aciuiat la ei. Numai dacă ar putea să-și ia valea de aici. Dar Miina a pus mîna pe cele douăzeci de mărci de la Tuorila.

I se dădu lui Jussi cafea ; apoi începu să mănînce de unul singur. Nu mîncase de mai bine de douăzeci și patru de ore ; dar, cu toate acestea, fiecare îmbucătură i se oprea în gît.

I se așternu un pat pe banca de lîngă fereastră ; patul era vîrtos și strîmt. Nici nu se putea culca dezbrăcat. Jussi, însă, care dormise toată ziua, era atît de toropit că-l cotropi imediat un somn greu. Dar cînd în mijlocul nopții căzu jos, rămase mult timp treaz, ca să privească cerul întunecat al nopții de toamnă și să asculte respirația celorlalți, stranie și dezgustătoare. În timpul acelui ceas de trezie, își făcu o idee clară despre ultimele întîmplări prin care trecuse.

Toivola zăcea izolată în mijlocul întinsei păduri pe care Tuorila o vînduse de curînd cu atîta profit. Tăierea arborilor trebuia să înceapă înainte de Crăciun. La Toivola toți erau grăbiți să vadă o dată începînd aceste lucrări, care aveau să aducă cîștiguri mari și să mai însuflețească puțin viața de acolo. Lui Miina îi părea rău — dar n-o spunea la nimeni — că era prea bătrînă... Dacă ar fi fost mai tînără cu nu știu cîți ani... Totuși, nici așa n-o să se dea în lături să pună și ea ceva la cale.

I se îngădui lui Jussi să rămînă în casă. Se începuse de curînd construcția unei locuințe noi în curte; avea pînă și acoperiș, dar îi lipseau ferestrele și pardoseala. Toamna, Iisakki se apucase de lucru și încet-încet urma s-o termine. Jussi trebuia să-l ajute. Miina — abilă cum era — îi dădu a înțelege că numai cu treaba asta măruntă nu-și putea plăti întreținerea; cum exista însă speranța să i se găsească o posibilitate mai bună ca să-și cîștige pîinea, ea o să-i dea de mîncare pe datorie. Îndată ce-o să pună mîna pe primul cîștig, are să-și plătească gazda. Jussi era sătul s-o tot audă trăncănind, sătul să mai doarmă noaptea pe bancă.

În duminica Judecății, după întoarcerea de la biserică, se petrecu o mare schimbare în viața obișnuită din Toivola: în timp de două ore sosiră la exploatare vreo cincizeci de oameni, cu saci, ferăstraie, topoare. Se auzi în curte o zarvă cumplită, trebuiau adăpostiți cum s-or putea, prin toate colțurile curții, vreo cincisprezece cai cu harnașamentul lor complet. Se aruncau, pe unde se putea, lucrurile de prisos; răsunau dialecte ciudate. Contramaistrul, un ins bondoc și gălăgios, intră în casă zbierînd atît de tare din pragul ușii, că bătrînul Toivola însuși, mut de cînd lumea, avu o tresărire și bolborosi cîteva vorbe neînțelese.

— Ei, bine, mătușico, ți-e caldă cafeaua? Nu vezi că ți-au sosit oaspeți?

— Nu știam că am poftit musafiri astăzi, îi răspunse Miina, fasolindu-se de parcă ar fi avut cu douăzeci de ani mai puțin.

— Oaspeții cei mai buni sînt cei nepoftiți.

Încă înainte de a se înserа, atmosfera caracteristică din Toivola se risipise pe de-a-ntregul. Miina își luase ea de la început o mutră posacă față de noii sosiți, dar nimeni nu se sinchisea. Se pierdea în mulțimea aceea; și potopul ei de vorbe, care altădată ar fi înecat totul în cale, de astă dată aproape că secase. Noii veniți nu țineau seama de nici unul din

obiceiurile de acolo. Era ciudat să-l auzi pe cîte unul strigînd ceva în gura mare lui „tătucu", unchiașul acesta, pe care nimeni nu-l mai fericise cu vreo vorbă de cine știe cînd. Și apoi seara, cînd Miina începu că cotrobăiască prin colțuri, uitîndu-se bănuitor cînd la unul cînd la altul, i se spuse pe șleau că nimeni din echipă n-are mîna lungă și dacă ar avea cineva, i s-ar tăia de la cot — oricine ar fi.

Cea dintîi noapte a fost chinuitoare; odaia cea mare și baia erau pline de trosneau.

— Stăm cam strîmtorați aici, spuse contramaistrul, lungindu-se pe un maldăr de paie. Dar aveți în curte o căsuță bună, pe jumătate gata.

Și începînd chiar a doua zi dimineața se petrecură adevărate minuni. Toți oamenii fură puși la treabă ca să termine cît mai repede casa cea nouă. Unul din ei aflase că erau de vînzare niște ferestre vechi ale bisericii, rămase în urma reparațiilor; contramaistrul, pe numele său Keinonen, se și repezi după ele și nici nu se înserase încă bine, că și începuse să se facă foc în casa cea nouă din Toivola, unde putu dormi în timpul nopții cea mai mare parte dintre lucrători.

Luni dimineața toată lumea se duse să vadă pinii pe care moș Tuorila îi predase moșului Rosenlöv. În casă Miina îl certa pe Jussi, în așa fel ca s-o audă și contramaistrul:

— Zi, nu vrei să te tocmești și tu undeva; aștepți să fi rugat?... Ai uitat de cîte săptămîni te țin pe spinarea mea...?

— Oricine se poate ține pe picioare trebuie să se ducă la muncă, spuse atunci contramaistrul, lovindu-și mănușile una de alta.

Se luă apoi după Jussi în curte și-l întrebă:

— Cum se numește flăcăul?

Jussi nu pricepu îndată despre ce flăcău e vorba și întrebă la rîndu-i:

— Care?

Contramaistrul îl luă de braț și-i spuse:

— De numele tău e vorba.

Îi venea să țipe de bucurie : era, așadar, un flăcău în toată firea, și chiar putea să spună în auzul tuturor cum îl cheamă.

— Și care-i numele tău de familie ?

O nouă greutate se ivi. Jussi nu se folosise încă niciodată de numele său de familie și nu știa prea bine dacă asta înseamnă al doilea nume de botez.

— Dar unde stai ? îl întrebă contramaistrul.

Jussi se uită în jurul lui și răspunse :

— La Toivola.

Astfel, fostul Jussi Nikkilä, mai tîrziu, Tuorila, deveni Johan Toivola. Sub acest nume își trăi cea dintîi zi interesantă din viața lui : ziua în care începu să fie plătit pentru munca lui. Multe greutăți avea de întîmpinat Jussi ; n-avea mănuși de lucru ; trebui să-și cumpere din depozitul contramaistrului, în contul primei sale lefi. Nu avea nici foarfece, nici topor. Lungă a fost ziua întîi. De multe ori se gîndea că nu mai avusese un cămin atît de bun ca la Toivola.

Iarna înainta, se apropia Crăciunul ; munca fu organizată în cele mai bune condițiuni. Cea mai mare parte a oamenilor locuiau în casa cea nouă, botezată Templul, din cauza ferestrelor vechi ale bisericii. Seara se juca cărți și era o zarvă nemaipomenită. Veneau adesea vînzători ambulanți și se spunea că vin și fete pe acolo. Jussi locuia în cocioaba cea veche, împreună cu cei mai vîrstnici. Era mereu chinuit de un simțămînt nespus de dureros. Mijna păstra față de toți oamenii tonul morocănos pe care-l luase de la început, dar se părea că numai pe Jussi îl urăște într-adevăr. Jussi lucra la doborîrea arborilor împreună cu un tovarăș : Iisakki. Iisakki încasa la sfîrșitul săptămînii leafa amîndurora ; și Jussi nu văzu un ban din leafa primelor două săptămîni. Stătea în gazdă la Toivola, dar nu i se spuse cît avea să plătească. Știa că și el cîștigă atît cît Iisakki, dar acesta avea mereu bani în buzunar, ca și Kustaa de altfel, care era căruțaș. Jussi încercă o dată să-și arate uimirea față de Kustaa.

— Iikka a cîștigat la cărți, spuse Kustaa cu tonul unui cunoscător.

De la început, Kustaa păstra față de Jussi o atitudine de rece superioritate. Nu părea să-și reamintească de cele întîmplate în seara ospățului de la Tuorila, și cînd Jussi, în învălmășeala de acolo, căuta să se apropie de el, de hatîrul amintirilor comune, Kustaa de fiecare dată i-o tăia scurt. Acum, cînd Jussi se plîngea că n-are bani, i-o reteză :

— Ce-ai nevoie de bani ? Mama mea te va întreține tot timpul cît vei rămînea la noi.

— Da, dar voi ați primit douăzeci de mărci de la Tuorila, spuse Jussi, încruntîndu-se puțin.

Atunci, Kustaa, cu o asprime de neînțeles, se răsti la el :

— Ce tot bați cîmpii ?

Lui Jussi i se păru că întregul șantier, cu toți oamenii de acolo, împreună cu contramaistrul, stau în spatele lui Kustaa, pe cînd el era singur singurel și în pericol de a mînca bătaie.

Contramaistrul era un flăcău hazliu ; niciodată nu-l auzise careva vorbind serios. Dar felul lui de a fi nu era decît o perdea în dosul căreia se ascundeau alte însușiri, mai puțin vizibile, pe care nu le avea nici unul din cei de sub ordinele lui. Nu-i ușor de spus ce anume ; un lucru e sigur : se simțea că el e șeful și ceilalți simpli muncitori. Muncitorii erau destul de apropiați de dînsul, dar dacă cineva și-ar fi pus în gînd să cerceteze care e cel mai apropiat, nu prea ar fi putut s-o scoată la capăt. S-ar fi văzut, pesemne, că nimeni nu era, în fapt, prea legat de contramaistru.

Cineva se credea, totuși, cel mai aproape de el : era Miina ; și asta fiindcă schimbase cu Keinonen cîteva glume mai pipărate. Keinonen cunoștea foarte bine uneltirile ei și ea credea că le ghicește pe-ale lui ; dar Miina mai urzea ceva și voia să-l ducă pe contramaistru ca să nu afle ce anume — închipuindu-și că-i mai deșteaptă decît Keinonen. Acesta, însă, va risipi iluziile ei, în timpul și la locul cuvenit.

Astfel, într-o anumită împrejurare, Keinonen observă că Jussi n-avea un ban, cu toate că abia se plătise leafa și încă nu avusese timpul s-o risipească toată.

— Aici, în pădure, nu poți umbla cu buzunarele goale, îi spuse el lui Jussi cu asprime prefăcută, fără a-și pierde totuși aerul lui jovial. Începînd de la plata următoare — adăugă el pentru a respecta formele — se va da fiecăruia salariul său, și nu pe echipe ca pînă acum.

Așa că și Jussi își încasă banii cuveniți, vreo opt mărci.

Seara tîrziu, cînd Jussi intră în colibă simți că plutea furtuna în aer; Iisakki se întorsese. Cei doi frați mîncau și Jussi se pregăti să se așeze și el la masă, fără a fi poftit, ca de obicei. Cînd ceru o lingură — nu mai era nici una pe masă — Miina îi spuse, stăpînindu-se din răsputeri:

— Cine ține banii la dînsul, trebuie să țină și lingura la el.

Jussi se îndreptă către etajeră să-și ia o lingură, dar Miina, cuprinsă de o furie nebună, îi dădu cu polonicul peste mînă și urlă la el:

— Ce dracu! Ce fel de rînduială e aici? Nu te mai simți stăpîn în casa ta, îți spun că...

Și un potop de vorbe se abătu asupra capului său. Se putea auzi că Jussi a fost ospătat aici săptămîni de-a rîndul, după ce fusese alungat de aiurea ca un netrebnic, că n-a plătit o lețcaie în tot acest răstimp și... dă-i și dă-i... În aceeași clipă intră Keinonen. Foarte bine dispus și cu glasul său cel mai mieros, se străduí să-i închidă gura.

— Dar bine, mătușico, de ce țipi așa de tare la copilașul dumitale?

Așa își începu, cu șiretenie, prima lui întrebare. Apoi, în felul său cu totul propriu, o făcu pe Miina să-și înghită valurile de cuvinte ce stăteau să se reverse din gura ei și să se mulțumească cu cîteva bolboroseli. Află apoi cît timp a stat Jussi acolo. Și o întrebă cît trebuie să plătească „tînărul" pe zi.

— Iau cît vreau, asta nu privește pe nimeni și nimeni nu trebuie să-și îngăduie să facă anchete în casa noastră.

Ceilalți se uitau la Keinonen, zîmbind cu milă, ca și cum era pe cale să se dea învins.

— Ar fi bine să nu mai vorbim de casă ; aduceți-vă aminte ce repede am terminat-o pe aceea din curte. Dacă va fi nevoie, se mai poate construi una și pentru noi, și încă destul de repede.

Apoi fu de părere că Miina ar trebui să se mulțumească de la „tînărul" ăsta cu cît îi poate plăti ; și-l întrebă pe Jussi cît i-a dat pînă acum ; Jussi îi arătă că i-a luat de două ori leafa și, în afară de asta, a mai primit și douăzeci de mărci de la Tuorila... Miina făcu atunci explozie, o explozie mai violentă ca toate cele de pînă atunci ; urlă, bătu din picioare și plînse. Keinonen se înroși și sfîrși prin a-i vorbi, așa cum nu s-a mai vorbit pînă atunci pe șantier.

— Dacă nu-ți ții pliscul, am să fac un tărăboi de-o să mă pomenești !

Urmă o tăcere încărcată de ură. Keinonen se retrase încetișor, aruncînd celor de față, rînd pe rînd, cîte o privire aspră, deși nimeni nu suflase vreun cuvînt.

In viața lui Jussi încă nu se întîmplase, și nu se va mai întîmpla vreodată, să i se facă dreptate într-un mod atît de deschis.

Neînțelegerea luă sfîrșit, urmînd ca Jussi să-și păstreze toți banii, Keinonen făgăduind, de altfel, să vegheze ca Miina să nu ia decît ceea ce i se datorează. Făgădui, de asemenea, să lămurească și istoria cu cele douăzeci de mărci. Miina fusese îmblînzită, furia ei deveni neputincioasă ; numai din cînd în cînd mai mîrîia cîte ceva sau izbucnea, cînd nu se mai putea stăpîni. Jussi trebui să-și mute culcușul în Templu.

Jussi ieși în curte și, scărpinîndu-și tuleiele, asculta tropăiturile cailor și larma convorbirii lucrătorilor. Pentru prima oară în viața lui avea bani în buzunar ; îi înnodase într-o cîrpuliță și-i pipăia în fiece secundă.

Singur în mijlocul curții, resimți impunătoarea forță a șantierului. Codrul... e o lume aici care a cîștigat o stimă deosebită în ochii lui, un loc unde întîlnești domni care se arată din ce în ce mai mărinimoși și unde sînt atîția bani că nu se mai termină niciodată. Îl cam înspăimîntă să aibă de-a face cu asemenea lucruri, era aproape neliniștitor. Banul e un obiect ciudat, pare că cere ceva de la tine.

Intră în Templu, unde va dormi pentru întîia oară ; îl izbi o pălăvrăgeală veselă : se juca cărți. Mîine e duminică și se vor duce toți la biserică. În preajma zilei de odihnă, fiecare e bine dispus și simte o veselie însoțită de o oboseală plăcută. Muncitorii aceștia, veniți de pe felurite meleaguri, își spuneau povești cu stafii și pățanii cu lupi. Convorbirea se stinse cu încetul ; apoi un moșneguț începu să ticluiască o scrisoare și ceilalți îl încurajară, în batjocură, aruncîndu-i glume nu prea cuviincioase. Unul își aminti de gîlceava izbucnită din pricina lui Jussi, care deveni pentru o clipă ținta ironiilor. Jussi le primi țeapăn și puțin supărat, dar nimeni nu merse pînă acolo încît să-l hărțuiască într-adevăr. Jussi nu era în fond decît un băietan de statură mai mare, care își tîrîia zilele pe-acolo cam fără nici o noimă.

Tăietorii de lemne sfîrșiră prin a se întinde pe maldărele de paie. În seara de sîmbătă, cînd erau toți laolaltă, se simțeau deosebit de sentimentali. Bărbații căsătoriți își făceau socoteala cît au cîștigat și se gîndeau cum să-și împartă banii cînd vor ajunge acasă ; tinerii se gîndeau la drumul ce-l vor face mîine la biserică. Șantierul își trăia faza sa romantică.

Jussi își aminti de cele petrecute între el și Miina și se gîndi la faptul că nu mai avea cămin. Se gîndi și la mama sa, așa cum arăta cînd s-au dus împreună la Tuorila. Își reaminti de noaptea în care a murit și care a rămas — în imaginea pe care și-o făcuse el despre univers — ca un interval de timp, rupt de toate celelalte timpuri. Oare lacrimile îi mai pot uda ochii ?...

Jussi avea o încredere exagerată, și pripită, în Keinonen. Ca un nechibzuit și naiv ce era, după ce pierduse într-o zi toți banii la joc, îi ceru înapoi plîngînd ; de astă dată, Keinonen nu-l mai sprijini cu autoritatea sa, ci, din contra, luă partea acelora care glumeau pe socoteala lui. Așa e pe lume, totdeauna termini prin a rămîne de unul singur. Jussi uită puțin cîte puțin exaltatele sale visuri din seara ceea, cînd își reamintise vremurile de altădată de la Sikomäki și Nikkilä. Iarna era pe sfîrșite, săniile lăsau urme care luceau și pinii doborîți răspîndeau o mireasmă primăvăratică. Cînd Jussi plecase, toamna, din Tuorila, nici nu încercase să facă socoteala cît va ține iarna și iată că acum ea se apropia de sfîrșit. Unde o fi rămas, într-adevăr, iarna aceea atît de lungă ?

Începu pregătirea plutelor pe gheață. Săptămînă de săptămînă vremea se făcea din ce în ce mai puțin aspră, se apropia perioada plutăritului. Tuorila avea să rămînă acolo, cu stăpînul, cu stăpîna, și cu banii pe care-i luase. Din minunații arbori, nu se mai vedeau în pădure decît bușteni, crengi, bucăți de scoarță, așezate pe pămînt în grămezi, care semănau una cu alta, dîndu-ți o vagă imagine a scoarței copacului dispărut. Trecură nenumărate zile, din ce în ce mai frumoase și veni, în sfîrșit, și ceasul cînd nimic nu mai amintea de întîmplările din acea iarnă, decît doar aerul închis și lînced al Templului din Toivola. În ziua aceea luminoasă pînă și Miina deveni puțin melancolică.

Mulți dintre tăietorii de lemne se apucară de munca plutăritului ; printre ei era și Jussi — Johan Toivola. Își cumpără — fără să-l oprească cineva — cizme noi și își căuta singur de-ale mîncării pe la fermele satelor megieșe. Era din ce în ce mai conștient că se făcuse bărbat în toată firea. Asta îi dădea oarecare mîndrie, dar parcă-l și apăsa puțin. Banii pe care-i avea, îl neliniștea ; trebuia să-i folosească într-un fel.

Nesfîrșita plută înainta încet de-a lungul lacurilor din sud-est către fluviul din Kokemäki. Pe ponton

fierbea ibricul de cafea la foc și oamenii jucau cărți, rezemați de peretele colibei. Calul își urma eternul său ocol în jurul scripetelui; Keinonen își văcsuia cizmele.

— La drum, Botezătorule! îi strigă lui Jussi omul cu care urma să se ducă după provizii pe uscat. În urma unei boroboațe de-a lui Jussi, fusese poreclit Ioan Botezătorul și apoi lumea începu să-l strige numai Botezătorul, pur și simplu. Cînd i se povestea vreunui nou-venit niște isprăvi de-ale Miinei, cea năprasnică, și cînd acela întreba cine e Miina asta, i se răspundea: „E mama Botezătorului".

La un popas, Jussi se duse la o fermă. Experiența sa crescu din ce în ce mai mult. Raporturile dintre bărbat și femeie, despre care nu știa mai mult decît aflase la Sikomäki, i se dezvăluiră în vara asta, în timpul plutăritului. Gustă și el prima beție, simțămîntul acela cunoscut numai de bărbați, transmis din generație în generație și care are totdeauna două aspecte atît de diferite.

Viața e atît de felurită și, în aparență, fără griji; dar undeva, în adînc, stă ascuns un ușor simțămînt de nesiguranță. Cînd va termina treaba aici, unde are să se ducă?

Sfîrșindu-se perioada plutăritului, Jussi nu fu lăsat în voia soartei. Rămase în serviciul lui Keinonen. Se făcuse obiceiul ca, înainte de încheierea oricărui contract de vînzare a unei păduri, să se numere copacii; unii proprietari ridicaseră atît de mult prețurile, încît nu se mai putea cumpăra mîța în sac. Jussi trebui, deci, să se ocupe de număratul copacilor, și abia după ce se făcea treaba asta, se putea începe tăierea lor. Se răreau pădurile din Satakunta. Epoca nouă, la care visa semănătorul flămînd în timpul frumoasei veri a lui 1868, începuse și, ca întotdeauna, era cu totul altfel decît o visase.

În anii în care fusese în serviciul „societății" Jussi se maturizase. Jocul întîmplărilor făcuse din el un

muncitor ambulant și niciodată nu se complăcuse în această situație. La capătul primului an, atunci cînd se apucă din nou de tăierea copacilor (pe un lot forestier în arendă), viața tăietorilor de lemne nu mai avea nici un secret pentru el și anii care urmară nu ajutară prea mult la „dezvoltarea" lui. S-ar fi tocmit cu dragă inimă ca servitor, dar nu cunoștea pe nimeni prin ținuturile acelea și pe meleagurile din Tuorila nu dorea să se mai întoarcă. Cu toate că devenise mai posac din fire, îi părea totuși rău de vremurile de altădată de la Toivola, de cercul lui de cunoștințe, unde niciodată oamenii nu se schimbau toți o dată. În serile cînd se întorcea cu gîndul spre trecut, sfîrșea totdeauna prin a se opri la clipele acelea cînd abia venise la Toivola și cînd muncile forestiere nu începuseră încă. Toivola i se părea acum un loc periculos, de unde scăpase fără să-și dea măcar seama cum. Căuta să se convingă el însuși că nu mai trebuia să se întoarcă acolo, că nu exista nimic pe lumea asta care să-l poată sili să se înapoieze la exploatarea aceea: datorii nu lăsase, nu luase cu el nimic care să nu fi fost al lui. Nu, acolo nimeni nu mai putea să-i facă nimic.

Vremea petrecută la Tuorila i se părea acum atît de îndepărtată, că nici cu gîndul n-o mai putea ajunge. Dacă, din întîmplare, imaginea fermei îi trecea în fugă prin fața ochilor, nu-i deștepta nici un fel de simțămînt. Stăpînii și copiii din Tuorila deveniră niște ființe atît de străine de el, parcă nu i-ar fi cunoscut niciodată. Întreaga perioadă de-atunci, viața lui de-acolo, hoinăreala, bucătăria, patul lui cel curat, totul i se șterse din memorie, din toate nu rămăsese urmă în conștiința lui. Viața lui începuse abia cînd sosi la Toivola și cel mai important lucru pentru el era că acum nu mai era nevoit să se întoarcă acolo niciodată.

Dar și această stare sufletească se pierdu încetul cu încetul.

La două zeci și unu de ani era un bărbat de statură mijlocie, cu picioarele puțin strîmbe, cu părul tăiat scurt și cu pielea de un cenușiu murdar. Trecea cu

totul neobservat prin mulțime ; nimeni nu se sinchisea de el. Mulți trăiesc, în timpul anilor de vagabondaj ai tinereții lor, perioada cea mai bogată a vieții ; ei nu se dau niciodată în lături să povestească aventurile prin care au trecut în această perioadă — așa cum s-au poleit ele în curgerea vremii. Nu acesta a fost și cazul lui Jussi. În ceasurile sale de odihnă, privea la pluta care alunecă pe apele lacului și la fermele din satele de pe țărm. I se întîmpla uneori să se întrebe cam pe unde rătăcise el la epoca asta, în vara trecută, și se gîndea că acum cunoștea temeinic meseria tăierii copacilor.

În jurul lui mișunau oameni de tot felul. Unii părăseau pluta pe furiș și se duceau să trăiască pe propria lor socoteală. Jussi n-ar fi putut să plece singur. Pe uscat erau fete, dar parcă toate erau mai mari decît el. Nu știa cum să se poarte cu fetele decît în imaginația lui ; nu știa să le spună glume fără perdea cu ușurința cu care o făceau ceilalți bărbați și e de la sine înțeles că nu s-ar fi putut strecura noaptea în odaia lor, cum făceau ceilalți.

Verile trecură una după alta. Și vara erau ceasuri atît de minunate, care-l mișcau chiar și pe Jussi, de altfel nu prea simțitor la frumusețile naturii. Într-o dimineață plină de măreție, în duminica Sfintei Treimi, un vapor cu aburi se îndrepta dinspre oraș la țară, avînd pe bord o fanfară ; muzicanții cîntau de-și spărgeau plămînii o veche melodie din vremea copilăriei. Bărbații ascultau muzica emoționați și cu un fel de evlavie ; ici-colo, cîte unul încerca să fredoneze cîteva cuvinte, stîlcindu-le într-un mod atît de ciudat, că nimeni nu înțelegea nimic — și nici nu dorea să înțeleagă.

O atmosferă sărbătorească îi învăluia pe toți. „Haideți, băieți, puneți-vă toți în mare ținută, că mergem azi la biserică", spuse Keinonen.

Hainele se aflau în barca cu bagaje. Fiecare își puse cîte o bluză roșie, o pereche de pantaloni albi, un cordon lucios și o șapcă cu cozoroc ; apoi săriră toți în

bărci și se îndreptară către malul înverzit, spre biserică. Numai un bătrîn bolnăvicios, căruțașul, rămase pe plută. Vaporul nici nu se mai zărea, ascuns în dosul insulelor și bărcile erau de abia la mijlocul drumului. Jussi mînuia și el o vîslă. Trăiră ceasuri de o desăvîrșită armonie; în boarea înmiresmată, ce învăluia ogoarele și pădurile, poporul își trăia, desigur, anii săi cei mai fericiți. Lîngă mii și mii de țărmuri, valurile murmurau, clipocind, cuvinte misterioase, spre care, de undeva, din nu știu ce colț al țării, un mare și duios poet își apleca urechea. Oamenii aceștia în bluze roșii, care coborau din bărci pe malurile înverzite, nu știau ce este un poet, dar clipocitul apei pătrundea cu o nespusă vioiciune în sufletul lor. Ei erau truditori în slujba „societății", și puteau oricînd zvîrli niște înjurături grosolane, dar ce subțire era pojghița ce acoperea sufletul lor — sufletul lor de o cinste și de o puritate înduioșătoare, pe care orice mare poet nu putea decît să-l admire, cînd întîmplarea îl făcea să se apropie de semenii săi.

Solemnitatea acestor clipe fremăta și în sufletul lui Jussi cînd, împreună cu tovarășii săi în biserică, se ridica în picioare sau își sprijinea fruntea de rezemătoarea scaunului din față. Atmosfera înălțătoare din biserică îl făcu să uite încordarea inexplicabilă pe care o resimțise în timpul anilor săi din urmă și la care se gîndea cu un vag simțămînt de neliniște. Ceea ce au strîns laolaltă ani de-a rîndul poate să fie spulberat într-o singură clipă.

Biserica era plină de oameni veniți de pe la casele lor și care, la întoarcere, își vor regăsi căminul, unde își vor petrece în mod plăcut seara de sărbătoare. Cîntarea și cuvîntul Domnului, care răsunau sub cupola luminoasă a templului, parcă-l apropiau și mai mult pe fiecare de căminul său. Keinonen părea aici ciudat de neînsemnat, ca și cum ar fi fost despuiat de toată puterea sa. Cea mai reușită glumă a sa s-ar fi pierdut aici pe lîngă clinchetul pe care-l auzeai atunci cînd paracliserul, după ce schimba cifrele pe tabla

neagră, o întorcea înspre drept-credincioși. Bluzele astea roșii erau ale lui Keinonen și lui Jussi parcă-i era rușine că poartă și el una. Ca și cum asta l-ar fi obligat să vorbească același limbaj ca și Keinonen.

Pe drumul acesta rătăceau gîndurile lui Jussi în tot timpul predicii. Se gîndea la bătrînelul bolnăvicios, rămas pe ponton, îl vedea cum își strecoară leafa în pungă, amestecînd banii și hîrtiile laolaltă. Deși totul era atît de solemn în biserică, îl simțea pe moșneguțul acesta mai apropiat decît pe Keinonen și pe ceilalți tăietori de lemne. Și el se va întoarce după terminarea plutăritului la căminul său, ca toți acei care veniseră înfășurați în fulare și cu psaltîrea sub braț.

Predica dură destul de mult și Jussi avu răgazul să-și făurească, în tihnă, iluzia că era și el unul din acei care se vor duce acasă și se vor așeza la o masă, unde îi aștepta pîine și ciorbă de cartofi. Nicicînd imaginația omului, oricît de sărăcăcioasă, nu pune mai multă stăpînire pe oameni ca vara într-o biserică, în timpul slujbei. Îi era neplăcut să se întoarcă în barcă cînd ieși din biserică. Trebuia, fără îndoială, să se întoarcă, dar începînd din ziua aceea clipele trăite în biserică dădură un înțeles cu totul nou verii acelui an.

Cînd se făcu toamnă, Keinonen își duse oamenii în parohia natală a lui Jussi, pentru a număra arborii frumoasei păduri, încă neatinse, a străvechiului domeniu din Nikkilä. Cîte păduri nu străbătuseră Jussi împreună cu Keinonen, începînd cu pădurile din îndepărtata Tuorila! Dar se întîmplă că tocmai acum, într-o bună dimineață, Keinonen nu se mai sculă. Nimeni nu fusese lîngă el în ceasul morții; dispariția lui avu ceva misterios, ca și întreaga lui viață, de altfel.

Lucrările erau atunci aproape pe terminate și cînd sosi noul contramaistru, oamenii se pregăteau să meargă aiurea, fiindcă nu venise încă timpul tăierii copacilor. Jussi rămase singur; aștepta lucrările de

iarnă, dar parcă-i spunea inima că nu va mai fi muncitor forestier. Nu că el ar fi dorit asta, dar o împletire de neînsemnate întîmplări duceau către asta.

Împlinise vîrsta de douăzeci şi patru de ani, dar simţea că printre ceilalţi bărbaţi el era socotit tot ca un copil. Starea sufletească pe care o resimţise cu atîta putere în biserică, în timpul predicii, îi revenea deseori în cursul verii. Jussi începu să facă economii din leafă. Moartea lui Keinonen a fost ca un semnal pentru el: trebuia să părăsească echipa. O altă împrejurare grăitoare era că se afla în ţinutul său natal, unde mai regăsea ici şi colo cîte unul pe care-l cunoştea din vedere, deşi oamenii ca şi peisajele îşi pierduseră cu totul înfăţişarea lor de mai înainte, din timpul anilor de foamete. Moş Ollila, Penjami, casa cea veche din Nikkilă, coliba din Sikomäki nu mai erau. Dar mai era undeva o femeie bătrînă, care, în timp ce punea la foc ibricul de cafea, ruga să i se povestească cum s-a săvîrşit din viaţă mama lui, Maija.

Totul era străin aici şi la început Jussi fu mai puţin sigur de ziua de mîine decît atunci cînd era în serviciul „societăţii"; se mai necăjea văzînd cum îi scădea punga. Cu toate astea, nu se putu hotărî să plece împreună cu ceilalţi. Oricare ar fi fost adevărata pricină, e sigur că viaţa pe care o ducea nu se potrivea cu visul pe care şi-l făurise în duminica Sfintei Treimi, de a avea şi el un cămin al lui.

Micuţul Jussi Nikkilă de altădată era acum un flăcău mare, angajat la Pirjola, la o oarecare depărtare de satul natal. Era în anul 1881.

IV

ÎN VÎLTOAREA VIEȚII

Cînd cineva a cutreierat lumea întreagă și se întoarce apoi în ținutul său natal, el trebuie să fie prețuit mai mult decît alții. Trebuie să aibă haine frumoase, bani și o ținută impunătoare... Trebuie să danseze bine și să știe cum să se poarte cu fetele. Dacă îndeplinește toate aceste condițiuni, succesul îi este asigurat: va putea găsi un post de încredere pe o moșie, va lua de nevastă pe fata stăpînului, va lua în arendă o bucată bună de pămînt și la o vîrstă mai înaintată va cumpăra o fermă, pe care lucrînd-o cu pricepere, va scăpa și de datorii. Cam așa merge treaba, și asta destul de des; nu-ți pune nimeni piedică. Dar se potrivesc oare cu Juha (în ținutul său natal Jussi a devenit Juha) toate cîte le-am înșirat aici?

Vechea fermă din Nikkilä este acum cea mai frumoasă din sat sau cel puțin la fel de frumoasă ca aceea a lui Ollila. Găsești acolo un corp de casă nou și frumos, în care locuiește Antto, fiul răposatului moș Ollila, cu energica lui soție. Stăpîna casei e de familie bună; se povestește despre ea că nici n-a vrut să pună piciorul în vechile odăi împuțite din Nikkilä. De altfel, nici n-a fost nevoie căci, pe vremea cînd Antto a luat în stăpînire ferma, puteai angaja cîți muncitori voiai numai în schimbul hranei; soseau cu duiumul dulgheri ostrobotnieni și puțin a lipsit să nu se ia la bătaie între ei, cînd au venit să se tocmească. Și asta, fiindcă niciodată nu se termina pîinea în casa lui Ollila. Bătrînul, stînd o dată în uliță

şi privind la şantierul fiului său, spuse: „Are să meargă treaba bine cît timp vom avea pîine şi bani". Nu sosise încă toamna şi locuinţa era gata, acareturile reparate şi ograda cea mare îngrădită, în partea care dădea spre cîmpie, de un minunat zid de piatră. Stăpîna veni abia de Crăciun. După ce se făcură toate aceste schimbări, cînd te gîndeai la ce-a fost înainte, ţi se părea că bătrînul Penjami fusese alungat de-acolo pentru cine ştie ce faptă necinstită şi că-şi pusese piciorul fără nici un drept pe aceste meleaguri.

Se ducea acum un trai pe picior mare, cu anume dichisuri. Niciodată vreun argat nu vedea pe stăpîna lui în cămaşă, aşa cum a putut fi văzută altădată Maija în fiecare seară. Cel mai mare dintre băietani învăţa la şcoala din sat. Abia atunci se vîndu şi primul lot din străvechea pădure a lui Penjami. Vechea şi dărăpănata Nikkilă devenise una din fermele cele mai trainice din toată regiunea.

Ce lipsită de importanţă i se părea lui Juha toată experienţa dobîndită de el, în faţa unor asemenea uluitoare prefaceri. E de la sine înţeles că n-a putut deveni altceva la Pirjola decît argat. Era o fermă mică, de modă veche; el era singurul servitor. Mai era şi o servitoare, pe care o găsise acolo.

Intr-o duminică după-amiază Juha se plimba pe uliţă şi se îndreptă instinctiv spre Harjakangas să vadă ce schimbări s-au mai ivit. Purta cizme noi, cu scîrţ, şi avea vreo treizeci de mărci în buzunar. Se gîndea la vîrsta lui de acum şi îşi dădea seama că-i coşcogeamite om, în toată firea. Micuţul Jussi Nikkilă de altădată era un om în toată firea; cum mai trece vremea! Revăzînd curtea refăcută a lui Nikkilă, se gîndi: „Ce multe schimbări s-au făcut; dar ce mult m-am schimbat şi eu!" De-a lungul anilor nu se gîndise niciodată la Penjami; dar în clipa aceea îşi aminti de el şi, lucru ciudat, îşi aminti cu drag de răposatul său părinte. Aşa cum umbla pe drumul de la Nikkilă la Ollila, în mersul şi în toată înfăţişarea sa, se răsfrîngea, fără voia lui, ceva din ţinuta hotă-

rîtă a lui Penjami. Ar fi dorit să-i înfrunte pe stăpînii de astăzi a acestor ferme. Oamenii aceştia s-au aciuiat aici şi au vîndut pădurile, fără să ştie măcar ce-i o pădure. „Prin cîte n-am trecut noi şi totuşi Penjami, tatăl lui Juha, a păstrat neştirbită pădurea din Nikkilă. Şi acum nechematul acesta a înstrăinat-o, parcă ar fi fost a lui". Juha plecă mai departe ; încercă să-şi închipuie că el — uite acum ! — a vîndut pădurea din Nikkilă. „Ce bucurie nespusă să ai atîţia bani ! Parcă, uitîndu-te la mutra cuiva, poţi ghici cîţi bani are în buzunare."

Juha se plimbă pînă noaptea tîrziu şi se întoarse, uşor ameţit, pe acelaşi drum. Între Ollila şi Nikkilă buzele sale murmurau un blestem : „Crăpa-ar de foame, Ollila !" „El e fiul lui Penjami, să ştie toată lumea !" Dar el nu vorbi cu glas tare ; nu-l auzi decît conştiinţa sa, pe care rachiul o despuiase şi o lăsase goală-goluţă ; părea că se uită la el dinăuntru, în timp ce păşea înainte, gîndindu-se cu adîncă admiraţie la tatăl său, Penjami. Conştiinţa se mărginea să privească, n-o putea alunga. „Penjami a avut păduri, e adevărat, dar le-a pierdut pentru totdeauna. Asta te cam întărîtă, dar — ce să-i faci ! — totul s-a petrecut într-un mod cît se poate de legal. Tu ai impresia că eşti fiul acelui a care a stăpînit această fermă şi aceste păduri şi că... Deh ! Uită-te bine, acum e o altă fermă aici, care n-are nici o legătură cu tata, este ferma lui Antto Ollila, mă înţelegi ? Antto este fiul moşneagului şi moş Ollila a venit din Kokemäki... Aşa trebuie să priveşti lucrurile, numai aşa ai să le înţelegi cum trebuie. Ai să te duci acum să te culci la Pirjola, dar — fii atent ! — ai aproape treizeci de mărci în buzunar. Gîndeşte-te la viitor. Uită-te împrejur, să vezi cum trăiesc şi ceilalţi oameni pe lumea asta."

Astfel îi vorbi, fără cuvinte, conştiinţa sa în aburii beţiei.

Şi Juha se va culca în odaia lui din Pirjola în seara asta de sărbătoare, ca şi în multe seri de sărbătoare sau în celelalte seri. Era un argat paşnic ; cei mai în

vîrstă îi cunoșteau și familia; obîrșia lui părea să i se citească în scînteierea ochilor săi mici, care aduceau aievea cu ochii lui Penjami, cu toate că la caracter semăna mai mult cu Maija. Avea cîteva particularități, dar erau atît de neînsemnate, încît nimeni nu le observase. Și felul cum se purta cu banii era tare ciudat; își cerea sîmbăta simbria de la stăpîn cu o mare punctualitate. Din care pricină stăpînul îl socotea un risipitor. Dar Juha nu mai zvîrlea cu banii acum; voia numai să-și aibă gologanii toți strînși la el. Nu din economie, fiindcă un servitor econom se abține cît poate să-și primească întreaga simbrie ce i se cuvine.

Rămase un an la Pirjola. Avea ca ajutor o servitoare bătrînă, care s-a măritat la sfîrșitul anului. „Atîrnă numai de fermă cînd și cum se mărită slujnicele", spuse moș Pirjola. Și doi ani mai tîrziu, rosti aceleași cuvinte, cînd Juha, întorcîndu-se la Pirjola, începu să vorbească de căsătoria lui cu slujnica cea nouă, Riina.

Întîmplările cele mai de seamă pentru un servitor sau o servitoare au loc întotdeauna în răstimpul dintre duminică seara și luni dimineața. Sînt orele fatale, cînd nenumărate pericole îi pîndesc pe oamenii aceștia.

Simțămîntul trecător al libertății își atinge atunci culmea, devine din ce în ce mai puternic la căderea serii și poate, în timpul nopții, să te facă să uiți și cine ești, și ce viață duci. Soarta multor oameni, rămași de altfel pentru totdeauna necunoscuți, a luat o întorsătură hotărîtoare tocmai în nopțile acestea de duminică spre luni, ele fiind începutul — cu înșelătoare desfătări — multor vieți dureroase; într-o asemenea noapte ești îmboldit spre căsătorie, pentru ca mai apoi să fii sfîșiat de dinții cumpliți ai realității. Și în gura unui astfel de lup nu mai rămîne nici măcar amintirea acelei nopți de duminică. Nu ai parte decît de zile în care muncești și de nopți în care degeri

de frig, de copii bolnavi și de femei fără vlagă, despre care e greu să-ți închipui, uitîndu-te la ele, că au fost cîndva fete tinere (oare s-au potrivit vreodată cuvintele acestea unor asemenea ființe?).

Mor copiii și vacile, îți intră ploaia în colibă, te seacă zilele de clacă. De toate acestea ți-a fost dat să ai parte, de un singur lucru nu: o clipă de pace și înțelegere; căci o dată intrat în gura lupului, nimeni nu-și mai iubește aproapele. Clipele de odihnă, cînd stai numai în cămașă, în dimineața zilelor de sărbătoare, în curtea colibei, sînt atît de puține că nici nu le poți pune la socoteală. Și chiar în asemenea zile, nimic nu-ți este mai îndepărtat și mai străin decît noaptea aceea, care a fost începutul acestei crunte mizerii. Cît de mult te întristează să te uiți la o slujnică și un argat care își dau aere de seriozitate și încep să maimuțărească perechile înstărite, fără să-și dea seama că pentru ceea ce pregătesc ei le-ar trebui condiții prealabile cu totul diferite de acelea pe care le au.

Juha ar fi trebuit totuși să știe pînă acum cît de înșelător e simțămîntul libertății, pe care-l încerci în serile de duminică. Bătaia cu bîta, primită odinioară la Tuorila de la stăpînul său, i-a dovedit-o pe deplin. Dar e ceva obișnuit ca, în momentul hotărîtor, patima să-l facă pe om să dea cu totul uitării urmările suferite altădată; așa e și cu patima de a te bucura de libertate. Nu ar trebui să-i cerem lui Jussi, care-i destul de înapoiat, să se fi ales cu niște concluzii privitoare la realitățile vieții, pe care să le ia drept reguli de purtare, din bătăile pe care le-a încasat sau din faptul că abia se putea scula luni dimineața, atît de zdrobit și de înțepenit se trezea.

In fiece seară de sărbătoare, mai ales cînd era frumos afară, o pornea hoinar prin sat. Umbla pe la baluri, deși nu știa să facă măcar un pas de dans. Uneori lua parte, cu totul întîmplător, la vreun mic chef. Toate astea nu aveau asupra lui vreo urmare deosebită. A fost de multe ori față și la cîte o bătaie, fără să se amestece. Cît privește băuturile tari, era

totdeauna foarte cumpătat : avea motivele lui, pentru care nu-i plăcea să dea și el bani ca să se cumpere rachiu pentru mai mulți inși laolaltă. Nu din zgîrcenie, dar îi era pur și simplu teamă să nu se încurce în asemenea asociații. Nimeni nu-i purta pică din cauza asta, și adesea îl și cinstea careva cu un păhărel.

Din hoinărelile lui de duminică, Juha nu se alegea cu nimic. Sau, cel puțin, părea că nu se alege cu nimic. Dar odată, soarta trase, totuși, pentru el „consecințe" cu mai multă dibăcie ca de obicei. Una din plimbările sale avu, în tot cazul, urmări absolut hotărîtoare, care mai tîrziu, o dată cu tristul apus al anilor, îi conduseră viața, pînă atunci destul de searbădă, pe astfel de căi noi, încît scoase la iveală din adîncul sufletului său imaginea viguroasă a unei laturi a existenței omenești.

Cu toate că Juha, singurul argat al fermei, se credea foarte priceput și la curent cu tot ce se întîmplă pe lumea asta, avea totuși și el o meteahnă : nu avea nici cea mai slabă experiență a femeilor. Față de alții, încerca să pară cu totul altfel ; arunca uneori cîte o necuviință grosolană, care făcea pe babe să-și șoptească între ele, zîmbind : „Vezi, Juha nu-i el nebun să se însoare !" Cînd auzea așa ceva, simțea totdeauna o nespusă bucurie și asta îi dădea ghes să se poarte cu mai multă siguranță de sine, ca un ins trecut prin ciur și prin dîrmon. Dar cînd se băga în pat, singur, și asculta respirația Riinei, de cealaltă parte a sobei, atunci se schimbau lucrurile. Nu se culcase niciodată cu o femeie, ăsta e adevărul. Și cu toate că Riina era ce era, Juha ar fi dat nu știu ce ca să prindă și el curaj și să se strecoare în patul ei. Într-o noapte, cînd domnea o tăcere deplină în dosul sobei — s-ar fi spus că Riina stă de veghe — Juha se îndreptă tiptil spre ea, făcu cîțiva pași și tuși încetișor ; dar patul era gol. Se întinse atunci în locul unde dormea Riina și stătu așa un timp ; dar cînd slujnica se întoarse din sat, Juha era de mult în patul său, făcîndu-se că doarme.

Riina avea douăzeci și doi de ani; era puțin cam nestatornică din fire și molîie. Nu se născuse pe meleagurile astea; stăpînul o angajase pe jumătate în glumă la tîrgul din Kauppala, cînd se oferi ea însăși. Treaba o făcea fără tragere de inimă și noaptea umbla hoinară, de cum avea timp liber. Tinerii nu îndrăzneau să intre noaptea în odaia ei; dar nici n-aveau nevoie să vie aici ca s-o aibă pe Riina; avea ea grijă de asta. Nu cunoștea ținutul, dar se descurcă repede. In prima seară de sărbătoare, începu să fredoneze, ieși din odaie și se făcu nevăzută; nu se întoarse din sat decît spre miezul nopții.

Numai împrejurările au fost de vină că ea a devenit ținta dorințelor ascunse ale lui Juha. Riina nu părea să se sinchisească prea mult de el; îi dădea înainte cu cîntecele și-i răspundea cu nepăsare cînd încerca să intre în vorbă cu ea. Dar imaginația tînărului lucra.

In perioada dintre cosit și strîngerea recoltei veni și seara aceea de duminică care avea să-i hotărască soarta. Juha simți că viața lui a atins culmea; se umfla în pene ori de cîte ori din adîncul subconștientului îi venea această mută întrebare: Sînt eu oare, într-adevăr? Sînt acuma în plină vigoare bărbătească, nu-i așa? In seara aceea bău rachiu din banii lui; trei băieți au pus mînă de la mînă ca să cumpere o sticlă. Apoi, după ce băură, se apucară de dans și a mers destul de bine. S-a întîmplat ca cineva să-l apuce pe Juha de reverul vestonului și ca Juha să-l trîntească jos. Era numai în joacă, dar, în orice caz, Juha reușise să răstoarne pe cineva. La ieșire, în pridvorul întunecos, Juha îmbrățișă fetele care stăteau acolo; și cînd, mai tîrziu, se întoarse acasă de unul singur, la Pirjola, nu-și mai încăpea în piele de fericire, gîndindu-se că era și el acum la fel cu toți ceilalți oameni din satul lui, ba la fel cu toți bărbații din lume.

Intră în odaia întunecată și se îndreptă, cu toată îndrăzneala, spre patul Riinei, să vadă dacă a venit acasă. Nu încă, îi răspunse patul gol. Juha se îndreptă cu băgare de seamă spre fereastră și începu s-o aștepte

acolo, în picioare. Creierul lui amorțit nu era în stare să prindă nimic din ce se petrecea afară. Simțea numai în sinea lui că-i beat și, din cînd în cînd, îi apărea parcă la suprafață întreaga sa viață tainică, ascunsă, dar în străfulgerări atît de repezi, că nu putea să priceapă nimic. Uneori, trupul îi era zguduit de cîte un sughiț, dar sufletul îi stătea neclintit.

Cînd începu să se lase noaptea, o zări în uliță pe Riina, venind întovărășită de doi bărbați. Prin aburii beției, Juha se bucura: era sigur că acești doi inși se vor opri în prag și că numai Riina va intra în casă. Juha stătu la fereastră pînă ce slujnica deschise ușa. Apoi se duse în întîmpinarea ei.

Pentru întîia oară în viața sa, la douăzeci și șapte de ani, Johan Benjaminpoika strîngea o femeie în brațe; îl îmbia beția și tot ce i se întîmplase pînă în seara ceea; trupul i se mișca parcă din proprie inițiativă, creierul se mărginea să noteze ceea ce se petrece. Toată ființa lui interioară părea că se rupe de strînsoarea trecutului și dispare în văzduh. Femeia nu se împotrivi de fel; i se supunea cu nepăsare. În sfîrșit, îl întrebă: „Cine mi te-a trezit, țapule?" Cuvintele acestea îl inundară de fericire pe Juha; avea pentru ce să trăiască.

Dar mai tîrziu, după ce se întinse în patul său și beția i se risipi de-a binelea, Juha încercă una din cele mai amare dezamăgiri pe care un bărbat o poate resimți pe acest pămînt. Îl cuprinse vechea lui oboseală, simți iarăși golul de mai înainte; și totuși, i se părea că viața, lumea întreagă au căpătat o altă înfățișare și se uitau la el, cum stătea întins în pat. Într-o singură clipă, nenumăratele întîmplări și evenimente trăite în anii trecuți s-au amestecat și s-au închegat într-un singur tot; Juha a urcat pe scara vieții o nouă treaptă: urcase într-adevă sau scoborîse, e greu de spus. Înainte de a-l cuprinde somnul, se și visa proprietarul unei căsuțe. Chiar și asemenea vise i se păreau ademenitoare în acele momente.

A fost o întîmplare fericită că încercarea lui Juha de a se apropia de Riina fu cît se poate de binevenită pentru slujnică. Se întîlnesc uneori în viață asemenea întîmplări neprevăzute, care aduc numai mîngîiere și bucurie. Riina era singură cuc și, de altfel, era îngrijorată dacă nu cumva rămăsese însărcinată de pe urma unui bărbat cu care, în orice caz, nu s-ar fi putut mărita. Căci dacă se întîmpla uneori ca fiul unui fermier să se căsătorească cu slujnica lui, Riina înțelesese destul de bine că nu era ea dintre acele slujnice care pot deveni stăpîne, mai ales după cele ce i se întîmplaseră. Față de Juha simțise pînă atunci o totală nepăsare; nu existau, deci, nepotriviri sufletești între ei — despre care se spune că pot face dintr-o femeie măritată o martiră. Riina se ducea și mai departe la baluri, dar rămase credincioasă lui Juha. Întîmpina pe toată lumea cu o ușoară bravadă, parcă ar fi vrut să preîntîmpine astfel orice fel de compătimire pe care i-ar fi putut-o arăta careva.

După cele ce s-au petrecut, era atît de vădit pentru Juha că se va însura, încît socotea însurătoarea lui ca un lucru săvîrșit. Toate gîndurile sale intime și o bună parte din activitatea sa, începînd din acea clipă, erau legate de Riina. O plăcută nerăbdare punea stăpînire pe el ori de cîte ori începea să viseze la viitor și să-și facă planuri precise. Se culca cu Riina în fiecare seară, în dosul sobei — dar asta nu era decît un amănunt neînsemnat de care trebuia să se ocupe, alături de ceea ce era important. Riina nu era altceva pentru el decît femeia cu care trebuia să trăiască în bună înțelegere. Nu știa nimic despre familia ei, nici unde s-a născut Riina — (în vara următoare, după ce s-au căsătorit, a venit o femeie cu o mutră de coțofană bătrînă și care, după cît pricepuse Juha, era mama ei) — și cînd stăteau unul lîngă altul în pat, niciodată nu vorbeau de căsătorie. La ce bun să vorbești despre asta? Juha era mereu cu gîndul aiurea și Riina destul de nepăsătoare, și nu se întîmplă nimic care să-i tulbure.

Juha muncea mai cu sîrguință ca de obicei. Stăpînul, pe care nu-l putea duce nimeni, mirosi îndată că e ceva între ei ; fiindcă era asesor și se pricepea la oameni, nu zori lucrurile. Dar făcu în așa fel, ca treaba asta să fie o dată adusă în discuție cu Juha și atunci, fu cîntărită cu toată seriozitatea. Stăpînul căută să-l descoase pe Juha, ca să afle ce avere și ce planuri are ; Juha ar fi dorit să capete în arendă o bucată de pămînt de pe moșia Pirjola. Stăpînul lăsă ochii în jos, ca și cum ar fi început să se gîndească la asta. Dar nici o clipă nu-i trecu prin minte așa ceva. Vedea înaintea lui pe Juha, pe Riina și banii : trei lucruri despre care își închipuiau, naivii de ei, că ar putea să stea la temelia unei vieți pline de făgăduieli, dar a căror șubrezenie omul acesta mai în vîrstă o presimțea. Privea lucrurile astea cu bunăvoință și milă, dar și cu scîrbă și, în orice caz, nu-i putea ajuta cu nimic. De aceea nu răspunse limpede speranțelor lui Juha, care se aștepta să devină arendaș, dar arătă, cu atît mai mult, interes și simpatie pentru proiectul lor de căsătorie. Îi dădu lui Juha niște sfaturi părintești și argatul, departe de a ieși abătut din convorbirea aceasta, se simți, din contra, mai stăpîn pe situație.

Toată viața lui, Juha păstră bătrînului Pirjola o amintire plină de recunoștință. Mai tîrziu, cînd stăpînul a îmbătrînit, Juha venea adesea pe la el cînd avea vreo încurcătură și era primit totdeauna cu bunăvoință atît de copleșitoare, că, de cele mai multe ori, nu reușea să-i spună ce-l adusese la el.

Viața lui Juha cunoscu un neîntrerupt suiș tot timpul cît stătu la Pirjola — pînă la căsătoria sa, ale cărei cheltuieli stăpînul le-a plătit în întregime.

Riina vorbi cea dintîi de căsătorie ; vorbi pe șleau, așa cum se obișnuia între ai ei, și-i aminti, în treacăt, că era însărcinată. Nu era ceva neașteptat, Juha trebuia să înțeleagă asta ; dar îl trecură toate sudorile. Ce departe era Juha în seara aceea de toate dorințele lui, de pe vremea cînd era tăietor de lemne. Gîndul său făurea, în același timp, tot felul de planuri, care

se puteau sau nu se puteau realiza. Însurătoarea căpătă deodată un înțeles cu totul nou: abia acum devenea cu neputință de înlăturat; și în afară de asta, trebuia s-o facă la o dată anume. Unde aveau să locuiască? Să se bage undeva chiriași? Îngrozitoare idee! Chiar dacă stăpînul i-ar da pămînt în arendă și și-ar întemeia o gospodărie, nu va reuși să-și înjghebe atît de repede o colibă, fie și fără s-o termine. Banii pe care-i avea Juha erau departe de a-i ajunge. Și el nici nu și-ar fi putut face singur o colibă. Juha suspina și se tot întorcea pe o parte și pe alta, în patul lui Riina, în timp ce ea stătea liniștită, întinsă alene, ca și cum s-ar fi bucurat de neliniștea ibovnicului ei.

Ziua, Juha muncea cu mai multă ardoare ca niciodată: s-ar fi spus că încerca astfel să-și întrețină speranța de a obține o arendă, cu toate că reușita devenea din ce în ce mai puțin sigură. Sarcina lui Riina se vedea bine acum și trezea în el simțăminte ciudat de supărătoare. I se părea că i se vîră cu de-a sila în suflet o ființă necunoscută, cu care n-avea nici în clin nici în mînecă, dar de care nu putea scăpa... În conștiința lui Juha nu se isca niciodată cea mai slabă îndoială asupra paternității sale; chiar și femeile din sat nu mai pălăvrăgeau decît pe șoptite de povestea asta și apoi o dădură cu totul uitării, îndată ce Juha și Riina se stabiliră ca arendași. Dar pentru Juha această primă odraslă rămase ciudat de străină și Riina făcea pe supărata de multe ori din cauza asta, iar adesea fără nici un motiv.

Ajunseră, așadar, arendași, dar nu țineau de Pirjola, ci de Yrjölä. Abia în ultima clipită, după ce se făcuseră strigările pentru căsătorie, stăpînul dădu răspunsul său definitiv: nu avea pămînt de arendat și „tu nici n-ai fi în stare, de altfel, să-ți construiești o colibă nouă. Dar, ar fi bine să stai puțin de vorbă cu bătrînul Yrjölä; el are la Kräpsälä o colibă mare și pămînt bun, totul e să te pui pe treabă. Odăile sînt în stare bună și cred că te va primi", Pirjola nu-și

bătea joc de Juha; pusese totul la cale, fără ca Juha să bănuiască măcar ceva.

Așa că, într-o dimineață de duminică, Juha stătu vreo cîteva ceasuri bune în odaia bătrînului Yrjölä, care vorbea ca un stăpîn, plescăind din buze și îndopîndu-și din cînd în cînd pipa. Nu-l îmbia și pe Juha să ia tutun. Juha era roșu ca focul și-și freca mereu mîinile asudate. Reușiră, totuși, pînă la urmă să se înțeleagă. Deoarece Juha nu putea încă primi în sarcina sa toate ogoarele pe care voia să i le arendeze, nu se putea încheia deocamdată un contract de arendă. „Tu ai să poți sta acolo, în orice caz, atît timp cît trăiesc eu, cu o condiție: să te porți ca lumea și să-ți faci munca cum trebuie", spuse Yrjölä. Pînă la o nouă dispoziție, Juha datora fermei o zi de clacă pe săptămînă, hrana privindu-l pe el.

In timp ce se întorcea la Pirjola, în sufletul lui Juha se ciocneau două simțăminte: al eliberării și al căderii în cursă. Parcă zeci de guri stăteau căscate, gata să-i înghită ultimii săi gologani. Dar trebuia să meargă totuși înainte.

Intîmplarea făcu ca, după întoarcerea sa de la Yrjölä, Juha să-l întîlnească pe stăpînul său și, împreună cu Riina, să se așeze la vorbă. Întîlnirea avea ceva sărbătoresc; stăpînul, de un optimism molipsitor ca întotdeauna, îi anunță că el va suporta toate cheltuielile de nuntă, deoarece slujnica lui se mărită, o dată în viața ei. „Și tu, Juha, ai fost un slujbaș credincios; să fii cum ai fost și în viitor, pe țarinile tale și Domnul te va binecuvînta", grăi el; apoi, la despărțire, le spuse pe un ton glumeț: „După cum corbul zboară de pe o țarină pe alta, așa și voi, Juha și Riina, veți zbura de la Pirjola la Yrjölä". Pe fața stăpînului se putu citi atunci o adîncă mulțumire.

In curînd, se făcu nunta în casa din Pirjola. In toiul veseliei nimeni nu se mai gîndi la trecut; singurul lucru care nu se putea uita era sarcina lui Riina, care devenea din oră în oră mai vizibilă. In curte, privitorii se băteau între ei ca chiorii, dar proas-

pătul soţ nu ştia de nimic : căzuse doborît de băutură pe patul din bucătărie. Omul dormea, dar prin urechea sa deschisă pătrundeau în conştiinţa-i amorţită acordurile viorii, care răzbăteau din mijlocul gălăgiei şi-i dădeau o stare de fericire nemaiîntîlnită, pe care acest hoinar n-o va mai încerca vreodată nici treaz şi nici a doua oară, în somn.

Riina primi în cursul acelei nopţi daruri de nuntă de vreo patruzeci de mărci ; mai mult cu o jumătate decît primise fosta slujnică din Pirjola. Ducîndu-se în curte ca să-i mai liniştească pe bătăuşi, cîţiva mai îndrăzneţi se luară după ea în odaia cea mare ca s-o danseze şi îi dădură şi ei o mulţime de mărci.

Lotul arendat se afla undeva, departe de orice aşezare omenească, pierdut în mijlocul pădurilor fermei. De ani de zile nu mai călcase acolo picior de om, încît nimeni nu mai ştia nici cum îi zice. Cineva îl boteză Kräpsälä, dar se ştia că nu era adevăratul său nume. I se zicea astfel, fiindcă cei care-l lucraseră cîndva erau nişte oameni tare ciudaţi şi de-atunci lotul îşi cîştigase porecla asta. După ce Juha şi Riina îşi instalaseră acolo gospodăria, începu să i se spună Toivola, după numele lui Juha. Numai moşierul, ca să-l sîcîie pe Juha cînd întîrzia sau pentru cine ştie ce alt motiv, îl striga „stăpînul din Kräpsälä".

Tînăra pereche se mută în noua locuinţă de ziua celor patruzeci de sfinţi. Vremea de atunci şi drumul pînă acolo nu-l lăsară prea mult pe noul arendaş cu visurile sale deşarte. Juha avu prilejul să vadă în amănunţime drumul pe care avea să meargă la corvoadă — în starea sa obişnuită : în unele locuri roţile se înfundau pînă la osie ; calul, cu gîtul încordat şi cu ochii plini de suferinţă, se căznea s-o ia înainte, parcă i-ar fi fost frică că-l paşte moartea acolo. Întregul mobilier al soţilor încăpuse pe un cărucior. Printre lucruri se putea vedea : dulapul lui Juha — vechiul său vis de pe vremea cînd era la Tuorila — şi cufărul lui Riina, lucrat în genul celor din nord, împodobit cu flori. Mai era un pat, ale cărui rame stă-

tuseră vreo zece ani în podul din Pirjola, dar tăbliile erau noi și albe; costaseră o marcă de argint și mai primise și o saltea de paie pe deasupra. Se mai găseau un fel de saca, o găleată și un hîrdău, o tingire cu pirostrii, o farfurie de gresie și patru linguri; aveau deci chiar mai mult decît le era necesar. Toate lucrurile acestea fuseseră adunate și strînse într-o perioadă de oarecare prosperitate. Erau, în sfîrșit, felurite alimente: cinci livre de scrumbie sărată, zece livre de pîine, o mînă de cartofi, cîteva livre de sare. Merindele acestea fuseseră cumpărate cu bani pești, dar mai păstraseră ceva bani, ca să-l poată plăti pe cărăuș. Începutul era, deci, destul de promițător, căci mulți au devenit arendași în Finlanda cu mijloace și mai modeste, și-au reușit s-o scoată la capăt, încă destul de bine.

Tînăra pereche părea, de altfel, însuflețită de mult zel și asta este esențialul cînd te apuci de o asemenea treabă. Glasul le vibra de un elan abia stăpînit în timp ce vorbeau de-ale lor cu cărăușul — și nu erau zgîrciți la vorbă. Riina găsi prilejul să dea drumul la toate glumele învechite pe care le știa de pe vremea cînd fusese slujnică; ca să nu fie mai prejos de bărbați, trecea și ea șanțurile dintr-o săritură, săltîndu-și burta umflată, că te apuca groaza să nu i se întîmple ceva.

În sfîrșit, se apropiară de ținta călătoriei lor: o colibă cenușie cu acoperiș de stuf, în mijlocul unei păduri melancolice; se opriră în fața unei porți care stătea vraiște. Nu aveau altceva de făcut decît să-și care lucrurile înăuntru.

Imediat își dădură seama de primul lucru pe care-l uitaseră. Juha strînsese niște lemne în pădure, dar nu se gîndise să transporte măcar un singur ster „acasă". Cît pe-aci erau să nu-i poată da nici măcar o cafea cărăușului. Noroc că au găsit, nu departe, niște scîndurele rămase de la un gard vechi și cu greu au putut face foc în sobă. Ziua pălea și se apropia de asfințit.

După plecarea cărăușului, rămași singuri, se izbiră deodată de tăcerea dușmănoasă a dărăpănatei locuințe. Riina era gata să plîngă; ce fericită fusese pe vremea cînd era slujnică! Iată unde a adus-o soarta! Juha umbla încolo și încoace, uitîndu-se prin unghere și însemnînd la fiecare pas ceea ce lipsea — și erau lipsuri, slavă Domnului, cu nemiluita. Tresărea de cîte ori se gîndea la provizii. Au să țină cît au să țină, dar după aceea? Acum, în toiul iernii, cine mai capătă de lucru la ferme?

Astfel începu viața tinerei perechi pe pămîntul luat în arendă; încetul cu încetul, toate măruntele obiceiuri de prin partea locului le intrară în sînge. Viața cea nouă pusese stăpînire, deopotrivă, pe sufletul și trupul lor, se arăta în veșmintele lor și în felul cum atîrnau pe ei; apărea în înfățișarea de fiecare clipă a obrazului lor, în barba bărbatului și în părul femeii, în tot ce făceau și în tot ce spuneau.

Încă înainte de Crăciun, în lipsa lui Juha, Riina fu nevoită să se ducă în sat, să caute puțină cafea în schimbul unei pîini. Nu trecea nici o zi fără să se iște vorbă între ei, și cîteodată ieșea și gîlceavă; așa era viața, așa-zisa viață de-acolo; în fiecare zi se întîmpla cîte ceva, și totuși nimic nu știrbea apăsătoarea și neclintita monotonie. Juha se ducea adeseori în sat să lucreze la vreo fermă și cînd se întorcea, cu simbria sa de șaizeci de centime în buzunar, era strașnic de întărîtat. Mînca la fermă și ar fi fost o nerușinare să mai mănînce o dată acasă, chiar dacă-i era încă foame. Bea cafea și bolborosea ceva, nemulțumit că Riina nu era destul de vrednică. Riina găsea o scuză foarte bună în faptul că era însărcinată; se lăsase la început în voia lenei și cusurul îi rămase apoi pentru totdeauna. Cînd va naște un copil, va trebui să-l îngrijească, și cum se va face ceva mai mare, va trebui să nască al doilea; astfel încît mama va fi totdeauna în dreptul ei să nu se ocupe de gospodărie.

La început, s-ar fi zis că viața se întreba încotro să-i îndrume pe tinerii căsătoriți. S-a tot întrebat, probabil, cam pînă la Crăciun, căci atunci luă o hotărîre: să-i lase să mai prindă puțin cheag; erau abia la început și, desigur, își închipuiau că vor prinde cheag acolo. Negoțul cu lemne, cu care a fost blagoslovit întreg poporul finlandez, veni încă o dată în ajutorul lui Juha Toivola. La vreo patru verste de locuința lui se tăiau copaci în iarna aceea și Juha lucră acolo trei luni fără întrerupere. Și acolo se găsea el, în clipa în care Riina, singură singurică, aduse pe lume primul ei născut, un băiețel, căruia i se dădu numele de Kalle Johannes.

Cînd Juha se întoarse acasă în seara aceea, se sperie atît de tare, că nici nu-i veni în gînd că băiețelul se născuse prea devreme. Îndată însă ce-și dădu seama că nu mai era nici un pericol, îi trecu și frica, dar se simți ciudat de obosit și părăsit, fără să înțeleagă de ce. Părea că o ființă nevăzută s-ar fi oprit în fața lui și l-ar fi întrebat: „Cine ești tu?“ — „Uite că mai am acum și un copil de hrănit.“ Și pe Juha îl cuprinse iarăși o amară tristețe. Se gîndea din nou la bani — i se părea că are ceva bani, dar totuși prea puțin față de cît îi trebuia.

Ziua mohorîtă de iarnă — cu cerul care sta gata să cadă în capul oamenilor — se schimbă mai întîi într-un amurg nehotărît, apoi în noapte. În coliba lui Toivola se odihneau trei ființe, care, în noaptea aceea, fără voia lor, se dușmăneau una pe alta. Copilul nu învățase încă să sugă și plîngea din cînd în cînd.

Și totuși, seara aceea de februarie n-a fost decît una dintre rarele seri de însingurare, cînd sufletul omului simplu se tulbură pînă în adîncurile sale. Viața își respecta hotărîrea și lăsa tînăra pereche să meargă pe drumul său de înstărire. Vestea despre îmbogățirea lui ajunse pînă la urechea bătrînului Yrjölä, deși Juha nu-i răspunsese decît în doi peri cînd îl întrebase cum îi merge. Proprietarul știa că

făcuseră rost de o vacă la Toivola ; nu că ar fi cumpărat-o, ci că ar fi luat-o cu împrumut. Calul, însă, o mîrțoagă cumpărată la tîrg, era al lui Juha. Stăpînul lăsa vaca să pască pe islazul său în schimbul a cincisprezece zile de clacă ; dar pentru hrana calului Juha declarase că a închiriat aiurea un loc de pășune.

Vestea aceasta trezi totuși în mintea proprietarului unele bănuieli și într-o frumoasă zi de vară sosi în pustietatea aceea. Cu toate că suferea de piept, se hotărîse să vadă el însuși cum muncea noul său arendaș.

Nu se duse de-a dreptul în colibă ; ajunse aproape de îngrăditură, o luă la stînga, spre marginea cîmpului, hăt încolo, într-un loc împădurit, de unde nu putea fi ușor descoperit. „Ei, drăcia dracului!" strigă moșul cu glas tineresc, deși abia își trăgea sufletul, cînd văzu ce trebăluise Juha pe acolo. „Va să zică așa mi s-au statornicit ei aici, ca pe moșia lui tata!" Nu era numai mîniat, dar sufletul bătrînului țăran se cutremurase la întrebarea : „Nu cumva Juha încearcă, pe ascuns, să devină egalul lui ? Ha-ha ! să știi că așa e, dar vedem noi îndată !"

Juha lucra aproape două pogoane, deși pînă acuma nu fusese vorba decît de vreo cincisprezece toaze [1]. Orzul părea să meargă uimitor de bine, deși pămîntul fusese mult timp înțelenit. Juha găsise niște bălegar putrezit, lăsat de bătrînul Kräpsälä, și-l împrăștiase pe ogor, acoperindu-l pe alocuri cu paie amestecate cu bălegar de cal.

Da, da, dar cînd stăpînul văzu noua îngrăditură construită de Juha, nu mai știu dacă trebuie să se bucure sau să înjure. O împrejmuire nouă și solidă trecea de-a lungul cîmpului și despărțea ogoarele de partea înțelenită ! Parii, țărușii, legăturile, totul fusese cărat din minunata pădure de brazi de-alături ! Și dincolo de îngrăditură, pe ogorul cel vechi, se

[1] toază — veche măsură valorînd 1,949 m².

odihnea în pace calul, stînd frumuşel alături de vacă. „Aha! asta-i păşunea închiriată nu ştiu unde pentru cal!“ Întărîtat şi mînios, stăpînul o porni spre curte.

Cei din casă fură cuprinşi de groază. Ochii lui Juha erau ca doi nasturi cenuşii şi Riina încerca să pună în grabă puţină ordine în odaie, pe cînd stăpînul mai întîrzia pe-afară. Yrjölä văzu că băgase spaima în ei şi asta îl mai linişti. Le ţinu totuşi o predică în regulă, dîndu-le a înţelege de la început că vor trebui să-şi ia tălpăşiţa de-acolo. Dar — semn bun — nu prea era grăbit. In cele din urmă, se aşeză pe scară şi începu să le vorbească de felurite lucruri cu un glas mai domol. Acum cînd Juha avea un cal şi mai mult sau mai puţin o vacă, ar putea să ia în arendă toate ogoarele fermei şi să facă în schimb atîtea şi atîtea zile de clacă cu calul, atîtea şi atîtea zile de clacă personal, atîtea şi atîtea zile de clacă suplimentară, să aducă la fermă atîtea şi atîtea fructe, atîtea şi atîtea găleţi, hîrdaie, sacale. Riina ar putea să ţese atîta şi atîta pînză de in.

Şi ziua aceasta, care era cît pe-aci să se termine cum nu se poate mai trist, deveni aproape o zi de sărbătoare. Înainte de a se despărţi, stăpînul intră în casă şi luă şi o cafea. După ce-l văzură plecat, o straşnică veselie îi cuprinse pe toţi. Juha are să fie un arendaş de seamă, unul din acei arendaşi care sînt în stare să se ia la întrecere cu o fermă — dar nu dintre cele mai mari, bineînţeles.

Juha nu găsi nici un cusur propunerii făcute de proprietar. Fusese atît de înfricoşat de ameninţarea de a fi izgonit! Nu mai avea decît să se pună pe treabă şi să mute mai încolo îngrăditura. Ce idee strălucită avusese, construind-o! Stăpînul nu se supărase degeaba.

Juha deveni un mare arendaş; puţin cîte puţin, lumea începu să-i zică Janne.

Era într-o duminică de vară. Janne, cu mînecile suflecate, şedea în curte şi se gîndea cum şi-ar putea face viaţa mai plăcută. Era ca un fel de boală la el.

Îşi pironise privirile spre colţul umflat de umezeală şi mucegăit al colibei şi gîndurile îi dădeau într-una ghes. Trebuia să mărturisească că nu credea ca vreodată în viaţa lui să locuiască într-o colibă nouă. Începea să-i cadă părul şi dinţii i se măcinau pe nesimţite. În odaia cea mare îl aşteptau nevasta şi copiii şi, desigur, vor mai veni şi alţi copii. E păcătoasă a dracului maghernita asta, dar degeaba şi-ar strica gura pentru lemne din pădure ca să-şi facă alta nouă. „Şi nici nu văd cum s-ar putea face. Fiecare scîndurică va trebui să fie aşezată de alţii şi nu de mine." Era o mare durere pentru Janne că nu se pricepea la lucrări de construcţie; socotea că-i o nenorocire, cea mai mare nenorocire din viaţa unui om.

Dar dacă ar dărîma cocioaba asta prăpădită şi ar încerca să facă o alta, ceva mai mică? Stăpînul nu s-ar împotrivi, fiindcă n-ar fi nevoie să ia lemne din pădure. În acelaşi timp, ar fi oarecum un nou pas înainte şi ar putea ajunge la nişte raporturi mai trainice cu ferma. „Am să cîştig ceva bani în iarna asta cărînd hîrtie... ce noroc am avut că n-am vîndut mîrţoaga, banii s-ar fi dus şi dracul m-ar fi luat! Acum lucrurile au să meargă mai bine. Va trebui să-mi mai dăscălesc puţin muierea. Nu ştie decît să zbiere la copii şi cînd intră în casă, te-ameţeşte cu gălăgia ei."

Janne se îndreptă spre islaz. Nădejdea îi umfla pieptul, simţea nevoia să-şi vadă calul cu care va căra hîrtie în iarna viitoare. Gloaba stătea la poartă — slabă de i se vedeau coastele — şi cu o mutră posacă, tot dădea din coadă ca să alunge muştele. Clipi din ochi, parcă i-ar fi spus: „Eu am să rămîn aici, să n-ai nici o grijă; aşa că ai să-ţi vezi visul împlinit!"

Aici e calul, acolo e coliba, şi în colibă o viaţă pestriţă care merge înainte, zi de zi, şi la bune şi la rele. Nu poţi să-i pui opreliştе vieţii şi nici nu te poţi feri în lături de ea. Lumea se face mai largă cînd ţi se mai naşte un copil — şi Janne trebuia să facă faţă vieţii. Se gîndi la fermă şi la stăpînul ei, şi la faptul că nu încheiaseră nici un înscris. O unire continuă a unor forţe care se încheagă — deşi în aparenţă par dezbinate — duc în fiece clipă undeva, către o ţintă precisă.

Secara dădu în pîrg. Ar fi trebuit s-o secere în ziua ceea, fiindcă a doua şi a treia zi trebuia să fie la fermă. Dar mintea lui Janne fu cuprinsă de o ciudată toropeală. Are să secere secara abia miercuri, dar va începe în zorii zilei. Totdeauna e mai bine să începi lucrul dis-de-dimineaţă.

E ora două şi jumătate; la nord-est cerul se înroşea la apropierea revărsatului de zori, dar nu se va face ziuă decît peste o oră şi mai bine. În odaia cea mare — la Toivola — femeia dormea şi sforăia cu gura deschisă; acolo stăteau, doi cîte doi, copiii pe care-i adusese pe lume; se vedeau buci şi braţe goale. Numai Janne era în picioare; se mişca uşurel, nu cumva să trezească pe cineva. Se mărgini să înjure, cu glas scăzut, cînd mirosi balerca de lapte, care n-a fost spălată de rîndul trecut şi care împrăştia o putoare acră şi scîrboasă. Aruncă o privire nevestei sale care dormea. Aseară uitase să-i spună ca s-o spele şi, dacă nu-i spunea, pe ea n-o ducea niciodată capul la aşa ceva. Janne zîmbi, cam amar. Nu găsi pîlnia şi nu putea turna nimic în balercă. După ce ieşi din odaie, dădu drumul la înjurături cîl îl ţinea gura. Cu o ceaşcă murdară de cafea se chinui să umple balerca şi, în sfîrşit, reuşi.

Apoi îşi băgă nişte pîine în traistă. Şi îşi dete seama, fără să vrea, că provizia de pîine a scăzut prea repede; au înghiţit-o, desigur, alţii decît cei din casă. Totul îi scăpa printre degete; la ce-ar face găligie, că tot nu foloseşte la nimic. Muierea sforăia

acolo, în odaie, alături de copii, şi el se pregătea să se ducă la fermă, la corvoada secerişului. „Dar unde dracu e coasa ? N-am ascuţit-o, dar las', am s-o ascut cînd voi ajunge acolo." În momentul cînd plecă, Janne zări pîlnia după care umblase, azvîrlită într-un colţ al casei, unde se jucau copiii ; era ultima supărare casnică pe care o încerca în dimineaţa ceea. Şi porni pe drumul noroios, în zori ; se bucura că unealta pe care o ducea pe umăr nu atîrna prea greu. Se gîndea aproape cu drag la coliba adormită, pe care o lăsa în urmă. Începu să viseze ; drumul la fermă, în faptul dimineţii, îi trezea totdeauna gînduri plăcute.

Munca începea la ora patru şi drumul dura o oră. Ar trebui să se grăbească puţin ; nu-şi ascuţise coasa. Or, se întîmplă ca în ziua aceea stăpînul să sune plecarea cu un sfert de oră mai devreme şi ca în momentul cînd sosi Janne, oamenii să se şi pornească. Stăpînul era în curte ; un zîmbet batjocoritor îi flutura pe buze.

— Uite-l pe „stăpînul" din Kräpsälä. S-ar zice că i s-a culcat muierea pe cămaşă, de aceea n-a putut pleca la timp, spuse el.

Apoi tuşi şi se întoarse cu spatele. Janne puse repede traista pe scară şi-o luă în grabă după ceilalţi; coasa, pe care n-apucase s-o ascută, încercă s-o frece puţin de piatră, în mers.

Instituţia clăcaşilor din Finlanda cunoscuse, fără îndoială, nenumărate abuzuri. Dar Janne Toivola nu auzise încă pînă atunci de cuvîntul „abuz" şi nu ştia ce importanţă are ; trăgea la jug şi din cînd în cînd se mai oţîra şi el. În ziua aceea nu cosiseră decît vreo cinci ceasuri cînd, spre ora zece, începu să plouă ; ploaia se înteţi atît de mult, că stăpînul fu silit să oprească secerişul. „Vă întoarceţi mîine, dacă-i vremea bună", spuse el. Înciudaţi, clăcaşii şi zilerii înşfăcară traistele şi-o luară spre casă, umblînd prin noroaie, udaţi de ploaie ; întărîtaţi cum

erau, îndată ce treceau pragul, se luau la harță cu nevasta și copiii.

Și iată că a doua zi se făcu frumos afară. Oamenii trebuiră să străbată din nou nu știu cîte leghe, cu coasa în spinare, cu traista și cu balerca, ca să nu cosească decît patru ore, pînă în clipa cînd începu iar să plouă și fură nevoiți să facă iar aceeași plimbare, de astă dată înapoi și pe un drum clisos. Ziua de clacă era atunci de cincisprezece ore, din care nu făcuseră decît nouă ore în două zile. La sfîrșitul săptămînii, timpul frumos reveni și oamenii noștri fură siliți să muncească din greu la fermă, în timp ce secara lor se scutura puțin cîte puțin. De recolta lor proprie nu se puteau ocupa decît duminica. Cu toate că, din cauza asta, trebuiau să amîne împărtășania pînă la toamnă, oricît de neplăcut le era să se ducă la biserică pe drumuri desfundate de ploi. Drumurile astea desfundate Janne începuse să le cunoască destul de bine de cînd mergea la fermă, să-și facă muncile de toamnă. Nu trebuia să se scoale înainte de ora trei, dar era o poveste întreagă să-și găsească murgul; unul bălan i-ar fi sărit în ochi. Dar dacă murgul stătea nemișcat și nici clopoțelul nu i se auzea, nu putea să dea peste el în întuneric, afară de cazul cînd l-ar fi auzit nechezînd. Apoi, trebuia s-o pornească pe un drum îngrozitor, de se afundau roțile în noroi pînă la osie. În căruță se afla plugul, cele două hulube fixe și sacul cu merinde; o încărcătură anevoioasă, care, în unele locuri mai proaste, amenința să cadă jos.

Zilele de clacă la arătură erau zile din cale afară de chinuitoare, mai ales pentru cal. Stăpînul stătea aproape toată ziua la cîmp; o viață întreagă avusese de-a face cu clăcași și-i cunoștea bine; cînd nu era și el ou ei, nu mergea treaba; și luîndu-se după ei, oamenii de la fermă începeau s-o tîndălească și dînșii. Stăpînul umbla din brazdă în brazdă, cu bastonul în mînă, și din cînd în cînd îl apuca tusea din cauza aerului umed. Se opri ca să se uite la Janne Toivola,

care trăgea calul de hăţuri înjurînd şi urlînd. Dar mirosise că tot zelul acesta nu era decît prefăcătorie şi cînd calul se opri lîngă el, suflînd din greu, şi palpitînd din nări, îi trase una cu bastonul, fără să spună un cuvînt. Şi atunci căluţul o porni la goană. Pe măsură ce trecea ziua, stăpînul trebuia din ce în ce mai des să ameninţe cu bastonul calul lui Janne, care, cu toate acestea, rămase cu mult în urma celor de la fermă. Zilele de clacă, mai ales cu cai, erau într-adevăr chinuitoare, atît pentru proprietar cît şi pentru clăcaşii săi.

Cîţiva căutau să scape de drumul greu de dimineaţă, ducîndu-se la fermă în ajun, cu uneltele lor. Lui Janne, însă, asta nu-i ajuta cu nimic. O dată făcuse şi el la fel, atunci cînd trebui să plece la ora două la muiatul inului, dar somnul nu se prinse de loc de el şi se sculă cu o jumătate oră după miezul nopţii ; de necaz, puse ceasul cu o oră şi jumătate înainte şi îi trezi şi pe ceilalţi. In faţa puterilor naturii, chiar oamenii cei mai tari se simt slabi ; şi Jussi simţea într-însul o forţă a naturii care-l împiedica să-şi găsească somnul aiurea decît la el acasă, alături de Riina. Cu toate neplăcerile vieţii laolaltă, cu toate cicălelile şi ciorovăielile dintre ei, Janne se obişnuise ca în fiecare seară s-o ia pe după gît pe Riina lui. Ii trecea mîna pe după gît, o bătea uşurel pe umeri, o strîngea puţin, iar o mai bătea puţin pe umeri — da, da, aşa e ! — şi abia după aceea adormea. A doua oară nu s-a mai dus să doarmă la fermă ; chiar în zilele cînd trebuia să bată inul, se scula mai bine la unu noaptea, îşi încărca greaua meliţă pe umăr şi, în întunecimea nopţii de toamnă, o pornea bălăcindu-se prin noroi.

Zilele cînd se meliţa inul erau dintre cele mai grele ale anului. Oamenii se stîrneau, mai totdeauna, unul pe altul la muncă şi întrecerea dura de la ora două noaptea pînă în zori ; în timpul acesta, fiecare primea cîte un pahar de rachiu. Apoi mîncau şi

plecau toți cu traista de merinde în pădure ca să adune stive de lemn. Asta dura pînă noaptea tîrziu.

Așa muncea din greu poporul nostru în timpul celor mai fericiți ani pe care i-a trăit, pe cînd progresul material și spiritual făcea pași de gigant, în extremul nord, în țara ienupărului, în care mica națiune se temea de Dumnezeu și de suveranul ei.

În iarna următoare, Janne se apucă cu nădejde de căratul hîrtiei. Asta-i aducea gologani berechet; se trezea uneori cu peste zece mărci în buzunar, cînd se întorcea acasă, după o cărăușie de două zile. Banii aceștia nu-i strîngea numai de pe urma căratului hîrtiei, ci și din vînzarea untului. Banii însă aveau nu știu ce cusur că, atunci cînd nici nu te așteptai, dispăreau fără urmă. Nu s-ar fi putut spune că Juha și ai lui trăiau mai bine ca înainte. Din contra, urmările distrugătoare ale cărăușiei apăreau destul de limpezi, cu toate că Janne nu voia să le vadă. Calul se prăpădea, se lenevea; cînd se făcea clacă la fermă, bastonul stăpînului îi mîngîia destul de des spinarea și nu numai cînd era la arat. La Toivola bălegarul rămînea în grajd și vaca zăcea pe paie, fiindcă nimeni n-avea timp să taie niște rămurele de pin pentru culcuș.

Da, dar momeala celor zece mărci îl îmboldea, nu-i dădea pace și nu se lăsă de cărăușie. Se ducea din ce în ce mai des dis-de-dimineață la Tampere și se întorcea adesea la ore cu totul nepotrivite. Cu timpul fu poreclit Janne Hîrtie; cel puțin de două ori pe săptămînă puteai să-l zărești cu mîrțoaga lîngă depozitul fabricii din Kuuskoski. Și atunci, cînd prin împrejurimi cineva avea nevoie de vreun lucru, i se spunea:

— Du-te la Janne, o să-ți aducă el din oraș, cînd o pleca după hîrtie.

Așa a mers pînă în clipa cînd sosi și călătoria fatală.

Janne cumpărase doi litri şi jumătate de rachiu; jumătate de litru era a lui. Îl pătrunsese frigul, picioarele şi obrazul îi îngheţaseră, calul era acoperit de promoroacă. La jumătatea drumului, Janne bău o primă înghiţitură; şi apoi se adeveri proverbul care spune ce se întîmplă cînd dai cuiva degetul cel mic.

Janne era destul de beat cînd ajunse în sat şi se duse să dea rachiul celor ce-l comandaseră. După un început atît de promiţător, încercă să se întreacă cu fiecare; nimeni nu era grăbit. Rămase la cel mai bun vecin cam pînă la miezul nopţii; se şi certară puţin; apoi se împăcară; dar pe cînd se certau, nevasta arendaşului îi spuse, în treacăt, că Riina vindea pîine pe ascuns.

Janne bănuise el ceva, dar acum, cînd află din gura vecinei, nu-şi putu stăpîni arţagul; şi ca să-i arate neruşinatei muieri că face şi el ce vrea, nu se lăsă pînă nu-l sili pe vecin să-i vîndă ceasornicul, pe care Janne îl zărise agăţat de uşorul ferestrei. Vecinul pînă la urmă încuviinţase; urma numai să se înţeleagă asupra preţului. Se făcu şi asta şi Janne plecă cu ornicul în buzunar, dar mai sărac cu două mărci. În sufletul lui Janne mîrîia răposatul Penjami Nikkilă.

Fierbînd de mînie, intră în curte, deshămă calul, care abia se ţinea pe picioare, şi apoi pătrunse în casă. Dormeau toţi. Janne aprinse lampa şi spuse cu glasul scăzut, dar ameninţător: „Poftim, toată lumea doarme!" Îşi scoase haina, nimeni nu se trezi. Îşi scoase vesta, o aruncă pe jos, peste umăr, şi zbieră: „Sculaţi, nemernicilor!" Riina, Kalle şi Hiltu se treziră deodată, ca şi cum i-ar fi lovit cineva în cap — şi nu lipsea mult — căci Janne pusese mîna pe un lemn de lîngă sobă şi alerga prin odaie ţipînd şi înjurînd. Nevasta şi copiii, pe jumătate dezbrăcaţi, o zbughiră afară, în plină noapte de iarnă. Niciodată nu se întîmplase încă aşa ceva în familia lor.

Janne, singur în odaie, turba de necaz. Dar nu era singur de tot: în pat stătea lungit, treaz şi nemişcat,

micuțul Ville, care era pînă nu de mult cel mai zburdalnic dintre copii. Cam ciudat că nu se mișca ; Janne se apropie, aburii beției începură să se risipească. Copilul scoase un țipăt, dar nu se sculă. „Ți-am făcut rău ?“ Nici un răspuns, numai o privire înfricoșată. Janne era nenorocit ; nu știa ce să facă ; aruncă o privire în preajmă, zări pe dușumea vesta și ceasul sfărîmat în bucăți. Se aplecă și se uită la ceapa cu ancora de Popios : era bucăți bucățele. Janne își aminti de tot ce făcuse și se prăbuși. Da ! tocmai venise din Tampere, unde cărase hîrtie.

Furia îi trecu, urmă o tăcere lîncedă. Riina și copiii se strecurară în odaie înțepeniți de frig și cu lacrimi în ochi. Pe obrazul lui Kalle, mai ales, se întipărise frica. Dar tatăl său nu vedea nimic, ședea cu ochii zgîiți în gol. Apoi, învins de somn, se tîră, în cele din urmă, pînă în pat — fără să-l ajute cineva — și ațipi, pe jumătate îmbrăcat.

Ei, beleaua dracului ! Riina scoase un oftat tremurînd, greu de lacrimi. Janne încă nu-și dăduse seama ce se întîmplase aici în lipsa lui : mînia sa avea alte pricini. Riina își trase rochia și se duse să vadă de sanie și de cal. Întîlni privirea vicleană a lui Kalle. Șnapanul ăsta îl lovise ieri așa de rău pe Ville cu o bucată de lemn în șira spinării, că mititelul va rămîne poate beteag. Un val de durere și scîrbă trecu prin sufletul Riinei : își dete seama mai limpede ca niciodată, că în înfățișarea lui Kalle erau leit trăsăturile tatălui său, *adevăratului* său tată. O amărăciune grea, amestecată cu scîrbă, o înăbușea.

De-acum înainte, viața o va lua pe un făgaș nou. A doua zi, Janne ar fi trebuit să se ducă la fermă, să facă corvoadă, dar calul era vlăguit și nici el nu era mai breaz. Va rămîne dator cu o zi. Janne curăță grajdul ; se adunase atîta bălegar sub vacă, încît animalul dădea cu coarnele în tavan. În iarna asta gunoiul n-a mai fost dus pe cîmp, Juha fusese prins cu căratul hîrtiei. Și ce-a cîștigat din toată cărăușia asta ? N-avea decît două mărci în buzunar ; e drept

că pe duşumeaua odăii mai erau şi sfărîmăturile ceasornicului. Şi, pe deasupra, Ville zăcea în pat, ca vai de lume.

A fost o zi nespus de tristă. Nenorociţii aceştia nu se puteau măcar mîngîia cît de cît, aruncînd vina unul asupra altuia, fiindcă, la drept vorbind, toţi erau vinovaţi. Dar începînd din ziua aceea, Kalle le deveni atît de nesuferit, că Riina trebui să-l bage undeva servitor, tocmai în celălalt capăt al satului. Kalle nu se mai arătă de loc pe-acasă. Cel mai mare dintre copiii de acasă era acum Hiltu, o fetiţă palidă şi posacă. Dar Riina era însărcinată şi născu în curînd o altă fetiţă, Lempi. După ea mai veni un băieţel. Martti. Aşa veneau copiii: unul după altul.

În sînul acestei clase n-au avut loc răsturnări hotărîtoare, ca în păturile superioare. N-au survenit decît mici zguduiri, care păreau să împingă viaţa de pe o treaptă pe alta. După ce trecea zguduitura, nimeni nu-şi mai aducea aminte de ce-a fost, şi fiecare se afla pe o treaptă mai înaltă. Căci, oricare ar fi forma, viaţa rămîne aceeaşi, şi, în raportul dintre viaţă şi om, nu e nimic absolut în afară de faptul că trebuie trăită.

La început se părea că Ville îşi mai revine puţin, se putea chiar mişca; mînca şi dormea. Apoi, începu să-l doară din nou spatele şi dădu în cangrenă. Tot ce se întîmplase cînd a căzut copilul la pat fu uitat. Fiecare se mărginea să-şi ducă viaţa lui, fiecare stătea pe locşorul său, care se prăvălea, se prăvălea mereu. Puterile îi părăsiră; luară şi o hotărîre nesăbuită: îşi vîndură calul.

Aşa trec anii, unul după altul, şi încet-încet se adună deceniile.

Curba vieţii lui Juha Toivola — se cuvine acum să-i dăm înapoi vechiul său nume — coboară, vigoarea anilor maturi se sleieşte. Cînd stai şi te uiţi la dînsul, parcă i-ai auzi oftatul adînc şi prelung, care vine înaintea ceasului de adormire, pe deplin meritat.

Dar cînd te doare ceva, somnul nu vine atît de repede; trebuie să oftezi nu știu cît pînă cînd să-ți pice capul pe pernă. Și ai tot timpul să te revolți de nenumărate ori, ca tot de atîtea ori să te împaci, pînă vine odihna cea mare, care te scapă de toate relele.

Juha își vînduse calul și banii se topiră îndată. Cu ultimii bani cumpără doctorii pentru Ville; se întoarse de la farmacie numai cu vreo cîțiva pitaci. Acum, a rămas în întîrziere cu multe săptămîni de corvoadă, el și calul, și zile suplimentare nu făcuse aproape de loc; numai vreo douăsprezece — și era în toiul verii. Juha încercă să se scuze față de proprietar, spunîndu-i că n-a găsit încă un alt cal care să-i convină. Stăpînul se făcu că n-aude.

Bătrînul Yrjölä murî; fiul său, Taavetti, era acum stăpîn. El a urmat școala de agricultură. A declarat că nu-l leagă contractele de arendă încheiate de tatăl său; nu le va recunoaște decît pe acelea care va voi el. N-a găsit pe titlurile de proprietate nici o mențiune cu privire la arendașii clăcași. Așa a zis el cînd a preluat ferma, dar pînă acum le-a „recunoscut" pe toate.

Ce-o să se întîmple cu bătrînul Toivola, cu corvoada pe care n-a făcut-o?

Era o duminică liniștită și caldă, aproape de ora trei. Juha Toivola stătea pe pragul colibei — era numai în cămașă — cu capul și picioarele goale și se odihnea. Afară era frumos și plăcut; aproape tot așa era și în sufletul lui. „Nu poți, nu poți să te gîndești toată ziua numai la drăcia aia de cal, dar nici nu-ți poți mărturisi, în deplină conștiință, că nu vei mai avea, niciodată, niciodată un cal al tău." Era o liniște deplină, ca în preajma schimbării vînturilor. Și inima bătrînului era înduioșată pînă la lacrimi.

Prin ușa întredeschisă a odăii se auzea din cînd în cînd scîncetul slab al copilașului bolnav. Riina îl întrebă dacă vrea doctorița. Nu putea să-i facă altceva decît să-i umezească buzele. De mult timp nu-l mai putea hrăni. Medicamentele se terminaseră. Nu folo-

siseră la nimic, dar parcă le părea rău că se termină. E atît de trist cînd nu le ai nici pe astea. Tot ce i se putea face era să i se umezească buzele şi copilul era recunoscător de fiecare dată.

În timp ce Juha stătea acolo, scîncetele copilului deveniră din ce în ce mai dese. Kalle, vinovatul de această nenorocire, hoinărea prin lume; Juha nu se gîndi la el nici măcar în treacăt. În clipa aceea, bătrînul clăcaş nu era supărat nici pe Riina. Era moale ea, dar îşi purta crucea fără să crîcnească.

Blînda durere din sufletul lui Juha îi iscă un simţămînt ciudat de împăcare cu sine. Cît de armonioasă i se părea frumuseţea îmbătătoare a acestei zile. Şi cînd mai tîrziu începu să-l hărţuiască din nou gîndul că nu avea cal, lucrul nu i se mai păru atît de supărător. Gemetele lui Ville păreau o rugăciune ce se înălţa o dată cu gîndul lui; s-ar fi spus că şi micuţul bolnav dorea un cal, şi că-l merită pentru suferinţele îndurate.

Juha se sculă. Nu ca s-o pornească undeva, cu un scop determinat; îşi trase cizmele, îşi puse haina, şi se duse la plimbare. O luă drept înainte pe drumul satului; ştia că pînă la urmă va ajunge la Pirjola; într-acolo îl duceau picioarele. Cînd va ajunge, va vedea el dacă are să-i vorbească fostului său stăpîn. Poate îl va întîlni afară, aşa că-i va fi mai uşor să intre în vorbă cu el; are să-i spună de una, de alta, dacă cumva n-o să aibă curajul să i se plîngă de necazurile lui.

Într-adevăr, îl găsi pe bătrînul Pirjola pe ogorul de tutun; începu să-i vorbească de felurite lucruri. Stăpînul întrebă cu o voce blîndă cum îi mai merge copilului, dacă n-a murit încă. Nu încă. Da, copilul acesta trece printr-o grea încercare. Bătrînul se îndreaptă spre casă şi-l întreabă:

— Intri? Hai să mai tragem din pipă!

— Nu prea am timp, trebuie să mă duc mai departe, răspunse Juha, înghiţindu-şi saliva.

Şi porni mai departe, fără să fi rezolvat nimic. Mergea pe drumul întortocheat, parcă fără voia lui, cu mintea aiurea. Şi aşa se făcu că în seara aceea de sărbătoare Juha pătrunse în ferma cea mai nesuferită dintre toate fermele ţinutului : intră în casa cea nouă a fermei din Nikkilä. O dată ce-a intrat în casa oamenilor, trebuia să le spună ce vînt l-a adus, altminteri puteau să-l creadă ţicnit. Îi povesti lui Antto Ollila, un bărbat în putera vîrstei, cum stau lucrurile ; şi lui nu i se păru că lucrurile stăteau chiar aşa de prost. Antto vorbea cu glas tare, ca şi cum ar fi strigat unui argat de lîngă grajd ce hamuri să aleagă. Juha îşi vărsă toate necazurile, îi povesti de suferinţele lui Ville, care nu se mai terminau, îi vorbi de preţul doctoriilor şi de multe altele. Ca să-i închidă gura. Antto se răsti :

— La drept vorbind, înţeleg foarte bine că n-am să mai văd înapoi o para de la tine. Să ştii, însă, că eu nu sînt omul care aruncă cu banii pe fereastră.

Începu să umble repede prin odaie, căută ceva, apoi ieşi. Juha se sculă şi plecă, fără să se simtă cît de cît descurajat. Dar nu îndrăzni să treacă pe la bucătărie ; se strecură prin pridvorul cel mare, ale cărui geamuri mici sunară duşmănos cînd închise uşa. După ce trecu prin curte şi se văzu în uliţă, se simţi liber şi în siguranţă. Se îndepărtase mult de casa lui, în seara aceea. Aerul începea să se răcorească ; după lunga şi minunata zi, iată că o uşoară rumeneală apărea pe cer tremurînd.

Cerealele dăduseră în pîrg. De pe întinsul nesfîrşit al ogoarelor se ridicau aburi. În timpul unei asemenea plimbări, nici cel mai nepricopsit dintre oameni nu se putea gîndi numai la treburile sale de fiecare zi. Juha nu se gîndea nici la muncile ce-l aşteptau în săptămîna viitoare, nu se gîndea nici măcar la cal. În jurul lui, simţea blînda respiraţie a melancolicei nopţi de vară ; mărunte amintiri, reînviind nenumărate clipe presărate de-a lungul vieţii sale, se topeau parcă în liniştea nopţii. Presimţirea nesăbuită a unei fericiri

care-l aştepta, care venea, îl ţinea în lanţurile sale înşelătoare.

În casă dormeau toţi ; chiar şi Ville aţipise în patul său de suferinţă. Riina se trezi pe jumătate cînd Juha se întinse lîngă ea, dar adormi îndată, vrînd parcă să nu piardă nici o clipă din timpul cît bolnavul stătea liniştit.

Minunată e noaptea de vară în Finlanda ! După ce decenii de-a rîndul viaţa, realitatea de fiecare zi l-a vlăguit cît a putut pe om, l-a tras şi l-a tîrît pe drumuri înşelătoare de izbînzi şi înfrîngeri, iată că într-o noapte de vară ea îl descătuşează, dă la o parte toate piedicile de care s-a lovit zilnic, şi-l lasă să-şi topească sufletul în tăcerea şi în răcoarea umedă a acestui peisaj de basm... Vizita la Nikkilä nu făcu decît să întărească într-un chip ciudat starea lui sufletească. Nimic n-ar fi fost mai cu neputinţă decît ca Juha să înceapă acum a se gîndi la muncă şi la eforturi. Fericirea va veni pe un alt drum.

Copilul, în pat, respira greu. Juha nu voia să-i moară, dar nici nu-şi putea închipui că se va face sănătos ; nu, nu-i asta... Timp de o oră, Juha nu adormi, nici nu încercă să adoarmă. Gîndul său îşi găsi, în sfîrşit, un făgaş sigur. Nu se va mai duce la Pirjola, nici la Nikkilä ; va pleca la Tuorila, departe, dincolo de Tampere. Acolo, are rubedenii. Nu se gîndea la costul calului, nu se gîndea la nimic precis ; dar trebuia să se ducă acolo chiar în vara aceea. O dată ce luă această hotărîre, gîndurile i se liniştiră. Se sculă din pat, ieşi în cămaşă pe scară, dar se întoarse îndată, ca şi cum i-ar fi fost teamă ca cerul nopţii să nu-i frîngă hotărîrea atît de bine chibzuită. Apoi adormi.

Şi în zori, după ce se sculă, o porni într-adevăr pe drumul acela lung. O lămuri pe Riina cum e la Tuorila şi o lăsă să înţeleagă, într-un fel tainic, că nu se va întoarce cu mîinile goale. Riina mormăi ceva despre clacă, despre copilul bolnav şi altele, apoi încuviinţă nepăsătoare şi Juha putu să plece în acea călătorie de

somnambul, din care nu se va deștepta de-a binelea decît la Tuorila.

Iată, deci, care au fost ciudatele întîmplări, premergătoare noii perioade, prin care avea să treacă Juha, omul acesta atît de răbdător.

Kalle Tuorila, unchiul lui Juha, murise ca un țăran respectat de toți; el statornicise în ferma sa o atmosferă curată și luminoasă, cu care înneguratul Juha nu se potrivea de fel. Domeniul era administrat de tinerii moștenitori. Noul stăpîn îl primi îndată pe Juha și-l pofti din bucătărie în salon, conducîndu-l prin vestibulul de onoare. În clipa cînd treceau pe-acolo sună telefonul; Juha nu văzuse atît de aproape un asemenea aparat. Un tînăr robust se apropie de telefon; era fratele mai mic al stăpînului. Vorbea într-o finlandeză minunată, dar Juha nu pricepu o boabă, deși auzea fiecare cuvînt prin ușa întredeschisă: „...poezie populară... ciuzii..."

— Spune-i să vină aici! îi strigă din salon stăpînul.

Domnul acesta îl însoți apoi pe Juha mai tot timpul cît stătu acolo; se arătă foarte binevoitor față de el, dar începu să-l întrebe ce știe despre poezia populară; Juha nu-i auzise nici numele pînă atunci. Reuși să întrezărească vag cam ce este un „basm" și îl chinuia faptul că nu-și putea reaminti vreunul, nici după nu știu cîte sforțări: s-o ia dracu! În schimb, începu să-i vorbească de situația de-acasă și domnul îl asculta, spunînd din cînd în cînd: „Așa e! așa e!" În sfîrșit, îi dădu zece mărci și-l conduse în odaia care i se pregătise. Apoi ieși, după ce-i spuse: „Noapte bună!" „La fel", răspunse Juha.

Juha rămase singur în odaie: aerul era de o prospețime îmbătătoare și stăruia un miros nemaipomenit de curățenie. În mijlocul acestei ordine perfecte, călătoria lui îi apărea ca o întîmplare minunată, pe care n-o putea nici măcar înțelege. Se uită la felul bizar în care sînt așezate cearșafurile patului; erau foarte

subțiri, și erau două, din care unul era prins — lucru de neînțeles — de cuvertură. Juha îl desprinse și îl întinse sub el; se gîndi iar la cele zece mărci, apoi se întinse ca s-adoarmă.

Din mare depărtare i se năzărea că-l aude pe Ville scîncind, dar scîncetele erau atît de slabe, că abia după un timp putu să-și dea seama ce era. Deodată, melancolice păreri de rău îi cuprinseră sufletul. Mintea i se trezi din îndelungatul său miraj, dar trupul obosit adormi în mireasma puternică de curățenie.

V

MOARTEA ÎȘI FACE DIN PLIN DATORIA

Ziua de vară e fierbinte și lungă de nu se mai sfîrșește. Și ce te mai arde soarele cînd mergi pe șesul acela de nu știu cîte poște, ce se întinde între cele două parohii roditoare și pe care îl străbate o șosea, cunoscută din moși strămoși drept șoseaua ostrobotniană.

Călătorii singuratici ce-au rătăcit pe-acolo, generație după generație, simțeau adesea fiori de spaimă cînd se înapoiau din oraș ; tolăniți alene în căruțe, cu privirile tulburi întoarse spre ei înșiși, își cercetau sufletul lor de oameni simpli, ce se ivea gol în aburii rachiului ; lăsau să li se perinde în fața ochilor întîmplări din vremile de mult trecute sau își făureau planuri de viitor ; apoi cînd zăreau cel dintîi sat, începeau să urle de bucurie. În mijlocul acelei cîmpii, chiar cele mai neînsemnate movilițe de pămînt căpătau un nume, cunoscut de-a lungul a două sau trei parohii ; de nenumărate ori, călătorii își făceau socoteala cît va mai ține drumul, orientîndu-se după aceste colnice ; urcînd povîrnișurile lor, de gîndeau la ce-i așteaptă acasă și simțeau o tainică umilință în fața marelui necunoscut, care-i apăsa ca o povară. De amîndouă părțile șoselei stăteau de strajă nenumărate păduri de pini, a căror întindere și înfățișare nu se deosebeau prea mult ; greu îți venea să-ți închipui că ele ar fi proprietatea cuiva. Nu se auzea ciripit de păsări, nu se vedea nici urmă de iepure. Cîndva, încercase unul să-și clădească pe aici o colibă, poate că a și stat în ea, dar n-a putut rezista prea mult. Acum,

ferestrele erau bătute cu scînduri, care căpătaseră toate o culoare cenuşie, culoarea pustietăţii.

Numai tăunii te însoţeau, credincioşi, în timpul verii, de la o parohie la alta, zbîrnîind în jurul calului năduşit cît ţinea nesfîrşita călătorie.

Era pe la amiază. Pe un povîrniş din marginea drumului se odihnea Juha Toivola, doborît de căldură. Fusese la Tuorila, trecuseră trei zile de la plecarea lui de-acolo şi se mai afla încă pe drum. Dar încet a mai mers! Şi-a petrecut noaptea la Tampere într-un grajd, la un negustor pe care-l cunoştea mai de mult; dimineaţa cumpărase o pîine în tîrg şi cu asta s-a hrănit. Mai cumpărase şi cîte o jumătate de kilogram de cafea şi zahăr, şi mai avea în pungă opt mărci şi trei centime. Asta-i rămăsese din cele zece mărci pe care i le dăduse tînărul Tuorila. Greu se hotăra ce să facă cu ei. Îi cerea inima puţin rachiu şi parcă nu-i venea să intre în circiumă. Mărcile acestea le avea de pe urma unei călătorii atît de „importante" şi aveau pentru el o valoare întreită. Îl ardeau în buzunare şi-l întărîtau. Acasă aşteptau zeci de găuri pe care trebuia să le astupe, dar cu banii ăştia nu putea face mare lucru. „Nu poţi să-ţi cumperi, de pildă, un cal cu banii ăştia — un cal, hm!" gîndul ăsta îl făcea totdeauna să zîmbească amar.

În liniştea nesfîrşită a cîmpiei, Juha se lăsă copleşit de tristeţea sufletului său. Aici nu-l întărîta nimeni, nici nu trebuia să facă pe înţeleptul. Se apropia de parohia sa natală, după o lungă călătorie — mîine dimineaţă va fi o săptămînă de cînd a pornit — şi înapoierea dintr-o astfel de călătorie e învăluită totdeauna într-o uşoară melancolie, oricît de îngrozitor ar fi fost drumul. Mai ales după un astfel de drum, orice bătrîn e gata să plîngă cînd dă iar de mizerabila lui magherniţă. Şi Juha Toivola era bătrîn sadea. El simţea din instinct că drumul acesta lung, cel mai lung drum pe care-l făcuse de zeci şi zeci de ani, era ca un prag înşelător, după care se găseşte o treaptă

atît de joasă, încît oricine nu-i obişnuit, se poate poticni al dracului cînd vrea să pună jos piciorul. Juha Toivola se poticni de bătrîneţele sale. Îşi dete seama de asta, stînd aşa, la marginea drumului, după întoarcerea lui din ţinutul unde odinioară, în cel din urmă an din anii copilăriei lui, o văzuse pe mamă-sa murind.

Îl ajunse bătrîneţea şi unul din însoţitorii ei, demonul răscolitor al conştiinţei, înşfăcă întîia oară cu mîna sa de fier pe sărmanul Juha, cel fără de apărare. Călătoria asta de cinci zile era ca un scurt rezumat al planurilor şi năzuinţelor arzătoare ale întregii sale vieţi; trecutul său părea că se îndepărtează puţin, ca să fie văzut mai bine; mii şi mii de întîmplări din cursul vieţii sale înviară; dintre toate, nici una parcă nu i-a fost prielnică. Erau atît de multe, atît de multe, că atunci cînd se adunară toate laolaltă, el se dădu la o parte instinctiv, dornic să-şi vadă de drum, de drumul pe care l-a străbătut de atîtea ori. Dar demonul nu se lăsa. „Eşti obosit, e cald, mai e mult de mers şi acasă te aşteaptă... ştii tu prea bine ce; stai liniştit aici, acum, după ce ţi-ai văzut şi rubedeniile."

Gîndindu-se la speranţele copilăreşti pe care le nutrise la plecare, scuipă. În săptămîna aceea a rămas în urmă cu corvoada; împreună cu zilele de întîrziere de mai înainte, cîte s-or mai fi adunat? Corvoadă cu calul n-a mai făcut din primăvară; îşi vînduse calul, da, da, îl vînduse pe-adevăratele, şi-abia acum deveni conştient că niciodată n-are să mai aibă alt cal. Din banii pe care-i luase nu-i rămăseseră decît trei pitaci, restul primit la farmacie, ce zăcea în fundul portofelului. Îl năpădiră după aceea o mulţime de alte gînduri şi mai amare: „Riina — nevastă-mea — cu ea am mers alături în toţi anii aceştia şi lîngă ea mi-am petrecut toate nopţile..." Gîndul la Riina îl copleşea, parcă pentru prima oară s-ar fi gîndit la ea... toate defectele le privea ca o realitate pe care trebuia s-o ia aşa cum era şi de care era legat într-un fel aproape

de neînțeles. Riina nu depindea de el, nici el de ea: amîndoi depindeau însă de viață. Prin nu știu ce căi nevăzute, fiecare dintre ei absorbise pe nesimțite întreaga amărăciune din sufletul celuilalt de-a lungul anilor. Cînd se certau acum între ei, se certau de fapt cu ei înșiși. În fiecare vară se duceau împreună la biserică să se împărtășească; noaptea nu puteau dormi decît unul lîngă altul, sub aceeași pătură, deși în ultimul timp nici nu mai schimbau vreun cuvînt între ei: fiecare tușea, se întorcea cînd pe o parte cînd pe alta, și ofta.

În conștiința bătrînului Juha începu să-și facă loc acel fenomen natural, acel proces care se numește formarea unei concepții despre viață. Slăbănogului de Juha, care nu mai avea nici un fir de păr în cap, i-ar fi venit mai ușor să înceapă a zbura, de pildă, decît să prindă înțelesul acestor cuvinte, să le cunoască miezul; dar, fără voia lui, fenomenul se arăta și la el, simplu, natural, așa precum cade frunza din copac, cu toate că frunza nu știe nimic despre procesul biologic care are loc. Juha își închipuia că vede limpede acum ce e viața. Viața e amară și fără noimă, ea îl încarcă pe om cu mai mult decît poate duce, așa că el e întotdeauna pe jumătate copleșit, totdeauna gata să se sufoce, ca și cum s-ar găsi singur într-un uriaș pod de fîn și zece perechi de cai ar căra în galop și ar aduce fără încetare fîn, fîn și iar fîn. Pînă în clipa morții.

Gîndul la moarte îl făcu pe Juha să sară deodată în sus de pe povîrnișul pe care se așezase și s-o pornească repede la drum. Era bătrîn, avea aproape cincizeci de ani; cînd va muri el oare? și cum? Nu-și putea închipui cum se va putea destrăma această înjghebare, acest tot pe care îl alcătuiește el împreună cu nevasta și copiii, și cu atîtea și atîtea alte lucruri, mai importante și mai mărunte. Înjghebarea aceasta formează un întreg univers; toți ceilalți oameni care trăiesc și mor sînt legați de el. „Și totuși, de murit va trebui să mor... Ce-o fi oare suflarea vieții? Dum-

nezeu ? Aici simt golul unde stă Dumnezeu, uite-l, aici e ! Aha ! abia acum înțeleg cine e Dumnezeu. E acel care mă va ajuta să mor așa cum trebuie ; el va face totul, în felul său, ca acest univers, această viață de neînțeles, dar și folositoare, să nu se prăbușească o dată cu mine cînd voi muri."

E greu să arăți în cuvinte calea pe care a urmat-o gîndirea lui Juha. Se întorcea din acea călătorie prostească, a cărei noimă cei de la Tuorila au înțeles-o tot atît de puțin ca și el, și în timpul căreia i s-au ars, cu desăvîrșire, aripile tainicelor sale visuri. Și pe cînd umbla așa, singur, adîncit în gînduri, simți — cu o siguranță, pe care nimic nu o putea zdruncina — că el era centrul acelei vieți pe care o percepuse conștiința sa, așa cum se găsea totdeauna în mijlocul bolții cerești. El era unul, și lumea se întindea de jur împrejurul lui ; ziua aceea i se păru ca un fel de amestec de zi de lucru și zi de sărbătoare, atunci cînd, zdrobit de oboseală și amărît, ajunse aproape de casă, prin părțile acelea atît de cunoscute. Coliba i se păru schimbată și ea ; ca și cum și ea s-ar fi gîndit, între timp, la o mulțime de lucruri. Poate că are să mai găsească prin casă vreo bucată de pîine ; în orice caz, va putea cumpăra o mulțime de pîini cu cele opt mărci. Iată-l, deci, întors acasă. Dar totul i se părea ciudat de străin !

Adunîndu-și ultimele puteri, urcă cele două trepte ale pridvorului, intră înăuntru, deschise ușa și deodată îl lovi duhoarea cunoscută de aer stătut și de lemn putrezit. Riina ședea pe banca din fund și lucra ceva la un postav alb și bizar ; ea nu-l întrebă nimic, nu-și deteră binețe — oamenii din aceeași familie nu se salută. Și nu-l vedea nicăieri pe Ville.

Curioasa înfățișare a odăii îi întărea parcă gîndurile care-l frămîntaseră pe drum. Ville se stinsese între timp. Juha își atîrnă traista din piele de cîine de un cui înfipt în pervaz. Fiecare aștepta să înceapă celălalt vorba. Tăceau și copiii. După multe întrebări, prin care răzbătu un fel de întărîtare stăpînită, sfîrșiră

prin a se apropia puțin cîte puțin de ce era mai însemnat și atunci numai Juha începu să pună întrebări.

Juha își scoase apoi cizmele și haina și se așeză afară, în fața pridvorului, în răcoarea serii. Era stăpînit de un simțămînt nedesluşit și puțin grav; dar concepția sa despre viață, pe care abia și-o formase, primi o lovitură zdravănă și era în pericol să se prăbușească. Moartea copilului îi aduse o ușurare atît de mare, că-i era greu să-i prindă sensul de la început. Oare viața asta amară și fără noimă se duce dracului, începe oare viața să fie mai suportabilă? Se va mai ridica oare și el la suprafață, pe valurile oceanului vieții? Va respira oare și el puțin mai în voie?

Călătoria la Tuorila începu să capete un nou înțeles. Zece mărci în șase zile, nu-i așa rău; nu mai vedea partea jalnică a aventurii sale. Acum era vorba să îngroape copilul — dar după aceea? Da, da, viața era încă tot atît de otărîtă, nu-ți dădea un răgaz prea lung.

Dar, în orice caz, moartea băiatului îl făcu pe Juha, care stătea acum pe scări, să se simtă mult mai voios ca înainte. Se putea vedea după felul cum îi certa pe copiii care făceau tărăboi în curte.

Natura se pregătea pe îndelete să întîmpine toamna. Încă de pe la mijlocul verii, toamna începuse să răzbată, pe-alocuri, prin frunzișul stufos și pe melancolicele lanuri de grîu ale regiunilor singuratice. Nu era încă așa de frig ca să nu poți ieși în cămașă; prin deschizătura gulerului, pielea bătrînului își mai arăta roșeața ei caldă. Era caldă și coada greblei, pe care o ținea în mîna sa vînoasă, era cald și parfumul care se urca din fînul adus de pe costișă, aici, lîngă colibă. Mirosul măturilor de paie, împletite de curînd, părea proaspăt și înviorător. Generoasa natură a acelor meleaguri învăluia în căldura ei, în lumina și în mireşmele sale, cuibul sărac al oamenilor, pitit în sînul său, alungînd duhoarea lui stătută. Dar își păstra, totuși, veșnica sa înfățișare melancolică. Pînă pe la mijlocul verii, plutea parcă o speranță peste

pămîntul ce se întindea în jurul colibei, dar chiar înainte de a se înfăptui, ea nu mai părea decît o vagă amintire. În august, la ora prînzului era încă zăpuşeală pînă la leşin, dar încă de pe atunci se simţea o neagră tristeţe în aer, cînd razele soarelui se opreau pe ceafa fetiţei şi-i luminau cosiţele.

Pe pămîntul unui lot forestier muncile de vară se desfăşoară cam în acelaşi fel ca şi pe ogoarele satului. Aratul, semănatul şi secerişul se succed acolo ca un slab ecou al muncilor de pe marile domenii. Soarta oamenilor e să se înjuge la aceste munci, oricît de prăpădiţi ar fi. Nici cel mai bicisnic dintre bicisnici nu se poate sustrage. În timpul grelei perioade a muncilor, omul oboseşte, zi de zi, din ce în ce mai mult, şi, pe măsură ce trec anii, de la o vară la alta, se simte tot mai vlăguit.

Moartea cuiva lasă mai totdeauna urme înviorătoare. La Toivola, după ce micuţul îşi dăduse sufletul, stărui încă mult timp după aceea un fel de aer de sărbătoare. Părea că cei rămaşi în viaţă — fără a se opri din muncă, ci trudind mai departe — şi-ar fi întors privirile înapoi la anii şi deceniile trecute, şi se ştie doar că toate păturile sociale văd vremurile ce nu mai sînt într-o anumită strălucire sărbătorească. Juha era singurul mai morocănos, fiind mai tăcut. Părul, care-i rămăsese pe ceafă, părea să se fi zbîrlit mai tare şi ochii săi mici aveau o ciudată şi aprigă căutătură. Se sforţa din nou să respecte întocmai zilele de clacă la fermă. Proprietarul îl lăsa în pace şi nu-l mai hărţuia în privinţa clăcii cu calul. Cînd oamenii se odihneau după masă, în curtea fermei, şi începea o convorbire mai însufleţită, bătrînul Toivola se amesteca şi el, şi începea să vorbească de Dumnezeu, pronunţînd cîte un lung discurs din care reieşea concepţia sa „amară“ despre viaţă, dar şi o oarecare agresivitate de predicator, şi care nu reuşea de loc să-l încălzească pe stăpînul său şi oamenii lui, ci din contra. Juha Toivola îmbătrînise mult în ultimii ani, mai ales în vara din urmă.

Juha manifesta față de ceilalți un soi de solemnitate calmă. În sinea lui, era încredințat chiar că moartea copilului îi mărise demnitatea, nu înaintea lumii, dar în ochii lui înșuși și, în oarecare măsură, față de Dumnezeu. Se simțea mai aproape de Dumnezeu, așa cum se simte un muncitor mai aproape de patron cînd nu mai trebuie să se gudure pe lîngă el și să-i facă tot felul de ploconeli ca să-i intre în voie. Cea mai mare parte dintre oamenii de rînd nu cunoșteau despre Dumnezeu altceva decît numele; și din cauza asta, Juha îi dojenea adesea cînd stătea de vorbă cu ei.

În vara aceea tîrzie, pe Juha nu-l mai preocupa nici un fel de plan și atunci cînd se întoarse de la fermă spre Toivola, mergînd de-a lungul îngrăditurii, nu-i mai păsa nici de cele dinainte care nu-i reușiseră. După înapoierea sa din Tuorila, urmase un fel de răgaz, o perioadă plăcută de liniște. Firește, moartea cuiva nu se poate șterge atît de ușor, dar se vedea foarte limpede că viața lui se îndrepta spre un nou făgaș.

Rămăseseră multe probleme de rezolvat: de pildă, lotul ăsta pe care-l ținea în arendă; trebuia să se gîndească la ceva nou, fiindcă nu mai avea cal. Dar, cu o ciudată încăpățînare, de cîte ori era vorba să pună problema la punct, o lăsa baltă. Îi era recunoscător proprietarului că uita să-i mai vorbească de treaba asta. I se părea că avea de terminat alte treburi mai întîi, treburi mai importante, dar nici el nu știa care. Nu făcea decît să stea locului, s-aștepte, o zi și încă o zi, și-așa mai departe.

La Toivola oboseala devenea o stare normală o dată cu trecerea anilor... Dar nevastă-sa, Riina, parcă se născuse fleșcăită și fără vlagă; saramura, cartofii și laptele acru nu reușiseră s-o facă mai zdravănă nici la o vîrstă mai coaptă. Stînd cu cîte un copil în brațe, se gîndea adesea la dorința stupidă care împinge pe o slujnică să se mărite, încerca să pătrundă în sinea ei și să vadă limpede ce-a fost atunci cu ea. Viața unei slujnice își are și ea partea ei bună: cînd

se bagă seara în pat nu trebuie să se gîndească la ce are de făcut mîine sau la ce n-a făcut azi. Asemenea gînduri nu-l preocupă pe un servitor ; dar ele sînt un chin nesfîrşit pentru nevasta unui arendaş, care trebuie să vadă de coliba ei. Cînd e vorba însă să naşti, lucrurile se schimbă. Aducerea pe lume a unui copil este, de fapt, ceva foarte firesc, dar pentru o slujnică asta înseamnă să dea la iveală rodul destrăbălării ei, pe cînd pentru o femeie măritată naşterea unui copil e ceva obişnuit, banal şi oamenii privesc chiar cu drag un asemenea eveniment. Şi cum treaba asta este şi rămîne, în orice caz, o îndatorire a femeii, slujnica e şi ea dornică să se mărite. Cînd te ceartă stăpîna, eşti ispitită să iei calea libertăţii — cum se numeşte — dar Riina Toivola zîmbea amarnic cînd îşi aducea aminte ce viaţă lipsită de griji dusese pe vremea cînd era slujnică. Ce plăcut e să stai aşa şi să te gîndeşti, cînd moşul e plecat şi tu aştepţi lîngă sobă să fiarbă ibricul cu cafea!

Riina se simţea obosită. După ultima sa naştere începuse să sufere din cauza menstruaţiei şi-i era ruşine să vorbească despre asta vecinelor şi mai ales lui Juha. În vara aceea starea ei se înrăutăţi mult, se simţea abătută, uneori îi venea să leşine. Neputînd mărturisi că-i bolnavă, mai avu de suferit şi alte neplăceri ; nu-l putea convinge pe bărbatul său să se culce singur. Îi spusese că aşa-i firesc, dar îi vorbi pe un ton puţin cicălitor şi nu-i dădu nici o explicaţie. Omul nostru se uită lung la ea şi se supuse, înţelegînd lucrurile în felul lui ; şi el se schimbase mult în ultimul timp.

Cel mai rău era că Riina se simţea obosită şi că slăbea mereu. De multe ori era nevoită să lase treburile neterminate. Cînd bărbatul său lipsea de acasă, se arunca pe pat şi rămînea acolo timp îndelungat.

Hiltu nu era obişnuită să se ocupe de gospodărie, dar făcea tot ce-i stătea în putinţă, dîndu-şi toată osteneala — parcă nici nu era de acelaşi sînge cu mamă-sa. Nu reuşea să facă însă tot ce-i de făcut

într-o casă, deşi trecuse de vîrsta cuminecăturii. Şi nu puteai s-o certi ; arăta, sărmana, ca o umbră. Nu era nevoie s-o baţi cînd făcea vreo necuviinţă ; numai ce-o ameninţai şi izbucnea într-un plîns nestăpînit. La vîrsta ei, multe fete ca ea încep s-alerge după băieţi. Hiltu era atît de firavă şi atît de înstrăinată de ceilalţi din casă, că dacă ar fi murit, mamă-sa n-ar fi vărsat nici o lacrimă măcar. Riina nu se simţea totdeauna în puteri, ca să-i spună ce-avea de făcut ; cît de slabă era, prefera să facă singură treaba sau s-o lase pe altă dată.

Muncile de vară trebuiesc făcute la timp. Ele îi silesc chiar pe cei mai obosiţi să facă sforţări. Juha muncea din greu şi cîteodată muncea şi Riina. Se silea să muncească la fermă mai mult ca înainte, ca nu cumva să-i vie stăpînului în gînd să-i dea drumul. La el acasă, căra grînele cu o căruţă de mînă ; o dată, după o sforţare mai mare, a căpătat o hernie ; i-a fost ruşine şi se ferea să afle cineva. Viaţa-i aspră cu oamenii. Verile, cu muncile lor grele, se aseamănă cu nişte lungi călătorii, pe care trebuie să le faci una după alta, fără răgaz şi fără pic de odihnă, oricît de mult te-ar fi obosit drumul anterior. Nu se vede capătul acestor călătorii, care vin una după alta, şi nimeni n-ar poftă să se uite într-acolo, căci n-ar vedea decît moartea. Nimic altceva.

Într-o simbătă seara baia de aburi păru mult mai plăcută ca de obicei ; erau aburi deşi, te simţeai cît se poate de bine, dar probabil că soba scotea gaze. După ce Riina ieşi din baie, trebui să se bage imediat în pat ; o părăsiră puterile, că abia îşi mai putu trage o cămaşă pe ea. Stătu apoi lungită, fără să scoată un cuvînt, respirînd greu ; a doua zi nu se putu scula. Riina Toivola era bolnavă de-a binelea. În zilele ce urmară puteai auzi prin sat vorbe ca astea :

— Se spune că Riina Toivola a căzut la pat.

— Ei, cînd ?

— A făcut baie sîmbătă seara şi deodată a simţit nişte arsuri în tot corpul, dar atît de puternice că abia

s-a putut tîrî pînă în casă. Juha a fost pe-aici după niște picături.

— Și a găsit?

— Aveam puțină camforă și eter, dar ce poți să faci cu ele cînd te ard măruntaiele?

Și din vorbă în vorbă, își amintiră de toate bolile de care au suferit femeile din sat.

Starea lui Riina se agravă repede din cauză că-i intrase în cap, că o astfel de boală e spurcată și rușinoasă. Dar, prin forța lucrurilor, membrii familiei aflară în cele din urmă despre ce era vorba. Juha abia acum înțelese de ce Riina îl rugase să doarmă singur. Și Hiltu își dădu seama ce boală are mama, dar ea nu putu uita acea sîmbătă seară cînd s-a băgat în pat. Număra fiecare zi și fiecare săptămînă care trecea, încercînd să ghicească cam cînd se va însănătoși maică-sa. Copiilor nici nu le trecea prin gînd că ar putea să moară. Pentru cei mici — Martti avea doi ani și Lempi avea patru — boala mamei însemna ceva deosebit de grav, cum a fost de pildă înainte moartea lui Ville; Martti era prea mic ca să-și facă gînduri. In timpul zilei stăteau mai tot timpul afară și noaptea dormeau buștean; gemetele bolnavei nu reușeau să-i trezească.

Pentru Juha boala nevestei era ceva hărăzit de Cel de sus. Cînd trecea prin sat, îi plăcea să predice despre asta în fața unora aleși pe sprînceană; venea acasă la timp și-și vedea serios de treburi. După ce-i aduse Riinei toate medicamentele pe care le găsise pe la vecini — și care de altfel nu i-au fost de nici un folos — îi veni în gînd că n-ar fi rău să facă un drum pînă la farmacie. Vaca dădea destul lapte ca să poată strînge un kilogram sau două de unt și să-l trimită spre vînzare în oraș. Banii pe care i-a luat nu i-au ajuns pentru plata medicamentelor; dar farmacistul, om de treabă, i-a promis că are să-l aștepte cu restul.

Cînd Juha se întoarse de la farmacie, după aproape o zi de lipsă, fu ca un fel de sărbătoare. Lempi și Martti începură să se ciorovăiască pentru hîrtia colo-

rată cu care era învelită sticla de medicamente şi mama lor prinse destulă putere ca să-i poată dojeni cu blîndeţe între două gemete.

Boala era ceva firesc, dar tot atît de firesc îşi urma şi viaţa drumul ei. Juha înţelegea foarte bine lucrul acesta; de aceea nu i-a fost de loc greu s-o lase pe Riina zile întregi în grija copiilor, iar dînsul să umble după treburi prin sat. Acum, cînd nu mai avea cal, se ducea în sat mai des ca înainte. Puţinele boabe pe care le recoltase de pe ogorul său trebuiau măcinate. Trebuiau transportate cu căruţa de mînă la moara din sat, care era la mare depărtare, şi rîndul nu-ţi venea uşor, deoarece era mare îmbulzeală; chiar cei bogaţi se certau pentru un loc la coadă. Juha se întoarse de la moară aproape de miezul nopţii; umblase pe drumul de pădure, care i se păruse nesfîrşit de lung; îi era foame şi-şi ştergea din cînd în cînd sudoarea de pe capul său chel. Făina pe care o adusese părea mai de preţ ca altă dată: nu se putea împiedica să simtă oarecare mulţumire la gîndul că n-are să mai dispară acum fără ştirea lui. Acasă îl aşteptau aceleaşi lucruri prea bine cunoscute — şi putoarea, care te izbea mai al dracului cînd veneai de-afară, din aerul curat al nopţii. Copiii nu se treziră. Cei doi bătrîni se mulţumiră să-şi arunce cîte o privire obosită şi abătută, fără să-şi spună un cuvînt.

Cancerul nevăzut îşi îndeplinea opera sa şi o duhoare greţoasă de putreziciune stăruia din ce în ce mai mult în odaie. Nările copiilor se obişnuiseră puţin: în timpul nesfîrşitelor ploi de toamnă trebuiseră să stea toată ziua în casă. Hiltu începu să se priceapă mai bine la treburile casnice. Slabă cum era, trebăluia prin casă, gravă ca o icoană, şi făcea faţă la toate nevoile. Nu-i spunea un cuvînt bolnavei, ci se mărginea să facă ce-i poruncea. Mamei sale îi venea greu să vorbească şi nu se interesa de treburile casei. Hiltu nu înţelegea totdeauna ce-i spunea mama, care ajunsese la capătul puterilor; uneori prindea cuvinte ca: „Eu... nu... pot... să... m-ocup... Dumnezeu... să...

ajute..." Cuvintele astea făceau asupra lui Hiltu o impresie groaznică. Se oprea și o privea pe mama ei cu ochii mari. I se apropia oare sfîrșitul? Bolnava respira, nemișcată, cu ochii închiși. Hiltu se duse să mulgă vaca; încerca un straniu simțămînt de înstrăinare față de mama ei. Pe umerii săi de copil apăsa o sarcină grea, bună doar pentru un om mare.

Odată, pe cînd Juha întîrziase mai mult și copiii se culcaseră, Hiltu se lungi și ea în patul tatei. Ațipise ușor, și ca prin vis o auzi limpede pe mamă-sa chemînd-o de cîteva ori. Cînd se trezi și-și dădu seama că mama o strigase într-adevăr, inima încetă parcă să-i mai bată. Odaia era aproape toată scufundată în întuneric. Ce se întîmplase? Ce se întîmplase? Nu îndrăzni să răspundă; mama mai strigă o dată. „Ce?" întrebă Hiltu cu glas înspăimîntat. „Aprinde lampa!" Hiltu o ascultă, gîndindu-se, cu înfricoșare că tata nu e încă acasă! „Mama e pe moarte. Ce-am să mă fac singură în mijlocul pădurii? Să-i trezesc oare pe Lempi și pe Martti?" Se uită la ei, la fețele lor slăbite, lipite una de alta și se îndreptă spre mamă-sa. Figura chinuită a mamei o striga parcă pe Hiltu să vină lîngă ea; fata se apropie cu simțămîntul că a și rămas singură în inima pădurii. Dar mama trăia încă și ceru ceva: ceru ajutor, pentru prima oară de cînd era bolnavă... Hiltu cunoștea toate tainele bolii ei, simțea duhoarea umedă și caldă. I se făcu greață, dar în aceeași clipă o cuprinse un simțămînt de dragoste față de mamă-sa, pe care nu-l mai cunoscuse pînă atunci; parcă ar fi fost amîndouă de aceeași vîrstă. Abia acum își dădu seama cît e de palidă și scofîlcită maică-sa; s-ar fi spus că-i o sfîntă. In clipa aceea nu mai avea nici un fel de frică, chiar dacă mamă-sa ar fi murit.

Dar Riina nu muri în noaptea aceea. Juha întîrziase, fiindcă se dusese să vorbească cu bătrînul Pirjola. Se gîndise să-i ceară niște bani cu împrumut, dar moșul îl duse atît de bine cu vorba, că nu reuși să-i spună măcar pentru ce venise. In schimb, omul nos-

tru îl ascultase cu multă compătimire cînd îi descrise boala Riinei şi ciulise urechile ori de cîte ori Juha amintea de numele Domnului. În cele din urmă, bătrînul începuse să-i arate, pe-ndelete, care sînt leacurile socotite de el ca cele mai bune pentru Riina, leacuri cunoscute din propria lui experienţă. Juha se uita în gura lui atît de încîntat, încît pînă la urmă i se păruse şi lui că pentru sfaturile acestea se pornise într-acolo.

Se întoarse acasă tocmai în clipa cînd Hiltu o ajuta pe maică-sa. Faptul acesta neaşteptat şi expresia schimbată a Riinei îl convinseră pînă în adîncul conştiinţei sale că nevastă-sa nu mai avea nevoie de medicamente; asta, însă, nu-l putea împiedica să încerce, ba din contra. Să se ducă chiar acum, în toiul nopţii, să caute medicamentele trebuincioase, sau să aştepte pînă dimineaţa? Se părea că Riina se mai liniştise puţin; închisese ochii şi stătea liniştită. Juha şi Hiltu se duseră la culcare, dar lăsară lampa aprinsă în noaptea aceea.

Totul merse bine pînă în zori. De cum se crăpă de ziuă, Juha se duse să caute medicamentele; nu era vorba de ceva cu totul neobişnuit, ci de nişte coajă de cireş păsăresc. Trebuia să-i pregătească un ceai tare, pe care să-l bea călduţ. Deoarece băutura era foarte amară, trebuia să i se dea puţin zahăr după fiecare înghiţitură.

Dimineaţa, însă, Riina se simţi atît de rău, că Juha trebui s-o ridice de subsuori ca să-şi poată bea ceaiul. Bolnava se împotrivea, dar Juha reuşi după multe stăruinţe s-o facă să tragă vreo trei înghiţituri bune. După aceea însă, Riina vomită cu atîta forţă, că a fost o adevărată minune că nu şi-a dat şi sufletul atunci. Juha era topit de milă, i se părea că a chinuit un pui de animal fără apărare. Aşadar, ăsta-i binele pe care i-l făcuse medicamentul adus de el. Bolnava îşi duse mîna tremurîndă la locul abcesului. Juha ridică plapuma şi văzu că i se scursese o mulţime de sînge. Încercă să-i dea ajutor, dar auzi deodată glasul

Riinei, slab şi rugător: „Lasă!" Juha aşează pătura la loc.

A fost cel din urmă cuvînt al muribundei, după care a intrat în comă. A mai trăit pînă pe-nserate. În odaia răvăşită, tatăl, împreună cu copiii săi, aşteptară ore întregi lîngă pat, pînă ce Riina îşi dete sufletul. Din cînd în cînd, se mai urnea cîte unul din ei şi se aşeza jos pentru scurt timp, apoi iar se apropia de pat. Se auzi, în sfîrşit, şi ultima ei răsuflare. Riina Toivola adormi somnul de veci — această femeie, care a fost o slujnică proastă şi o nevastă poate şi mai proastă, dar care a avut de îndurat multe în viaţa ei şi a avut menirea să aducă pe lume cîteva fiinţe omeneşti. A trăit parcă în zadar cît a trăit, dar acum după ce a murit copiii o plîngeau în hohote.

Juha însuşi era mişcat. Îi reaminti puţin de moartea mamei sale, acolo, pe meleagurile acelea străine. Simţămîntul acesta că era mereu printre străini stăruise într-însul multă vreme; dar aci, alături de copiii săi înlăcrămaţi, Juha era convins că într-adevăr aceasta-i căminul său. Ochii i se umeziră fără voie şi un strop lucios i se ivi pe vîrful nasului. Cînd îi moare nevasta, mai ales după ani îndelungaţi trăiţi laolaltă, bărbatului i se pare că i se smulg din suflet rădăcini nevăzute şi adînci. Şi, oricum ar fi fost acele rădăcini, rămîne cu o impresie puternică. În multe cazuri, viaţa soţilor e pentru amîndoi o călătorie chinuitoare, fiecare e o povară pentru celălalt. În acest caz, moartea unuia dintre ei înseamnă o uşurare a greutăţii, şi dacă supravieţuitorul e necioplit de felul lui, el nu-şi ascunde mulţumirea. Dar unii soţi simt, o dată cu uşurarea, şi părere de rău; sînt fericiţi şi trişti în acelaşi timp. În locul rămas gol după smulgerea rădăcinilor omul încearcă să-şi pună copiii; ei nu sînt o povară, ci umplu un loc gol, ei sînt uşori şi neprihăniţi. Aşa vedea Juha lucrurile.

În zilele care urmară după moartea Riinei, el simţi o blîndă împăcare cu sine, aşa cum nu mai încercase decît în noaptea în care s-a convins că Riina va fi a

lui. Nu-i mai certa pe copii ; din contra, îi îngrijea cum îşi îngrijeşte puii o pasăre bătrînă.

Acum viaţa era o adevărată sărbătoare. Toate treburile încurcate ale arendăşiei, toate grijile dispăruseră. Acum puteau să-l şi dea afară, nu-i păsa mai mult decît de ciorile care croncăneau, în timp ce se intonau cîntările pentru nevastă-sa care murise. Dacă un bărbat care şi-a pierdut nevasta şi a rămas cu trei copii ar dispare, să zicem, de pe lotul ce i s-a arendat, ar fi o întîmplare mai mult neplăcută, o lovitură destul de blîndă a soartei şi care nu i-ar face pe cei apropiaţi să-şi piardă cumpătul, cum ar fi în cazul unei încercări mai aspre a soartei. Stinghereala firească pe care Juha o resimţea faţă de proprietarul său din cauza corvezilor nefăcute dispăruse cu totul, aşa încît se duse la el, cum s-ar fi dus oricine, să-i vorbească de necazul lui : nu avea bani să-şi îngroape nevasta. Stăpînul îi dădu banii ; Juha nu se îndoise nici o clipă. S-ar fi putut să nu dai bani bărbatului căruia i-a murit nevasta ? Totul a mers cum trebuie. Ce s-ar fi făcut azi dacă ar mai fi avut şi calul ? Îi rămăsese vaca, care-i dădea destul lapte ; nici pîinea nu-i lipsea, acum cînd era o gură mai puţin în casă şi nici cine s-o vîndă pe sub mînă. N-o să treacă multă vreme şi Hiltu are să-şi găsească desigur un loc. Juha va rămîne cu cei doi copii mici. Şi vor merge toate cum nu se poate mai bine. Juha scăpase de descurajarea care-l copleşise odinioară, într-o vară, cînd mergea pe drumul acela de cîmpie. Cîteodată, parcă-i venea pe buze un verset dintr-un cîntec religios.

Schimbarea se arăta pînă şi în cele mai mici amănunte. Altădată, cînd venea vreo nevastă de-a unui vecin mai îndepărtat de Toivola, Juha se purta morocănos cu ea ; ştia că-i mai lua şi asta din puţinul care-l avea : nu făcea altceva decît să-i bea cafeaua şi să mai care, în taină, şi cîte un pachet. Şi astăzi trebuia să se roage de vecinele astea să vină la dînsul, s-o gătească pe nevastă-sa pentru ultimul drum ; şi acum simţea chiar plăcere cînd intrau în casă. La

început tăceau, dar cînd totul fu gata şi racla fu aşezată în şură, li se dezlegară deodată limbile şi n-a lipsit mult să se poarte ca nişte stăpîne ale casei. După ce plecară, totul rămase pustiu. Mai trebuia dus mortul la groapă...

Lui Juha îi venea mai uşor la socoteală să vorbească atunci cînd putea să bage, ici colo, cîte un cuvînt al Domnului : rari sînt oamenii care ar avea ceva împotriva unei cuvîntări care se bazează pe cuvîntul Domnului. După ce Juha vîndu la mezat hamurile calului şi alte lucruri, într-o duminică dimineaţă îşi făcu apariţia în bucătăria fermei. Nici n-apucă să schimbe un cuvînt două cu stăpîna, cînd iată că intră stăpînul, care-l pofti îndată în odaie, ceea ce nu i se mai întîmplase lui Juha din ziua cînd, pe vremea răposatului proprietar, luase lotul în arendă. Juha plăti stăpînului datoria din banii primiţi pe lucrurile vîndute. Apoi, din vorbă în vorbă, ajunseră la treburile arendăşiei. Stăpînul îi spuse mai întîi, pe un ton cam aspru, că e în urmă cu corvoada; arendaşul recunoscu, răspunzînd cu blîndeţe şi, în apărarea sa, îi arătă că în timpul verii a dus-o foarte greu, din toate punctele de vedere. Stăpînul se dovedi înţelegător şi nu-l mai ocărî ; dar lucrurile trebuiau totuşi lămurite : Juha nu putea să lucreze fără cal toate ogoarele lotului. La aceste cuvinte, Juha tresări şi încercă să arate că poate...

— N-ai s-o scoţi niciodată la capăt, spuse stăpînul cu asprime în glas, cum vorbea el... De altfel, nici nu eşti în stare... Sleieşti ogoarele, şterpeleşti lemne din pădure...

— N-am luat niciodată fără să cer voie, protestă Juha.

— Cînd ţi-am dat eu voie să iei lemne din pădurea Kinnansiittu ? i-o întoarse stăpînul, uitîndu-se urît la el.

— Nu am...

— Ştiu.

Juha se întunecă. Alungarea lui în asemenea împrejurări ar fi fost îngrozitoare. Firește că voia să-l alunge, de vreme ce-i vorbea pe tonul acesta. Juha încă nu-l văzuse pe tînărul său stăpîn în starea asta și nici nu-l auzise vorbindu-i astfel.

Proprietarul n-avea totuși intenția să-l alunge pe Juha ; i-ar fi fost rușine. Dar Juha îl enervase de multe ori și ar fi vrut să se descarce o dată pentru totdeauna. S-ar fi spus că-l cunoaște prea bine pe acest Juha, care voia, în taină, să se arate mai deștept decît el. De unde ciudata asprime a stăpînului.

Dimineața de duminică se scurgea încet ; ceasornicul de perete bătea regulat : tic-tac, tic-tac. Juha stătea ca pe ghimpi în odaia stăpînului. Cînd lucrurile păreau că iau o întorsătură bună, tulburarea lui Juha cedă locul unei emoții abia stăpînite, unei călduroase consimțiri. Se înțeleseseră, pînă la urmă, ca Juha să dea înapoi fermei toate ogoarele de pe lotul său, în afara unui petic de pămînt de un pogon ; va sta mai departe în colibă, vaca are să pască în pădure și Juha va mai avea drept și la doi steri de lemne pe an. În schimb, va face treizeci de zile de clacă fără mîncare și zece zile cu mîncare de la fermă. Și dacă-i va mai veni vreodată gîndul să ia lemne din pădure fără învoire, o să vadă el ce-o să pățească !

Argații stăteau la masă în bucătărie, cînd Juha, roșu la față, trecu pe acolo spre ieșire. Acum, răposata se odihnea în groapă și treburile fuseseră puse în ordine. Juha nu mai avea altă dorință decît să se vadă acasă și să stea la masă împreună cu copiii săi.

Venise perioada culesului afinelor. Juha o însoțea pe Hiltu pe mănoasele locuri de altădată, care-i aduseseră atîția bani lui Toivola. Dar niciodată n-a știut cît a cîștigat atunci, căci la epoca aceea Juha se ocupa și cu muncile de toamnă și nu putea să urmărească fiecare ban de unde vine și unde se duce. Acum muncile de toamnă nu-l mai stinghereau și Juha putea să

se dedea cu bucurie şi din tot sufletul unei îndeletniciri atît de plăcute şi de curate.

Culseul boabelor este o muncă cu totul diferită, de pildă, de exploatarea unui lot luat în arendă. Cînd răstorni coşuleţul tău în coşul cel mare, îţi creşte inima cînd îl vezi cum se umple. Şi e un cîştig curat de tot, nu-ţi baţi capul cu arendă, clacă, odihnă silită din cauza zăpezii sau a ploii. Treburile arendăşiei şi toată harababura asta nici nu-ţi aduc vreun cîştig adevărat; îs făcute numai aşa, ca să ai cu ce-ţi pierde timpul cît eşti în viaţă — fiindcă nu poţi să stai degeaba — aşa cum trebuie să-ţi pierzi timpul cu nevasta, cu copiii, cu bolile şi cu toate celelalte necazuri care dau peste capul omului.

Juha a trecut prin toate astea, dar se părea că acum o să înceapă şi el să mai cîştige ceva parale. Are să mai ciupească cîte ceva, de ici, de colo. Anul ăsta e prea tîrziu ca să se mai pricopsească, dar la anul o să-şi scoată pîrleala cu vîrf şi îndesat.

Raza de activitate se micşora, şi astfel activitatea devenea mai concentrată şi în acelaşi timp mai apropiată de casă. Copiii stăteau acasă cînd Juha se ducea să vîndă fructele. Lempi şi Martti rămîneau de multe ori singuri. Hiltu se întorcea iar la cules. Ville nu mai era, nici mama nu mai era, se dusese şi vara; era toamnă acum. Domnea o tăcere lîncedă în colibă şi ziua se scurgea alene, aceeaşi de dimineaţă pînă seara.

Juha Toivola măsura nişte afine pe scara unei vile. Cu preţul se înţelesese, şi căpătase aerul unui om sigur de sine şi hotărît: ştia doar ce sumă va primi. O domnişoară voinică apăru în prag, ca să-l supravegheze cum măsoară. Cînd termină, ea îi întinse banii şi îl întrebă:

— Juha, n-ai cumva o fată care a primit sfînta cuminecătură?

Juha îşi întrerupse socoteala, pe care o făcea în minte cu destulă greutate de altfel, şi răspunse:

— Da, Hiltu.

— Foarte bine. Mătușa mea, văduvă de director, caută o slujnică și ar prefera pe una de la țară. E o femeie în vîrstă și foarte serioasă. Nu-i așa că și fiica dumitale e o fată destul de serioasă?

Juha încă nu terminase de socotit. Răspunse cu gîndul aiurea, bolborosind cîteva cuvinte pe un ton plictisit. Cînd îi ieși în sfîrșit socoteala, îi răspunse scotocindu-se în portofel:

— Nici n-ai să găsești o fată mai bună decît Hiltu. Dar cine-i mătușa dumitale?

Era o zi cețoasă și atîta liniște că auzeai și cîntatul cocoșului de la ferma vecină. Juha mergea pe șosea, străbătînd satele și ajunse din nou la coliba lui singuratică, cu coșul gol pe spate și cu bani în buzunar. Hiltu va intra ca slujnică la văduva directorului de școală. După ce se va elibera, va începe și ascensiunea ei. Hiltu va ajunge departe. „Fiica mea e vrednică să slujească la boieri. Are să mai ciupească ea ceva pentru Lempi și Martti. Va fi nevoie de și mai puțină mîncare după ce va pleca Hiltu. Eu voi îngriji de vacă. Va fi mai greu în zilele cînd va trebui să lucrez la fermă, dar am să mă descurc eu". Juha începu să-și facă planuri mari și să-și organizeze o viață nouă, care i se părea acum destul de plăcută. Era o liniște desăvîrșită, prin văzduhul umed și liniștit răsuna din cînd în cînd cîntatul cocoșilor. Îl bătea gîndul că tăcerea asta nu-i a bună.

Hiltu are să intre, așadar, slujnică. Cînd îi spuse despre ce-i vorba, fetei îi veniră lacrimile în ochi: nu prea știa de ce; se gîndea probabil la mamă-sa. N-avu nimic împotrivă, de mult trăia cu gîndul că va pleca. Stătu de vorbă cu copiii și-i îngriji mai mult ca înainte. Termină o mulțime de treburi mărunte, pe care le începuse mai de mult. Din cînd în cînd, i se auzea glasul: „Ce-i aia o vilă? Dar o directoare?" Între timp, Hiltu o plîngea pe maică-sa.

O ciudată atmosferă de puritate sufletească plutea în casa lui Toivola înainte de plecarea lui Hiltu. Pregătirile fuseseră făcute la timp, astfel că așteptau

numai ora despărțirii. În sfîrșit, sosi și acea dimineață, în care toți se treziră cu același gînd: „Hiltu pleacă azi".

Soarele strălucea. Strălucea pe pantofii noi ai lui Hiltu și pe panglica albă din cosițe. Cum sta gata să plece, tînăra fată părea o gînganie de o uimitoare gingășie, care se despărțise parcă de mult de ai săi. Acum, cînd pleca departe ca să intre la slujbă, și cînd acasă n-o lăsa pe mamă-sa care s-o aștepte, toată lumea simțea instinctiv că Hiltu pleca pentru totdeauna. Împrejurarea aceasta dete ființei ei o bizară strălucire. Copiii stăteau morocănoși. Vor sta închiși în odaia cea mare pînă se va întoarce tata, care o conducea pe Hiltu. Juha și fiică-sa trecură pe dinaintea grajdului. Două capete mici își lipiră fruntea de geam cu toată puterea, dar ochii lor nu putură urmări pe cei ce plecau decît trei sau patru metri; cel din urmă lucru pe care-l mai zăriră fu tocul lui Hiltu, care juca deformat într-o protuberanță a geamului. Copiii rămaseră cu nasul lipit de ochiul ferestrei. Apoi săriră de pe bancă în odaia pustie, în care se simțea încă sufletul trist și duios al lui Hiltu, dispărută pentru totdeauna dintre ei. După care începu lunga așteptare a tatei îndărătul ușilor închise.

S-a întîmplat un mare eveniment sau, cel puțin, un eveniment de care nu s-a mai pomenit aici: poștașul a adus ceva pentru arendașul Juha Toivola. Sosise o scrisoare și niște ziare. Timp de o săptămînă au stat pe fereastra din băcătăria fermei și Juha le primi din mîna slujnicei cînd veni la muncă.

— Și Toivola s-a făcut socialist! spuse stăpînul pe un ton glumeț, văzînd *Gazeta Poporului*.

Juha era foarte mirat că primește ziare. Scrisoarea era desigur de la Hiltu, deși i se păru un lucru foarte ciudat.

— Vrei să mi-o citești, Iita?

— Da, dă-o-ncoace.

— Nu i-o da — spuse stăpînul — poate că-i de la vreo prietenă!

— Poți s-o citești și așa, mormăi Juha.

— E de la Kalle, e iscălită Kalle Toivola, spuse Iita.

— Ei bine, citește; să știu și eu despre ce-i vorba înainte de a pleca de aici.

Sus, se putea citi: „Scumpii mei, tată, surori și frate", apoi veneau obișnuitele formule de introducere, în care era vorba de o pagină albă, o peniță rece și o mînă caldă, pe care scriitorul rîndurilor n-o întindea ca să strîngă o altă mînă, ci apăsa cu ea un vîrf de peniță pe hîrtie. Apoi făcea cunoscut că e bine sănătos și că le dorea lor „același dar din partea lui Dumnezeu". „Eu sînt birjar sau căruțaș, cum se spune la voi, bădăranii, dar aici mi se spune vizitiu și-mi merge bine și cîștig mai mult decît voi, care sînteți jupuiți de proprietari și vă trimit *Gazeta Poporului,* așa ca să aflați și voi cîte ceva din treburile proletariatului..."

Știa de asemenea că Hiltu se găsea la Tampere, nu departe de oraș. „Ea e la Pyynikki, la o vilă, și doamna e mai elegantă și mai șic decît toate doamnele din parohia voastră și de multe ori am dus-o în trăsură prin oraș și o dată am și luat o cafea la Hiltu... Și mama a murit, am aflat de la bătrînul Pirjola, și asta-i totdeauna soarta muncitorului, să moară, și micuțul Ville a murit și el..."

Toți oamenii din fermă o ascultară pe Iita citind scrisoarea: după ce-o termină, stăpînul zise:

— Băietanul ăsta are pană bună, după cum e și bun de gură.

Scrisoarea și ziarele treziră felurite simțăminte în sufletul lui Juha. Aproape că uitase de Kalle și faptul că-i dădea un semn de viață i se părea tare ciudat. I se părea că băiatul n-ar fi luat-o pe calea cea mai sănătoasă și începu să aibă bănuieli și în privința lui Hiltu. Privind lucrurile de departe, s-ar fi spus că cei plecați au reușit mai presus de orice așteptare: au ajuns acolo unde n-ar fi crezut niciodată că vor ajunge

copiii lui Juha și ai Riinei. Pentru Juha, un vizitiu de la oraș, în uniformă, era aproape un domn; ajunsese mai mult decît putea visa băiatul unui clăcaș: să nu se mai spetească pe ogoare și în pădure ca să-și cîștige bucata de pîine. Nu făcea altceva decît să stea pe capră.

Dar Juha se cam îndoia dacă băiatul său își face treaba ca lumea; parcă ar fi fost mai liniștit dacă-l știa argat și locuind undeva într-un colț de fermă; nu cumva scrisoarea era un sac cu minciuni? În ce-o privește pe Hiltu, e cu totul altceva; ea merită mai degrabă fericirea ei, de a nu mai fi nevoită să se mai tăvălească prin bălegar, ci să se plimbe cu măturica prin niște odăi frumoase. De mică a fost timidă și blîndă. I se năzărise că băiatul ăsta o va trage acum după sine în cine știe ce nenorociri.

În noaptea luminată de lună, pe cînd Juha se întorcea acasă de la fermă, simți un gol ciudat în suflet. Împăcarea de sine și visele pe care și le făcuse în ultimele săptămîni dispăruseră; gîndul său nu-l mai ducea la odaia caldă, unde-l așteptau copiii; gîndul său era departe, la Kalle și la meseria lui. Viața lui proprie i se păru deodată cît se poate de banală. Deși luna strălucea atît de frumos pe cer, îi veni poftă să se ciorovăiască cu cineva.

„De ce mucosul ăsta afurisit poate s-o ducă atît de bine, să fie vizitiu, și eu să mă spetesc aici? Sînt așa de obosit, că abia pot să-mi mișc picioarele și cînd ajung acasă trebuie să îngrijesc de vacă. Din cauza lui ne-am chinuit atît cu Ville și ne-am cheltuit ultimul ban. Și nu ne-a trimis măcar un bănuț, ticălosul ăsta de vizitiu..."

Bătrînul Juha își dădea seama, vag, că n-a știut să se descurce în lumea asta și că a rămas mult în urma vicleanului său fiu. Viața i se păru din nou amară și searbădă în seara aceea; liniștea sufletească din ultimele săptămîni era gata să ia drumul viselor sale din verile de la Tourila. I se părea că se înapoiază dintr-o jalnică călătorie; nici măcar nevastă-sa

nu-l mai aștepta acasă ; la lumina lunii, coliba părea o amintire moartă a unor vremi trecute. Cel puțin de-ar fi fost Hiltu aici.

Juha nu avea de ce anume să fie tulburat ; dar cînd luă ziarele în mînă și se așeză singur, la lumina lămpii, s-ar fi putut crede că ceea ce citea el acolo îl supăra și mai mult ; de fapt, se simțea părăsit, aruncat în singurătatea asta de gheață. Acolo, în pat, dormeau două ființe firave pe care le-a adus pe lume și le-a aruncat în vîltoarea vieții, dar nimic mai mult... Și el stă aci în colibă, în seara asta de toamnă, în inima pădurii, și se gîndește la cei șaizeci de ani ai săi, pe care-i împlinește în curînd.

Începură să-i vină ziare cu fiecare poștă. Juha le citea seara și mai totdeauna rămînea, după aceea, cu amăreală în suflet și gata parcă să se ia la harță cu oricine. Ce scria în ziare nu-l interesa ; aveau toate același ton supărător ca și scrisorile lui Kalle ; vorbeau de sărăcie cu un fel de mîndrie, ca niște strengari nerușinați, sau cu o duioșie siropoasă, care-l dezgusta. Cum să-l intereseze toate poveștile astea ? Le citea cu îndîrjire, din dorința de a se înfuria. Viața o luase iar pe vechiul făgaș.

Îi era totuși greu să stea singur cu doi copii mici. Bătrînul nu prea se îngrijea de vacă și laptele îl lăsa să se strice. Mare neghiobie a făcut cînd a lăsat-o pe Hiltu să plece prin străini. Ar fi greu s-o cheme înapoi ; ce i-ar da de mîncare, cu ce-ar îmbrăca-o ? Halul în care era Lempi și Martti îl făcură să-și piardă orice nădejde. „Dacă mi se întîmplă ceva, ce-o să se facă ei ? Și dacă îmbătrînesc prea repede, înainte de a se putea descurca ei singuri ?“ Lui Juha începu să-i pară rău după nevastă-sa. Pe lîngă metehnele ei, avea și părțile ei bune. Pe vremea cînd era sănătoasă, Juha putea să doarmă toată noaptea buștean ; acum, parcă ar fi dormit într-un pat străin. Și cînd Hiltu stătea acasă, viața era totuși mai ușoară decît acum.

Lui Juha îi părea din ce în ce mai rău după fata lui cea mare și de multe ori, cînd era mai abătut, se

hotăra s-o cheme acasă. Se făcuse mult mai supărăcios decît pe vremea cînd trăia Riina. Și-l întărîta acum toată lumea ; ba și Kalle, și chiar Hiltu ; avea și un motiv nou : bătrînețea care-l amenința și împotriva căreia nu putea face nimic.

Pînă în clipa cînd interveni o hotărîre — înainte de hotărîrea finală.

Într-o zi, cînd se sculă, își aminti că trebuia să se ducă la fermă ca să-și facă corvoada. Timpurile se schimbaseră : munca începea abia la ora șase. Treaba nu era prea grea de astă dată ; se lucra cu garnitură de treierat. La prînz, stăpînul dădu semnalul pauzei pentru masă printr-un fluierat al mașinii. Oamenii de la fermă intrară în bucătărie, dar Toivola și încă un bărbat se duseră în odaia cea mare cu trataia de merinde. Așa se făcea întotdeauna.

Juha abia înghițise cîteva picături din sticla lui cu lapte, cînd intră Iita și-i aduse ziarele, spunîndu-i :

— A mai sosit o scrisoare.

Scrisoarea abia venise. Și iar trebui să i-o citească Iita. Cînd o deschise, căzu din plic o hîrtie de zece mărci. Ce înseamnă asta ? Aceleași fraze de introducere, cu înștiințarea că toată lumea-i bine sănătoasă, și aceeași dorință de a găsi la fel pe cei cărora le scrie „și trebuie să-ți comunic trista veste că scumpa dumitale fiică Hiltu a murit de o moarte năprasnică, s-a aruncat în lac alaltăieri seara, era o noapte limpede luminată de lună și doamna nu era acasă, dar feciorul doamnei era acasă dar se afla la primul etaj și tocmai se ducea la culcare și n-a văzut nimic decît dimineața dar atunci era prea tîrziu. Înmormîntarea va avea loc poimîine dacă vrei să vii și doamna plătește cheltuielile dar a spus că n-are să-i dea leafă pentru că Hiltu a stat prea puțin timp la ea și că totul va merge pentru înmormîntare și pun zece mărci în plic, așa ca să poți cumpăra ceva și în *Gazeta Poporului* de miercuri este anunțul mortuar al lui Hiltu, asta a costat două mărci și în corpul ziarului este o notiță și ai fost greu încercat de moartea ei dar asta e

soarta proletarului să moară şi luptă de asemenea pentru cauza proletariatului fiindcă eşti un muncitor şi nu lăsa capitalul să te jupoaie. Kalle Toivola".

Bătrînul Toivola rămase năuc ; mult timp nu văzu nimic în jurul său : n-o văzu nici pe stăpîna mînioasă, care o căuta pe Iita — pe cînd citea despre moartea lui Hiltu — şi care ţipa la ea : „Cum de ţi-ai părăsit treaba ? Să nu vă mai prind că aduceţi asemenea ziare în casa mea !" Juha ar fi trebuit să se simtă (că de el era vorba), dar abia auzea ce spunea stăpînă-sa.

Prin urmare, a murit şi Hiltu. Oare nu se putea ghici lucrul acesta chiar la plecarea ei ? Nu se simţea asta încă de pe cînd era copilă ? Juha o vedea pe Hiltu trecîndu-i pe dinaintea ochilor, aşa cum era ea în diferite etape ale vieţii, şi i să păru că totdeauna citise în figura ei chemarea morţii. Şi totuşi, în conştiinţa lui Juha se întipări pentru totdeauna falsa convingere că o nenorocire venită din afară a provocat moartea lui Hiltu.

Vestea morţii lui Hiltu îl înfricoşase pe Juha ; de astă dată nu mai încercă melancolicul simţămînt al unei eliberări. După prînz, se puse pe treabă ca şi ceilalţi. Pentru ceilalţi era de ajuns că aflaseră de moartea lui Hiltu Toivola şi, în orice caz, nu era un subiect potrivit pentru o convorbire în timpul lucrului. Acolo se vorbea de lucruri mai demne de a fi discutate între bărbaţi, mai ales cînd şi stăpînul era de faţă. La temelia acelor discuţii stătea „problema socială". Patronul primi cîteva fine înţepături cu această ocazie. El începu să „predice" atunci pentru moşia sa, cu aerul de superioritate al celui care e mai învăţat. Imediat ritmul muncii se acceleră puţin. Bătrînul Toivola aruncă şi el, la sfîrşit, cîteva cuvinte atît de neobrăzate, că oamenii începură să zîmbească pe sub mustăţi. Patronul îşi stăpîni — se vedea bine — un acces de furie, cînd îi spuse :

— Socialismul pătrunde iute după cît se vede în căpăţîna unui ţap bătrîn ca ăsta, de parcă ar merge cu trăsura !

Niciodată n-a mai fost la fermă o atmosferă atît de încordată. Tot timpul cît stătură la masa de seară se simţea furtuna plutind în aer. Era ca şi cum munca în curs de desfăşurare ar fi căpătat o fiinţă proprie, de sine stătătoare, şi s-ar fi aflat faţă în faţă patronul, muncitorii şi munca. Această trinitate constituia un centru de forţe, o realitate mai impunătoare, mai brutală, mai viguroasă decît moartea unei oarecare Hiltu, şi ar fi fost cu totul nefiresc ca oamenii să se gîndească în acelaşi timp la două lucruri atît de diferite.

Moartea aceasta nu provocă nici un simţămînt de eliberare. Nu mai era un gol lăsat de rădăcini smulse, nici dorinţa de a umple acest gol. Cînd Juha se întoarse acasă, pe drumul pustiu, simţi în sufletul lui o încordare neobişnuită. Luna lumina pe cer, dar marginea din dreapta începea să se ştirbească ; mizerabila colibă a lui Juha i se păru sinistră în lumina acelei nopţi. Nici un vis nu-i mai trezea această colibă întristător de dărăpănată, care semăna cu toate colibele din lume şi care-l întîmpina parcă dornică să-i spună cît mai repede că e aşezată pe pămîntul duşmanului său şi că adăposteşte sub acoperişul ei două fiinţe fără nici o importanţă.

Drumul spre viitor se arăta limpede.

VI

RĂZVRĂTITUL

E cît se poate de nefiresc să vorbeşti despre rolul lui Juha Toivola în epoca de suferinţe naţionale, cunoscută sub numele de anii de oprimare.

Juha nu suferise în perioada aceea mai mult ca înainte şi nici nu văzuse pe cei din jurul său îndurînd mai multe decît pînă atunci. Proprietarul lui, mai ales, nu avuse nimic de suferit, ba din contra, se îmbogăţise pe zi ce trecea : cireada lui de vaci crescuse de la douăsprezece la optsprezece capete şi numărul cailor se mărise cu doi. Şi el devenise mai închis, mai aspru cu oamenii — făcea şi mai mult pe stăpînul, după cum spuneau ei.

Nici proprietarul şi nici Juha nu suferiseră, cel puţin atît încît să merite a fi luaţi în seamă. E adevărat că în vremea aceea începu să iasă la lumină situaţia nu prea sigură a lui Juha, deoarece nu avea contract de arendă, mai ales că pădurea, care ţinea de lotul lui, era cea mai bună de pe întregul domeniu. Dar existau şi unele înlesniri. Ziua de corvoadă se redusese de la cincisprezece la douăsprezece ore şi munca era ceva mai uşoară ; vechea batoză de mînă fusese pusă în mişcare, mai întîi de un cal, apoi de o maşină cu aburi ; nu se mai folosea coasa decît în unele locuri înguste ale cîmpului. Dar, pe de altă parte, calitatea alimentelor slăbea din cauza folosirii maşinilor ; într-adevăr, separatorul de lapte înlocuise vechea şi nutritiva jinţiţă prin zer şi untul ţărănesc, de altă parte, printr-un produs „vegetal“ lipsit de orice gust.

Oameni ca Juha nu puteau să-și dea seama, oricîtă bunăvoință ar fi avut, cu ce anume se înrăutățise, deodată, starea „poporului" din Finlanda. Cum fermierii prosperau în mod vădit și nici unul dintre domnii din cuprinsul parohiei nu sărăcise și nici nu slăbise măcar, poporul de jos nu reușea să înțeleagă de ce plutea atîta neliniște și tulburare deasupra capului său. E adevărat că slujbele nu erau tocmai sigure. Se înființaseră și niște școli la domiciliu, care, de altfel, erau pe placul multora. Se găseau acolo oameni în vîrstă care arătau o uimitoare sîrguință să învețe harta Europei, dar erau și strengari care-și pierdeau vremea cu fetele, în timp ce tînărul și blondul învățător le vorbea cu lacrimi în ochi de istoria patriei. Școlile acestea s-au închis, ce-i drept, una după alta, dar ele deschiseseră capul cîtorva, care începură de-atunci să se gîndească la multe și felurite lucruri.

Juha n-a fost dintre aceia asupra cărora școala la domiciliu avusese vreo înrîurire. Auzise el vorbindu-se despre școli — și în sat era una — dar pentru el școala nu era departe de nenumăratele instituții și afaceri din vremea aceea, care urmăreau toate un singur scop — oricît de iscusit ar fi fost ele botezate — acela de a stoarce banii celor săraci. Juha avea ferma convingere că, pînă la urmă, se vor pune în vînzare niscai „bilete" și în școlile la domiciliu ; alt fel cum le-ar fi dat mîna învățătorilor să-și scrobească plastronul cămășii ? Și-l ungea la inimă cînd se gîndea că niciodată nu se lăsase dus de nas. Nu reușise el să-și facă cine știe ce situație, dar, încaltea, n-a fost nici atît de neghiob încît să se lase momit și să se apuce de cumpărat nu știu ce bilete.

Cam aceasta a fost legătura lui Juha Toivola cu patriotismul anilor de oprimare ; pare, într-adevăr, cu totul nefiresc să vorbești de o asemenea legătură. Lui Juha i se părea ceva asemănător cu „asociația tinerimii" din sat, care încerca și ea, în felul ei, să stoarcă bănișori de la argați și slujnice toante.

Așa stînd lucrurile, greva generală patriotică din 1905 fu ca și inexistentă pentru el și nu putu înțelege de fel rostul ei. Auzise, desigur, vorbindu-se de desfășurarea acestui scurt conflict — ar fi trebuit să n-ai urechi ca să nu auzi — dar cele ce se spuneau nu făceau decît să-l întărîte. Juha era convins că-i ceva tulbure la baza acestei acțiuni și cuvintele pe care le rostise Rinne după greva generală se întipăriră pentru totdeauna în mintea sa. Rinne spusese: „Muncitorii au dat apă la moara burghezilor".

Juha nu dădu mare importanță dreptului de vot pe care-l primise și nici nu luă parte la primele alegeri. În vremea aceea o ducea foarte greu; era cu un an înainte de a da moartea în familia lui. „Să-și arate zelul cei cărora le merg bine afacerile. Din astea nu-mi scot eu bucata de pîine", zicea el.

După greva generală, mișcarea muncitorească luase o dezvoltare rapidă în Finlanda; începură să circule agitatori entuziaști, se înființară felurite asociații și ziarele întreținеau elanul. Trei ani după grevă, Juha Toivola era bine cunoscut ca „socialist", și era într-adevăr; dar, oricît ar părea de necrezut, nici greva, nici agitatorii, nici chiar ziarele n-avură asupra lui nici cea mai slabă înrîurire; nu-l putură prinde în mreje pe acest Juha, cu capul chel și cu părul tăiat drept pe ceafă. Juha n-avea nici o poftă să plece de-acasă ca să se ducă să asculte niște oratori la nu știu ce depărtare. Primea ziarul; la început îl citea, nimerind la întîmplare peste niște fapte diverse, escrocherii, anunțuri de căsătorie; dar după moartea lui Hiltu renunță să le mai buchisească; nu luase, de altfel, niciodată în serios minciunile gogonate ale ziariștilor.

În seara zilei în care primise vestea morții lui Hiltu, Juha nu putu să adoarmă îndată. Începu să-și amintească de plecarea fiicei sale și de faptul că el însuși contribuise la asta — moartea ei, propriu-zis, nu-l preocupa. În odaie se revărsa palida lumină a lunii și se auzea respirația blîndă a copiilor: Lempi

și Martti. În astfel de clipe, chiar cele mai strîmte creiere, cînd scapă de sub înrîurirea timpului și a locului, ajung, fără mare osteneală, să făurească largi sinteze. Arendașul acesta de aproape șaizeci de ani, căruia îi murise nevasta și doi copii, se gîndea acum, fără să vrea, la anii care-i mai rămăseseră de trăit. Greu mai trecea timpul; își scotea chiștocul din gură, și-l băga iar, se scula din pat să bea un pahar cu apă, se culca iar. I se părea că stă într-o odaie pustie, în care suflă vîntul; somnul nu voia să vină. Cei doi copii care dormeau în mijlocul acestei tăceri îi erau îngrozitor de străini; veniseră pe lume din întîmplare, nimeni nu se bucurase cînd s-au născut; mama lor i-a lăsat aici și s-a dus.

Cînd arendașul are o nevastă, chiar rea, și copii mărîcei — cu alte cuvinte, cînd are familie și gospodărie — povara de pe umerii lui poate să fie oricît de grea; el își trăiește în orice caz viața din plin, muncește cu îndîrjire, se luptă împotriva sărăciei și nu-și face prea multe gînduri. Uneori i se întîmplă să se satureze... și ar vrea să scape de sarcină... Și așa trec anii.

Dar vine o noapte de insomnie ca asta, cînd își dă seama că nu mai are nici un fel de povară. În ultimul timp, moartea i-o ușurase cu multă generozitate. Și iată că ușurarea pe care i-a adus-o se schimbă acum într-o povară mai grea. A rămas un gol, un gol înfiorător, în care rătăcesc chinuitoarele sale gînduri; și e un chin groaznic pentru un om care nu-i obișnuit cu asemenea suferințe. Cînd nu mai ai simțămîntul larg cuprinzător al gospodarului, atunci lucrurile mărunte, care șchioapătă, îți sar în ochi în toată goliciunea lor. Odinioară, cînd se plimba de unul singur, se gîndea la numeroasele greutăți și piedici din viața lui, dar deasupra lor se înălța gîndul la ceea ce avea acasă: nevastă, copii, vaca, într-un cuvînt: gospodăria lui. Acolo era temelia întregii sale vieți, pe care toate greutățile din lume n-o putea doborî. Și toți ai lui găseau acolo un cuib în care se simțeau în siguranță;

acolo era şi Dumnezeu. Acum, temelia aceasta nu mai exista, neînsemnatele lucruri din lumea înconjurătoare deveniseră importante şi-i acaparau conştiinţa ; aceşti doi copii care dormeau erau acum o piedică, lucrurile mărunte constituiau acum esenţialul.

În noaptea aceea sălăşluia în adîncul sufletului lui Juha o tainică pornire către tovărăşia cuiva. Odaia asta pustie nu mai arăta a cămin. Hiltu nu se va mai întoarce niciodată...

Şi astfel, începînd de atunci, se putea vedea o nouă schimbare în viaţa lui Juha Toivola : întîrzia din ce în ce mai des prin sat, se ducea pe la fermele unde era cunoscut, se aşeza şi predica ore întregi. Critica aşezările lumii, vocea lui devenea tăioasă, aproape arţăgoasă. Dădea celor spuse de el o anumită întorsătură : îi încredinţa pe ascultători că el însuşi a cercetat şi adîncit lucrurile despre care vorbea ; că nu-i un socialist ca oricare altul. În convorbirile lui repeta adesea cuvintele : „Aşa cum a spus Mîntuitorul nostru".

— Bătrînul Toivola a predicat timp de o jumătate de zi, spuneau femeile după plecarea lui.

După ce Juha îşi deschidea inima în felul acesta, i se părea şi mai îngrozitor decît de obicei să se întoarcă acasă. În timp ce trecea prin pădure, i se părea uneori că a primit sarcina de a apăra cauza acestor oameni străini, că el trebuia să-şi închine tot timpul său mişcării pornite în interesul lor. Simţămîntul acesta îl tulbura, căci în adîncul fiinţei sale el nu reuşise să se simtă apropiat de oameni. S-a împăcat cu ei fiindcă aşa a trebuit să facă, încă din primii ani ai copilăriei. Dar a simţit că niciodată oamenii — toţi cîţi trăiesc pe lumea asta — nu i-au dorit vreodată cît de cît binele, nici cei săraci, nici cei bogaţi.

În pofida firii sale, deci, căpătă Juha patima asta pentru „cauză" ? Da ! căci în sinea omului există forţe potrivnice ; şi o astfel de forţă neînduplecată, care se sprijinea pe nenumărate fapte trăite în trecut, îl îm-

pingea acum pe Juha să predice despre „cauza socialistă" în toate casele. Forța aceasta nu părea străină de faptul vădit că acasă la el era atîta jale, atîta lipsă de căldură. Trebuia să vorbească ceva cu oamenii, să găsească un subiect pe care să-l întoarcă pe față și pe dos. În convorbirile sale nu era niciodată în totul de acord cu altcineva. Oricît de frumos și de limpede i s-ar fi expus vreo teză socialistă, el n-o admitea orișicum; descoperea adesea niște pricini foarte ascunse ale lucrurilor, chiar dacă cel cu care vorbea nu exprimase decît un adevăr foarte simplu. Bătrînul Toivola trebuia să „profetizeze".

Și Juha „profetiză" ani de-a rîndul; stătea oarecum pe loc și nu făcea nici o ispravă, în timp ce mișcarea socialistă finlandeză progresa și se dezvolta sub conducerea unor tineri cu gulerul scrobit. Conducătorii aceștia îi erau străini lui Juha, i se păreau chiar nesuferiți, căci el nu se putea dezbăra de vechea lui neîncredere; cine știe dacă nu cumva și ăștia, cel puțin într-o măsură oarecare, nu încercau să stoarcă bani pentru buzunarele lor. Pe de altă parte, cînd un „guler scrobit" îl asculta din întîmplare pe Juha vorbind, și-l auzea repetînd veșnicul său cîntec, îi făcea o mutră că-i pierea orice chef. Și așa treceau anii, unii după alții.

Pînă în clipa în care izbucni în lume marele război, ale cărui suferințe trebuia să le îndure omenirea pentru a putea păși la îndeplinirea sarcinilor celui de al douăzecilea veac. Oamenii, care moșteniseră sufletul veacului al nouăsprezecelea, stăteau liniștiți și-și citeau ziarul în serile acelui sfîrșit de vară, încercînd să ghicească cine va învinge; ei trăiau cu credința că după război lucrurile vor merge mai departe așa cum au mers și pînă atunci. Era plăcut să trăiești o asemenea senzație mondială. Bănuiau că războiul se va sfîrși pe la Crăciun; dar cînd văzură că a trecut și Crăciunul și războiul tot nu s-a terminat, începu să-i năpădească spaima, căci presimțeau acum că lucrurile nu se vor termina o dată cu victoria militară și că va

urma o lungă perioadă de frămîntări. Zăngănitul neîncetat al armelor li se păru atunci un fel de răgaz; și în timpul acestui groaznic măcel se întîmplă ceva de necrezut: oamenii erau mai puțin serioși decît în timp de pace; trăiau în timpul potopului tot așa cum trăiseră și înainte de potop. Principiile și idealurile, pe care ultima jumătate a veacului trecut le făurise alături de marile sale afaceri, rămăseseră pe hîrtie. Îți făceau milă moșnegii care își vedeau idealurile lor zdrobite; păreau să fi crezut cu adevărat în ele. Tinerii erau mai fericiți, căci ei de mult nu mai credeau în nimic. Îi găseai mereu pe drumuri sau în sălile de dans, la serbări; cîțiva fugiseră din țară. Mai toți trăiau de pe o zi pe alta.

Pînă în clipa cînd totul se prăbuși, la răsărit. Această prăbușire lăsă multor finlandezi o mare dezamăgire în suflet. Ce vrei, dacă pînă acum n-au existat alte preocupări decît să se învîrtească tot felul de afaceri și să se construiască mereu la fortificații? După ce-și reveniră puțin, aceștia se grăbiră să arate că erau cît se poate de devotați integrității Imperiului. În semn de dragoste, se primeau și se dădeau sărutări și semnături speciale. Lumea bocea pe tinerii care fugiseră din țară și al căror act, după constituția finlandeză, era o crimă de înaltă trădare. Devotamentul acesta ținu pînă cînd veni bolșevismul, care la început fu considerat ca o crimă contra siguranței statului, dar se transformă îndată într-o lovitură de stat recunoscută. De atunci începu să se vorbească în Finlanda de partizanii independenței...

Undeva, într-un colțișor de pe pămîntul Finlandei, Juha Toivola trăia încă necunoscut de nimeni; dar chiar de pe atunci el desfășura o largă activitate, prin care contribuia la crearea istoriei poporului său.

Era o minunată dimineață de sfîrșit de mai, pămîntul și plantele înmiresmau aerul; ici și colo vîlcelele păreau pictate cu galben. În obrazul păros al

lui Juha ochii mici luceau viu și îngînduraţi cînd o pornea spre ogoarele satului. Părea mai tînăr decît acum zece ani; cînd se apropie zilele frumoase, creşte încrederea în viaţă. Era plăcut să hoinăreşti toată ziua prin locuri neumblate. Nu se ducea la corvoadă acum, se ducea la Rinne.

Pe la începutul primăverii, Juha se afla în sat tocmai în ziua înmormîntării eroilor revoluţiei. Oamenii alergau din toate părţile; veneau în şiruri lungi; se vedeau drapele roşii, ici şi colo, în mijlocul cortegiului. Juha ajunsese la încrucişarea Kuuskoski tocmai în clipa cînd sosea mulţimea de muncitori de la fabrici. Cineva îi strigă, cu o voce destul de aspră, să intre în coloană; el răspunse: „Ştiu eu bine unde-i locul meu" şi li se alătură. Apoi se uită la tînărul cu ceafa roşie care-i dăduse porunca şi se întrebă: „Da' cine dracu crezi că eşti tu?" Coloana ajunse la *Casa Tineretului,* unde se ţinu un miting. Cîţiva burghezi ridicaseră în sat drapelul alb cu crucea albastră; se discuta ce pedeapsă să li se dea. Mîniat încă, fiindcă i s-a poruncit atît de grosolan să ia parte la manifestaţie, Juha ceru cuvîntul, pentru prima oară în viaţa lui. Toţi îl priveau miraţi, spre mulţumirea lui Juha. Vorbi puţin şi nu despre drapele; dar cuvîntarea sa avu drept urmare alegerea lui în comitetul însărcinat să ceară retragerea drapelelor. Cel mai de vază din delegaţie era vlăjganul cu ceafa roşie, dar Juha socoti de cuviinţă, fiindcă era cel mai în vîrstă, să-şi spună şi el cuvîntul. Şi cuvintele pe care le-a rostit n-au fost de loc fără noimă. Mai tîrziu, cînd boierii au discutat între ei evenimentele zilei, s-au întrebat:

— Cine era bătrînul ăla cu faţa păroasă? Al dracului mai e!

Astfel fu atras Juha Toivola în mişcarea care creştea pe zi ce trece; şi activă, fără întrerupere, pînă în ultima clipă aproape. În aceeaşi zi, întorcîndu-se din sat pe drumul de pădure, simţi fierbînd în sinea lui o supărare amarnică. I se părea că vede încă toate acele feţe străine, care-şi pironiseră privirile asupra

lui, mai întîi în sala de întrunire, apoi cînd a fost la boierii ăia. Se gîndea la toți oamenii aceia cu oarecare întăritare. N-avea nevoie de nimeni să-l învețe — știa el foarte bine ce are de făcut. „Indivizii ăștia nu știu nimic, nimic despre socialism — n-am nevoie de sfaturile lor."

Deodată îi apăru în față coliba, ca de atîtea mii de ori pînă acum. „Mai încercați voi și acuma să mă alungați de pe lotul acesta", se gîndi Juha. Și începu iar să se gîndească la diferite proiecte de viitor. Iarna trecuse...

În cea dintîi zi de corvoadă care urmă, se apucă să facă profeții în timp ce muncea, și merse atît de departe, încît stăpînul se răsti la el:

— Ține-ți pliscul! Eu poruncesc aici!

— Vom vedea, răspunse Juha mai domol.

Și se văzu îndată: într-o dimineață de început de vară, Juha nu se mai duse la corvoadă, ci la Rinne. Izbucniseră greve mari în toată regiunea. Mai funcționa numai lăptăria, dar trebuia să înceteze lucrul și acolo. Să vedem dacă proprietarii vor îndrăzni să se opună!

Juha avea aerul că se duce la biserică, niciodată nu se simțise atît de bine și nu arătase atît de bine. Își simțea inima plină de un puternic simțămînt de încredere în sine. Atunci cînd privi ogoarele satului și se gîndi la diferiții lor proprietari, nu-și putu stăpîni un surîs. Ca ieri, îi vedea pe spărgătorii de grevă, mișcîndu-se la un semn al proprietarilor. Și astăzi... ce înfățișare nouă aveau ogoarele!

Altădată lanurile de grîu te făceau să te gîndești la stăpînul lor și la hambarele sale încuiate cu șapte lacăte; acum ele nu vorbeau decît de voința clasei muncitoare, care reușise să se impună. Toată bogăția cîmpului parcă ar fi bogăția tuturor.

Stăpînul domeniului stătea pe marginea lacului și își golea vîrșele, cînd îl zări pe Juha venind pe poteca de vite, care ducea în pădure. Era încă destul de departe bătrînelul ca să-l poată vedea ca lumea.

Dar îl cunoaștea destul de bine pe Juha, chiar mai bine decît ar fi dorit. Era atît de bătrîn și de sărac — și un prostănac fără leac — încît stăpînul însuși găsea că nu face să-l urască pe nenorocitul acesta. Totuși îl ura, fiindcă nu putea altfel ; în același timp însă, își dădea seama că era ceva sfîșietor și desperat în sufletul acestui bătrîn care nu-și găsea astîmpăr. Zarva de astăzi ținea de o altă rînduială a lucrurilor ; avea desigur, ceva neliniștitor, dar, în același timp, avea și ceva în fața căruia conștiința omului se resemnează, devine mlădioasă. Existau clipe cînd îl apuca dorința să se lase dus de acest puternic șuvoi ; cum zărea, însă, barba zbîrlită și privirea neroadă a acestui bătrîn nesuferit de Jussi, avea o tresărire de scîrbă și îl apuca ura, o ură izvorîtă din adîncul sufletului.

Asemenea porniri păreau să aibă pretutindeni oamenii ; ele se adunau, se uneau și dădeau naștere unei încordări amenințătoare care plutea în aerul acestei veri revoluționare. Încordarea scăzu, slăbi în timpul mișcărilor de masă care se desfășurară în curtea lăptăriei. Se auziră strigăte, apoi un lung discurs : se vedeau bărbiile încordate ale mulțimii, dar și privirile amărîte ale cîtorva, puțini la număr. Lumea stătu aici pînă la amiază, apoi se împrăștie ; spectacolul zilei se terminase pe acele meleaguri. La căderea nopții se mai discuta ici și colo prin case ; nimeni nu se mai întreba cine avea dreptate, nici dacă cineva avea dreptate, dar se vorbea cu o ciudată însuflețire despre mișcările și măsurile adversarului. După apusul soarelui, proprietarii închiseră ușile cu grijă și se culcară liniștiți în odăile lor, cu pereții căptușiți cu scînduri și zugrăviți. Siguranța cu care se obișnuiseră plutea încă în casele maiestuoase și în curțile acoperite cu iarbă.

Dar niște ființe necunoscute se mișcau încolo și încoace pe șosea și pe ultițele satului. Sclipeau focuri de țigări aprinse și uneori izbucneau rîsete. Trei slujnice apărură deodată, fiecare avînd pe cap cîte un șal de bumbac de un alb strălucitor, toate la fel. Bărbații se apropiară de ele și intrară toți într-un mic bordei,

în care se vindeau pe vremuri gogoși și limonadă. Vreo zece-cincisprezece mișunau prin curte și nici un patriot nu reușea să se lămurească ce se urzea acolo.

Erau niște lepădături; Juha Toivola nu cunoștea pe nici unul. Umblase toată ziua, și seara, obosit, se tîrîse pînă la el acasă, în locuința sa pustie. De astă dată nu mai încăpea în mintea sa nici o bănuială și nu se mai gîndea la nici un fel de chițibușuri. Nu mai făcea pe profetul în ultimele zile. Nu vedea în fața ochilor decît pe proprietari și rezistența lor. Situația i se păru mai limpede acum și poziția mai precisă: era în armonie cu valurile vremii. Bătrînul Jussi trăia din plin în spiritul revoluției din acea vară.

Revoluția înainta și creștea din încrederea în ea însăși. În fiecare dimineață, poșta aducea ziare care istoriseau cum mișcarea, pornită din Helsinki, se întinsese în toată țara. Era cea mai minunată vară a proletariatului din Finlanda. Treceau săptămîni întregi, în care nimeni nu simțea nevoia să-și arunce măcar ochii pe fițuicile burgheze, care suceau și răsuceau lucrurile în fel și chip, poate-poate, vor pune stavilă adevărului muncitoresc. Pe cine mai interesa dacă în timpul secerișului stăpînul s-a dus la cîmp și că turba deoarece trebuia el însuși să lege grîul în snopi? Îți venea să rîzi uitîndu-te la el, cum îl apuca furia neputincioasă cînd vedea oamenii așezîndu-se jos să-și ascută coasa, cîte o oră sau două. Se terminase cu întrecerea: cine coseşte mai mult. Era în vara proletariatului, în anul 1917. Liber și cu capul drept, frumosul hoinar cutreiera drumurile văratice, clăcașii se simțeau mai legați de ogoare, care le surîdeau pline de făgăduieli...

Dar pînă azi, schimbările pe care le-au cunoscut toate păturile poporului finlandez au avut o soartă tragică, într-adevăr dureros de tragică. „Soarta nu ne-a ucis, ci ne-a chinuit pe-ndelete. Ea a dat voie soarelui să strălucească și pentru noi, dar după ce ne-am în-

călzit și eram plini de înfocare, și nu știam pe cine să îmbrățișăm mai întîi de fericire, deodată ne-am dat seama că n-a avut de loc intenții serioase cu noi."

Era iarnă, luna ianuarie. Bîntuiau viscole și se înstăpîneau înghețuri, dar erau și seri senine, înstelate, cînd timpul se oprea parcă în loc și sta să asculte, în mijlocul pădurilor tăcute, întîmplările anilor ce-au trecut ; în serile acelea, ușoara cădere a zăpezii de pe ramuri părea o respirație adîncă și liniștită, în plină reculegere. Așa au fost iernile de zeci de ani încoace, și la umbra copacilor, încărcați de zăpadă, care străjuiau drumeagurile de iarnă, au trăit mulți oameni, a căror fire moștenită din moși strămoși îi îmbia să ia parte la această reculegere.

Așa a fost și nu mai este.

Aproape că nimeni nu-și dădu seama că venise iarna ; abia trecuse luna noiembrie cînd a fost zdrobită ceata de „măcelari". Greva fiscală n-a durat decît trei săptămîni. S-a hotărît de asemenea să nu se plătească nici dările către biserică. Clăcașii nu mai aveau răbdare să stea pe la casele lor. În odăile singuratice, în zilele crepusculare, tăcerea lincedă de altădată stătea acum la pîndă ; dar fiecare fugea de tăcerea odăii, fără voia lui. „Oare, ce va hotărî Camera Deputaților ? Oare burjuii au într-adevăr intenția să dea ființă legală gărzii «măcelarilor» ? Atunci băieții noștri ar trebui să se ridice o dată împotriva lor. Ce-i, la urma urmei, Camera ? Am fost înfrînți în alegeri, fie ! E un fleac, ce dracu ! Camera e un loc bun de pălăvrăgeală pentru femei ; burjuii urzesc intrigile lor, oricum, fie că sîntem înfrînți, fie că am cîștigat. Chiar dacă muncitorii ar avea o mare majoritate în Cameră, ea n-ar fi de nici un folos, atîta timp cît există burjui și cît timp cheile hambarelor atîrnă pe pereții odăilor lor. Puțin ne pasă de aceste Camere și de aceste majorități. Vom arăta noi cine are majoritatea. Vom fi, desigur, mult mai numeroși, cînd lucrurile se vor coace."

E ca și cum un om simplu și cam din topor, invitat la o serbare patronimică, săturîndu-se să stea în fața

măsuței cu cafele negre și scîrbit de toate marafeturile, ar începe să zbiere și să izbească în dreapta și în stînga.

Pe Juha Toivola nu-l mai supărau cine știe cît grijile casei; Lempi trecuse de paisprezece ani și putea să vadă de vacă, mai ales acum cînd era și stearpă. Trecuseră, prin urmare, zece ani de la vara de pomină, vara morții, cînd același Juha se dusese la Tuorila, la rudele sale. Era una din verile de pe vremuri, cînd seceta nu se mai sfîrșea... Juha Toivola nu-și mai aducea aminte de morți, nici de mîndrele sale rude; nu mai aparțineau prezentului. Acum era vorba de problema clăcașilor, de asta era vorba, și apoi de garda „măcelarilor". Juha se ducea în casa vreunui cunoscut și demonstra ceva cu glasul ridicat. Seara se întorcea acasă, se întindea, căsca și nu se mai gîndea la nimic. Odaia, cu paturile și zdrențele ei, își schimbase înfățișarea de-a lungul anilor. Altădată se cuibărise aici foamea, acum se adăpostea mizeria, e drept nu cruntă, dar o mizerie sadea; odaia, cînd te uitai bine la ea, nu mai semăna a locuință; părea mai degrabă o cameră de servitori a unei ferme mari, în care se simțea o duhoare scîrboasă rămasă de pe urma unor muncitori ocazionali, strînși de pe uliță. S-ar fi putut spune că totul nu era decît închipuire, dacă n-ar fi fost aici martorul mizeriei: păduchele. Cum s-a mai cuibărit aici la Toivola! Și în patul în care se ivea, gîndurile exaltate din toiul nopții nu-și mai găseau locul. Păduchele nu-i o insectă necugetată, el nu vine la întîmplare; prezența lui nu ține de murdărie, după cum ne-am putea închipui. El poate lipsi și din cea mai nenorocită magherniță; dar se arată totdeauna — în mod sigur — pretutindeni unde traiul, așa-zis „omenesc", este sortit dispariției, fără putință de scăpare: în tranșeele de pe fronturile de luptă, în camerele slugilor sau în cocioabele în care sînt băgați muncitorii claie peste grămadă.

Foamea și mizeria stăpîneau acum la Toivola. În toamnă, Juha nu reușise să fie primit în nici o fermă

și trebui să caute o bucată de pîine pe cartelă, în sat, tocmai la vreo trei leghe depărtare. Zile întregi se făcea foame la Toivola ; nu se mai găsea altceva decît cartofi și saramură de scrumbii. Lempi și Martti numai asta mîncau mai tot timpul ; și erau singuri singurei, căci Juha lipsea aproape întotdeauna ; de multe ori nu venea nici la dormit. E de mirare cum copiii aceștia, cu gîtul descărnat, cu ochii înfundați în orbite, și-au păstrat fărîma de viață. Stăteau acolo zgribuliți, în zdrențele lor, gălbejiți și fără pic de vlagă, parcă ar fi fost două întruchipări ale foametei... Ei nu urmau școala primară și nici măcar școala vieții.

Lui Juha îi plăcea în sat, departe de casă. Trebuia să stea de vorbă, pe șoptite, ba cu unul, ba cu altul din „tovarăși" — trebuia să împrumute bani. Rinne.. dar, de fapt, cine îl cunoștea bine pe omul acesta ? Era un agitator viclean și ascuns, dar îl ajuta, în mare taină, pe bătrînul Toivola. Îi încredința, în numele organizației [1], unele sarcini mai ușoare, pe măsura posibilităților lui Juha, și-i strecura apoi din cînd în cînd cîteva mărci. Rinne învîrtea afaceri mari, lua parte și la adunările burjuilor și făcea parte din toate comitetele cîte existau. Totdeauna te privea pe sub sprîncenele încruntate, îți vorbea apăsat, și-ți răspundea scurt și cuprinzător. Cînd Juha se pornea să înșire cu foc verzi și uscate, Rinne se uita la el și rîdea. Totuși Rinne era mai bun decît orice proprietar.

Cînd afacerile cuiva încep să meargă prost, de cele mai multe ori se duc cu totul de-a dura. În miercurea ceea nu se văzu toată ziua o bucățică de pîine la Toivola. Se terminaseră și ultimele fire de paie pentru vacă. Juha nu mai întrezărea nici o posibilitate de scăpare. Vaca trebuia să fete peste vreo cinci săptămîni ; îl apuca la inimă cînd îi dădea să mănînce frunziș de anin. Dar, iarăși, îi venea greu să se ducă din nou la Rinne după ajutor, cînd abia fusese. Și de unde

[1] Este vorba de o organizație condusă de niște oportuniști, care s-au folosit în scopurile lor de valul revoluționar al anului 1917.

o să ia el fîn? Copiii mulau cartofii în saramură și înghițeau din greu fiecare îmbucătură. Juha se duse totuși în sat; nu va intra la Rinne decît așa, în treacăt, și n-are să-i spună un cuvînt. Copiii începură să plîngă în hohote; presimțeau că tata n-are să se mai întoarcă în seara ceea, fiindcă pleca atît de tîrziu.

Bătrînul Toivola se apropia de Rinne ca de un superior — evenimentele din ultimele săptămîni îi deșteptaseră aceeași pornire care-l împinsese odinioară să se ducă la Tuorila. Abia intrase și-și dădu seama că a căzut ca musca în lapte. Rinne n-avea timp de el. Îl auzea vorbind din camera vecină, unde erau adunați mai mulți inși, și din cuvintele pe care reușise să le prindă, înțelese că nu se discuta despre vremea de afară; nu se adunaseră ei de pomană. Nevasta lui Rinne trecu cu cafele și Rinne intră și el în cameră să vadă cine a venit. Cînd Juha îi spuse bună seara, Rinne îi răspunse cu o bunăvoință prefăcută, apoi se întoarse repede. Nevasta lui Rinne, după ce dusese cafeaua în camera cealaltă, îi spuse lui Juha:

— Intră și dumneata, Toivola, că-i mai multă lume acolo.

— N-am să-i supăr?

— De loc. Toivola poate să intre? întrebă ea tare. Nu i se răspunse foarte limpede, dar ea îi spuse totuși lui Juha: — Intră și dumneata.

Juha intră și se așeză aproape de ușă. I se păru că-i la o fermă și că era o adunare a stăpînilor acolo: uite țigări și cești de cafea, o față de masă și tablouri pe pereți. Juha nu se dumirea de loc ce caută aici atîția bărbați din ținut, îmbrăcați atît de solemn în straiele de duminică și în cizmele lor cu carîmbi înalți, tocmai în mijlocul săptămînii. O fi vreo întrunire? Juha parcă n-ar trebui să rămînă aci. Dacă ar fi avut acasă pîine și fîn, s-ar fi simțit bine aici. Pierzîndu-și răbdarea, încercă să se amestece în convorbire, fără să știe despre ce-i vorba. Era vorba de povîrnișul de la Kuuskoski, de toate punctele sale strategice. Juha cunoștea bine creasta asta.

— Da, da, e o minunată linie de apărare, spuse Juha. E nevoie de așa ceva ?

— Cine știe, poate că e nevoie de așa ceva, răspunse unul dintre bărbați.

In felul acesta, punînd cîte o întrebare cînd i se părea lui mai potrivit, Juha înțelese pînă la urmă cam despre ce era vorba. Războiul începuse. Războiul — nu i se spunea pe nume — era ca un rezultat înfricoșător al evenimentelor precedente. Război ? Era într-adevăr război, cînd se înfruntau garda roșie și „măcelarii" ? Nu era oare o simplă demonstrație ca aceea din vara trecută din fața lăptăriei ? Nimeni nu putea să facă nimic împotriva manifestanților, erau prea mulți. Era imposibil să te gîndești că s-ar putea deschide focul asupra unei mulțimi atît de numeroase.

Sosiră alți bărbați și Rinne se duse în întîmpinarea lor. Intre timp, Juha încercă să se informeze de la cei rămași în cameră, vorbind aproape în șoaptă, ca și cum nu îndrăznea să pună vreo întrebare cît timp Rinne era de față. Acasă la Juha lucrurile stăteau prost de tot. Cum au să se termine oare toate astea ?

Intrară șase bărbați în cameră. Aveau puști de vînătoare. Grupul, care stătea strîns în mijlocul camerei, începu să se împrăștie. Intrară toți în odaia cea mare, unde stăteau cîțiva tineri servitori de rînd. Erau acolo și unii care stătuseră la închisoare și despre care Juha nu și-ar fi închipuit niciodată că erau în stare să facă vreo treabă ca lumea. Dar acum plutea în aer ceva care te înălța deasupra a tot ce-a fost în trecut. Fumul de țigară se îngroșa. Mulțimea deveni atît de numeroasă, încît îl înghițea parcă pe individ cu tot ce avea el deosebit. Conștiința că trăiești din plin ziua de azi te face să nu te mai gîndești nici la ziua de ieri, nici la cea de mîine. De fiecare dată cînd mai intrau doi oameni spiritul colectiv creștea, se dubla parcă. Se alegeau gărzile de noapte. Juha Toivola n-așteptă să i se spună ceva, el singur se hotărî să rămînă noaptea la Rinne. Ce departe era clipa cînd plecase de acasă fiindcă nu mai avea pîine și fîn ! Toți

care se găseau acolo fuseseră, nu de mult, în aceeași situație. Dar acum era altceva.

„Era roșie" începuse și în regiunea asta. În zori, bărbații se aliniară în curtea lui Rinne, apoi se împrăștiară în mai multe direcții ca să caute arme. Seara, un proprietar primi cel dintîi ordin de rechiziție și aduse paie la cazarmă ; cuvîntul fu des folosit în cursul zilei. Bărbații se întorceau cu puști, erau mulți, nu se știa cînd și cum a venit fiecare. Zarva convorbirilor urmă în mijlocul fumului de tutun ; se povestea ce se întîmplase la fiecare fermă. Juha zări și tovarăși pe care nu-i mai întîlnise niciodată pînă atunci. Rinne se închise din nou în cameră, împreună cu aceeași oameni de ieri ; era *statul-major*. Cazarma și statul-major — în jurul lor se întindea întregul ținut, care căpătase o nouă înfățișare. Ce s-o fi întîmplat oare în sat ?

Juha Toivola își simțea inima grea : de două zile își părăsise casa ; asta îl și întărîta puțin. Fierberea din jur îi ascuți simțurile. Înțelese că n-are să se mai ducă în ziua aceea acasă. După ce mîncă pîine cu unt și ciorbă de cartofi, încercă să rezolve următoarea problemă : „Copiii și vaca vor mai putea oare să rabde și astăzi ? Adică azi după-amiază și noaptea următoare ?"

Oricît de repede vine avalanșa, totuși și ea are nevoie de un anumit timp. O condiție ca treburile lui Juha să izbîndească era ca avalanșa să atingă mărimi nemaivăzute. Asta nu se va întîmpla decît abia în seara zilei a treia.

Atunci răsună de pretutindeni, din mijlocul convoaielor, de pe șosea, din uliție și de pe poteci, răsună glas de bărbați, de femei și de copii, care fredonau, fluierau, cîntau unul și același cîntec :

Sculați, voi oropsiți ai vieții !
Voi, osîndiți la foame, sus !
. . . . . .
Să-nceapă-al lumii vechi apus :
Azi nu sînteți nimic în lume,
Luptați ca totul voi să fiți !

Atunci se află cine era la putere şi ce era libertatea. Simţămîntul libertăţii îl scutură pe bătrînul Juha ca un fior din cap pînă în picioare; vocea lui piţigăiată tremura cînd silabisea cîntecul, acum cînd, în sfîrşit, s-a ivit şi pentru el, la capătul suferinţelor sale îndelungate, ceasul propriei sale libertăţi. O încărcătură de fîn fu dusă în toată graba de la Pirjola la Toivola, şi Juha luă de la Rinne o boccea grea de merinde pentru copiii săi, pe jumătate înnebuniţi de foame şi de plîns. Juha putu, în sfîrşit, să se dedea cu trup şi suflet, fără să se teamă de nimic, cauzei măreţei şi desăvîrşitei libertăţi.

Începu să se întrevadă de pe acum ce va fi mai tîrziu. În noaptea următoare, Juha îl zări la Rinne pe fiul său Kalle, vizitiul, care arăta gras şi roşu; era comandant de companie. Între ei nu era o legătură de la tată la copil, căci lipsea temelia necesară: autoritatea burzuluită a părintelui. Kalle vorbea cu el cum vorbea şi cu ceilalţi. În zori plecă înspre Kuuskoski.

Începură să circule zvonuri; cutare şi cutare persoană suspusă nu mai era printre cei vii. Dar nu se stăruia prea mult asupra unor asemenea lucruri. Se vorbea de afacerile şi de situaţia proprietarilor; ca să le mai treacă de urît, unii se puseră să-i catalogheze după însuşiri. A doua zi se împlinea o săptămînă de cînd începuse zarva.

În timpul primelor zile, regiunea fusese adînc tulburată, dar lumea se deprinse repede cu această situaţie neobişnuită. Noul regim nu fusese încă botezat de locuitori: era ceea ce era; se vorbea de regim cu multă timiditate şi numai de unele aspecte mai mărunte. Abia după sosirea albilor se află că izbucnise o răscoală şi că începuse războiul între albi şi roşii.

Războiul dura de şapte săptămîni. Încordarea cea mare din primele zile slăbise la mulţi; lumea se obişnuise cu transporturile, rechiziţiile şi permisele; unii abia mai tresăreau cînd auzeau apropiindu-se vreo

sanie de fermă și cînd zăreau o țeavă de pușcă împodobită cu panglici roșii. Noii sosiți erau primiți cuviincios și li se promitea că ordinele lor vor fi executate: erau doar oameni cunoscuți de prin împrejurimi. Și sania pleca mai departe. Puțin după aceea veneau alții după lapte pentru front.

Lucrurile se cam liniștiră și viața începu să reintre în făgașul normal. Seara localnicii umblau din fermă în fermă, se așezau la taifas, vorbeau de una, de alta, vorbeau de transporturi, de ce spuneau oamenii din gărzi, care nu erau de prin partea locului, și multe altele. Ei zîmbeau cînd vorbeau de toate astea și încercau să nu supere pe nimeni. Se socotea că nu-i cu putință ca „măcelarii" să ajungă pînă aici — nu se folosea alt cuvînt decît „măcelar" cînd era vorba de albi. Unul se pricopsise cu niște tutun pe cînd venea încoace și-l împărți cu ceilalți. Se spunea că Paitula, castelanul, era obligat să se prezinte de patru ori pe zi la Rinne; dar nimeni nu se sinchisea prea mult de treaba asta. Un localnic, care nu ținea nici cu unul, nici cu altul, se gîndea în sinea lui că această mică umilire n-are să-i strice. Se spunea că fiul lui Rinne a căzut în luptă; cel neutru era aproape bucuros aflînd că șnapanul acela s-a dus pe lumea ailaltă. El își aminti întreaga serie de evenimente care au dus la situația de astăzi și simți o mulțumire pe care abia și-o putea stăpîni, convins că totul mergea cum trebuie; de n-ar fi și grăuntele ăsta de nerăbdare care-l mai tulbura! Dacă ar merge totul mai repede! Știa că nici unul din cele două partide nu va putea învinge.

Așa gîndea misteriosul neutru, care se ținea deoparte; își dădea seama că situația începe să evolueze. Viața nu suferă ca lucrurile să stea prea mult pe loc, mai ales că ea e oarecum pătimașă.

In sînul acestei necontenite agitații, Juha Toivola își avea și el rostul său. Mai tot timpul războiului fusese văzut pe aceste meleaguri fluturîndu-și pan-

glicile roşii şi clipind mereu din ochi. Proprietarii, care înainte vreme nu-l socoteau nici măcar un socialist de duzină, trebuiră să asculte acum de el. Lui Juha îi plăcea să fie de faţă la toate evenimentele mai importante, la care-l puteai vedea stînd cu ochii mari deschişi şi gura strînsă. Îi plăcea de asemenea să se ocupe cu rechiziţiile, deşi proprietarul său pusese următoarea întrebare la statul-major : „Nu aveţi oare un om mai destoinic decît Jussi Toivola ?“ Cîţi n-ar fi preferat să cedeze jumătate din domeniul lor numai să nu fie nevoiţi să asculte de acest Jussi. Pentru motive de neînţeles, bătrînul Juha era nesuferit ţăranilor, care nu-l puteau vedea în ochi.

In ce-l priveşte, Juha nu-i ura prea tare pe proprietari. Era vorba numai să-i facă să înţeleagă că a sosit timpul cînd se adeverea ceea ce spusese el întotdeauna : că poporul este atotputernic şi că va veni o zi cînd nu se va mai putea trăi din munca altuia. Pînă acum nici nu voiau să audă de aşa ceva, şi cînd Juha intra în bucătărie, abia de-l pofteau să şadă jos. Şi oricît de frumos le-ar fi vorbit, îi răspundeau în silă cîteva cuvinte, după care nu i se mai dădea nici o atenţie. Dar, de cînd cu războiul, Juha se uita la toţi ăştia cum fac spumă la gură cînd le aducea vreun ordin.

Aşa vedea lucrurile sărmanul Jussi. Erau mulţi care trăgeau cu urechea cînd vorbea unul sau altul la telefon şi puteau ghici astfel cam ce se va întîmpla în curînd. Juha, însă, nu bănuia nimic, el alerga prin sat, împreună cu Kalle Järvinen, şi rechiziţiona pături. Creierul său închircit nici nu încercase vreodată să înţeleagă ce se petrece în preajma lui. E adevărat că s-a priceput să pună deoparte ceva bănet, dar mai puţin decît s-ar fi aşteptat în asemenea împrejurări. Chiar dacă ar reuşi să i se atribuie lotul său, împreună cu pădurea şi tot ce mai era acolo, şi să devină astfel proprietar deplin, încă i-ar trebui mult mai mulţi bani. Lucrurile începeau parcă să se tărăgănească. Pînă

acuma activase cu rîvnă şi mai activa încă la fel, dar totul mergea atît de încet! Rinne da, el ştia să se învîrtească şi avea totdeauna buzunarele doldora de bani.

Juha îi vorbi în treacăt de lucrurile astea tovarăşului Kalle. Dar lui Kalle îi intrau vorbele pe-o ureche şi-i ieşeau pe cealaltă, îi răspundea aiurea şi fredona cu ochii în tavan.

Se lăsa amurgul cînd Juha se întoarse la statul-major cu obiectele rechiziţionate. Împinse uşa şi intră; pe obrazul său bărbos se citea rîvnă şi întărîtare; era bătrîn, dar alerga şi se zbătea — lucrurile ar fi mers prost dacă fiecare s-ar fi lăsat pe tînjeală. Trebuia să lupţi, acum era momentul. Şi nu era prea mult dacă nevasta lui Rinne se obosea să-l servească cu o cafea în bucătărie.

Juha lăpăia cafeaua şi se bucura de viaţă; încerca în acelaşi timp un simţămînt asemănător aceluia care-l năpădea altădată în seara zilelor cînd îşi primea leafa şi cînd, sorbindu-şi cafeaua cu gîndul la bănetul din buzunar, simţea un dulce chin. O muncă desfăşurată zi de zi, în mod regulat, îţi aduce mulţumire, dar şi suferinţă totodată. Aici te simţi aşa de bine, eşti în siguranţă, oricînd e plin de lume, ai căldură, mîncare, cafea. Şi e un du-te vino! În fiece clipă pleacă mereu oameni încolo şi încoace, se vorbeşte la telefon, totul merge strună. O mai fi oare lemne la bucătărie? Uite că se termină. Juha trebui să se ducă după lemne. De săptămîni de-a rîndul bubuia tunul pe frontul Kuuskoski; li se obişnuiseră urechile, şi acum ar fi simţit că le lipseşte parcă ceva dacă nu l-ar fi auzit; fără bubuitul acesta, lucrurile n-ar mai fi fost ceea ce erau. Sute de maşini alunecau pe gheaţă în şiruri lungi, ca şi cum ar fi pornit singure; cîteodată sosea o depeşă: cutare sau cutare locuitor din împrejurimi căzuse în luptă; şi, ciudat mai e şi omul, o asemenea veste îţi dădea parcă mai multă siguranţă.

Juha nu voia să se facă proprietar, se simțea mai bine așa cum era. Părea că se lasă învăluit de vuietul evenimentelor; nimic n-ar fi fost mai nefiresc pentru căpățîna lui, decît să înceapă deodată să judece și să cîntărească cît de importantă era mișcarea care se porni'se și ce putea decurge de aici. El era mulțumit de soartă acum; și simțea că se topește în marea mulțime, așa cum era și firesc, de altfel. Căci, într-adevăr, ce însemna el în mijlocul acestor mii de oameni? Cine ar putea să-l descopere în această masă?... Se duse după lemne pentru bucătărie.

Juha Toivola era activist, dar membrii statului-major îl priveau și-i vorbeau cu un zîmbet îngăduitor. El observa asta și primea bunăvoința lor cu o mutră arțăgoasă. Abia venise și trebuia să se ducă după lemne. In odaia cea mare cîțiva bărbați stăteau tolăniți pe paturi, unul ședea într-un fotoliu care se legăna și citea ziarul.

Dar ochii lui Juha aveau astăzi o ciudată pornire să cerceteze mai de-aproape fețele membrilor din statul-major; se născu în el presimțămîntul dureros că liniștea lor era prefăcută. Simțise acest lucru încă de cînd se întorsese cu păturile rechiziționate. Telefonul de lîngă perete, adus de la ferma vecină, arunca parcă niște priviri încruntate; o lampă electrică rechiziționată atîrna de tavan. Nici unul din bărbați nu-l lua în seamă pe Juha, cu tot zelul său; s-ar fi spus că-s plictisiți de neghiobia lui. După ce ieșiră, Juha se gîndi că starea asta de lucruri dura taman de șapte săptămîni.

Oricum, totul mergea ca și înainte. Era o seară liniștită, vuietul mai slăbise puțin la Kuuskoski. „Măcelarii" erau tot acolo... La poartă stătea o sentinelă. Se auzi un zgomot de pași pe drum și se văzură doi inși apropiindu-se în semi-întunericul amurgului. Un bărbat și o femeie; amîndoi purtau blănuri scumpe și nu scoteau un cuvînt. Așa sînt boierii; era castelanul din Paitula, care venea să se prezinte; totdeauna venea și soția cu el. La Kuuskoski

bubuiturile erau din ce în ce mai rare. Se întîmpla ceva neobișnuit! Îți spunea inima...

Juha intră în hambar și luă un braț de lemne. Nu era parcă în apele lui. Ce se întîmpla oare? Se opri și își pironi ochii în întuneric, gîndind: „E revoluție, sînt un răzvrătit". Era plăcut, la început, să-ți repeți mereu cuvintele astea, dar acum ele căpătaseră un înțeles pe care n-avea curajul să-l pătrundă. „Dacă s-ar putea s-o încep din nou; am, în orice caz, ceva bani." Juha era stăpînit de simțămîntul îngrozitor că nu va putea s-o mai înceapă din nou, că trecutul apropiat nu se va mai întoarce pentru el. Proprietarul din Paitula trecu ușa casei; în jurul lui Juha se așternu o liniște grea.

Castelanul se opri înăuntru, lîngă ușă. Stătea drept, cu ținuta lui mîndră de totdeauna, avea obrazul de un roșu închis și bărbia, ieșită în afară, întinsă drept înainte. Rinne începu să-l ancheteze. Trecînd pe la spatele lui, cu lemnele în brațe, Juha îl auzi pe castelan rostind niște cuvinte pe un ton batjocoritor, înălțîndu-și capul plin de sine. Juha duse lemnele în bucătărie, se întoarse în odaia cea mare și se amestecă și el în vorbă, răspunzînd la cele ce auzise adineauri:

— Capitalul a călcat destul în picioare libertatea proletariatului, așa încît nu-i nimic dacă un domn ca dînsul trebuie să mai facă din cînd în cînd o mică plimbare pînă aici.

Cuvintele lui Juha, aruncate în atmosfera aceasta încordată, stîngherită ca sosirea unei rude sărace. Rinne sta rezemat în cot, pe pat, cu o țigară în mîna stîngă și cu un zîmbet care părea să-i spună castelanului: „Vă închipuiți că nu ne sprijinim decît pe unchieși ca Jussi, dar vă înșelați". Cu glas tare, făcînd un gest de om necăjit, îi spuse:

— Bine! nu-i nevoie să mai veniți aici dacă socotiți că sănătatea nu vă permite. Puteți pleca.

— Bine, răspunse castelanul, se întoarse și plecă.

Rinne se sculă și el și ieși afară. Ceilalți rămaseră nemișcați, fiecare pe locul lui. Toivola încercă să intre

în vorbă cu unul, cu altul, dar nimeni nu-i răspunse. Sună telefonul, Lähteenmäki se ridică.

— Allo, da, nu, nu știu, tocmai a ieșit, ce ? cum ? trupele din Turku au șters-o ? unde ? e o minciună sfruntată !

Lähteenmäki puse jos receptorul și nu spuse nimic.

— Tocmai de ce mi-a fost mie frică, spuse Mäkinen.

Pe Juha Toivola îl cuprinse neliniștea, deși nu înțelesese nimic. Intră Rinne.

— Toivola, du-te de vezi ca „măcelarul" ăla să n-o tulească, îi spuse el.

— Cine ?

— Ăla care a plecat acum de-aici. A telefonat cineva ? îi întrebă pe ceilalți.

— Da.

— Trebuie să-mi iau și pușca ? întrebă Juha.

— Firește, răspunse Rinne, și-l apucă un hohot de rîs care i se păru ciudat lui Juha.

Juha Toivola nu știa că părăsește pentru ultima oară casa lui Rinne. Se apropia de sfîrșitul ei o viață de aproape șaizeci de ani, începută într-o noapte a sfîntului Mihai, într-un trecut care părea atît de îndepărtat că nimănui nu i-ar fi venit să creadă că are vreo legătură vie cu acest prezent războinic. Pe vremea aceea mai ardeau masalale, iar bătrînul Penjami Nikkilä își petrecea zilele îmbătîndu-se cu rachiu făcut în casă ; din cînd în cînd, își mai ciomăgea cea de a treia nevastă sau se ocupa de treburile fermei : liniștea și mulțumirea gospodarului era păzită de puterea cerească și cea de pe pămînt. Copilul care se născuse atunci — toți cîți au trăit pe vremea aceea în această fermă își dorm acum somnul lor de veci — copilul acela a devenit socialistul de astăzi. E un om din cei mai simpli, cu o conștiință mărginită, dar care a reușit totuși să trăiască șaizeci de ani într-o perioadă în plină desfășurare și care a fost una din cele mai furtunoase din istoria poporului finlandez.

Văzînd pe omul acesta înaintînd pe drumul întucos, în toi de iarnă, uitîndu-te la barba, la ochii și la pușca lui, ai spune că demonul evoluției umane a încălecat pe slabii săi umeri și, cu limba scoasă, îl călărește pe bătrînul Jussi, smucindu-l și sucindu-l în toate părțile. Privit în felul acesta, Jussi nu-i de loc un ins respingător, ci din contra, îți trezește compătimire — e drept, oarecum ironică. De cîte ori același demon n-a încălecat și pe umerii altora, care umblau cu fruntea sus, cu fruntea lor brăzdată de cutele unei adînci înțelepciuni, strîmbîndu-se ca o paiață, fără ca aceștia să-l simtă măcar?

Un simțămînt de tristețe și însingurare cuprinse sufletul lui Juha Toivola în drum spre Paitula. Schimbări importante erau pe cale de înfăptuire în noaptea aceea a Bunei Vestiri, deși Jussi nu-și putea face nici o părere precisă despre ele. Dar presimțea că fusese trimis într-un loc unde nimeni n-ar fi vrut să se ducă, că era prost răsplătit pentru tot ce făcuse, pentru lemnele pe care le aduse... în sfîrșit, pentru toată osteneala lui.

Așa i-a fost scris lui Jussi, să nu-i pese nimănui de el cît o trăi. Tot ce a încercat și el să facă, a căzut tocmai într-un moment neprielnic; nu-i vina nimănui, nici a lui, nici a altora. Oamenii se înalță și cad într-un mod cît se poate de firesc: chiar în nenorocirile lor, e totuși ceva care te face să-i privești cu interes. Dar Jussi știa că atît fericirea cît și nenorocirile lui au avut totdeauna ceva sucit în ele, ceva searbăd. Așa a fost cu banii cîștigați aici, așa a fost înălțarea aceasta atît de promițătoare: numai să nu se termine toate acestea, fără să aducă ceva...

După ce-i murise nevasta, un val de blîndă pace îl cuprinse pe bătrînul Janne Toivola. Își dăduse seama atunci cît era de bun față de copii și își regăsise încrederea în viață, încredințat fiind că, după o asemenea întîmplare nefericită, viața va începe să curgă lin. Totul părea să meargă foarte bine; faptul că Hiltu fusese primită într-o casă de adevărați boieri, era și

ăsta un semn bun. Juha se simțea atunci atît de stăpîn pe sine încît ar fi putut, fără cea mai mică osteneală, să țină la dînsul un bilet de zece mărci și să nu se atingă de el. Îi rămăsese o amintire minunată din vremile acelea: luminoasa și limpedea lună din noaptea aceea... A fost perioada cea mai senină din viața lui Jussi. Dar după moartea tragică a fiicei sale, totul se prăbuși; se trezi ducînd aceeași viață de mai înainte, destul de variată, e drept, ocupat de dimineață pînă seara, dar care nu-i aducea nici un fel de mulțumire. În asemenea împrejurări Juha simțea nevoie de ceva după care să alerge și care să-i umple viața; și asta mai mult de ochii lumii, așa după cum încercase o dată să-și pună un guler scrobit, nu de alta, dar ca să nu zică lumea că-i un țopîrlan. Juha se simțea mîndru că nu-i țopîrlan, că-i puțin mai deștept decît alții. Ceea ce-i „umplea viața" atunci era „ideea socialismului", după cum odinioară îl preocupase „mîntuirea sufletului".

Juha lăsă în urmă lacul înghețat și ajunse la poarta lui Paitula. Casa era scufundată în tăcere și beznă. Peste drum de potecă scînteiau luminile din odaia în care se afla statul-major al lui Rinne și în sat ardeau două felinare mari. Se auzea de departe un bubuit slab și egal de bombardament, pe frontul de la Kuuskoski; și pe gheață se apropia o sanie de castelul lui Paitula. Cei care stăteau în sanie încercau să mențină și la urcuș calul la trap. Jussi zări țevi de puști și două gulere de blană ridicate.

— Cine-i acolo? întrebă el cu asprime.

Nici un răspuns nu se auzi din mijlocul gulerelor de blană; calul își urma drumul la trap. Se scurse o oră întreagă; nu se vedea țipenie de om, numai luminile clipeau misterios și bubuitul domol de pe front, care nu mai contenea, părea a fi glasul solemn al nopții. Juha Toivola privea, cu toată liniștea, la castel și încerca să-și închipuie, pe-ndelete, viața pe care o ducea Paitula, și care era atît de departe de înțelegerea lui. Inteligența acestui om, averea lui și felul

său de viață — Juha credea că le vede aievea înaintea lui și aproape că-l supăra felul acesta de viață, lipsit de orice armonie. Își aduse aminte de împrejurările cînd avusese de-a face cu castelanul, acest Palmgrem, care și-a tradus numele lui suedez în Palmunoska: la ce-o fi bună oare această schimbare?

Proletariatul și castelanul... Cît de neputincios este un asemenea om în fața proletariatului! Pe de o parte gîndurile și planurile acestui domn — căci și el urmărea doar, în felul lui, reușita — și, pe de alta, gîndurile proletariatului. Gîndurile castelanului clocesc acolo în camera lui; pe cînd gîndurile proletariatului cuprind întreaga lume.

Se auziră iar niște vehicule. Judecînd după zgomot, se părea că de astă dată erau mai multe. De ce oare vin atîtea încoace?

Cînd cele dintîi sănii ajunseră în dreptul lui Juha, cineva îl întrebă răstit:

— I-ascultă, nu cumva ai văzut trecînd doi vlăjgani pe aici?

— Da, am văzut doi inși, acum o oră.

— Trădătorii dracului! De ce n-ai pus mîna pe ei?

După ce mai trecură vreo două-trei sănii, iar îl întrebă cineva:

— N-ai văzut trecînd pe-aici doi indivizi?

— Da, desigur că am văzut.

— Cînd?

— Acum vreo oră.

Treceau mereu-mereu cai gîfîind. În fiecare sanie stăteau cîte cinci, șase și chiar opt oameni, îndesați unul într-altul. Citeodată se zăreau și femei, așezate pe genunchii bărbaților. Cineva îi strigă în treacăt:

— Scapă-ți pielea, moșule, frontul a fost străpuns!

Dar Juha nu se mișca de loc — stătea ca subjugat, fermecat de iureșul acesta al mulțimii. Asemenea cuvinte și întrebări se repetau în fiecare clipă:

— Ai dibuit vreun „măcelar" în vizuina lui sau ce naiba faci aici?

Juha ar fi trebuit să înțeleagă că șirul acesta nesfîrșit de sănii e plin de fugari ; poate o fi existat vreo bănuială în subconștientul lui. Dar el era stăpînit de o stare de spirit sărbătorească. De oamenii aceștia, pe care-i vedea trecînd în fugă, puțin îi păsa dacă fugeau sau înaintau. Pe bătrînul Jussi îl copleșise sentimentul că începea o viață nouă, înălțătoare, firea sa arțăgoasă se îmblînzi, buzele simțeau nevoia să murmure și mintea lui umbla bîjbîind după cuvinte ca : „Armată — democratică — proletariat — victoria este a noastră".

Dar, după ce și ultimii cai se îndepărtară, Juha simți cît de șubredă era situația lui. După puțin timp, îl apucă spaima. Castelul întunecat al lui Paitula și cîmpia învecinată păreau că au cîștigat o izbîndă asupra lui, ele erau de partea castelanului. Juha a fost părăsit aici, în bezna de-afară. Luminile de la casa lui Rinne tremură, parcă ar da din cap, în semn că nu mai vor să știe nimic de Juha. Castelanul era acolo, în clădirea aceea întunecată. Dacă ar fi ieșit să-l atace, chiar cu mîinile goale, Juha nu i-ar fi putut rezista. Parcă vedea, pe furiș, gîndurile castelanului cum i se mișcau în cap, și omul acela devenea acum principalul personaj al întregii regiuni : castelanul și el, față în față, unul contra altuia.

Deodată, pe Juha începu să-l întărîte frămîntarea puternică și misterioasă a gîndurilor lui Paitula. Castelanul acesta avea un cap cu care nu se putea pune nimeni ; chiar dacă l-ai fi ucis, cadavrul ar fi avut același cap și ar fi trebuit să i te supui. Tocmai asemenea capete de boieri — Juha credea că vede o mulțime de asemenea capete așezate ca pe un fel de estradă — aruncă priviri care provoacă proletariatul...

Deodată, Juha observă că focul a încetat la Kuuskoski. Nu de mult trecuseră coloane întregi de oameni; și acum era pustiu. Juha nu putea înțelege cum de mai erau „măcelari" pe front ; stăpînea pretutindeni un gol înspăimîntător, care se abătuse și asupra lui și-l sfîșia parcă în bucăți... Și aici, la cîțiva metri, era

capul castelanului Paitula. Juha era singur acum, castelanul și golul acela se înfrățiseră, îl prinseră între ei și pe Juha, își băteau joc de el. Și la Rinne luminile pîlpîiau, gata-gata să se stingă...

Juha se îndreptă spre malul lacului, cu toate că știa destul de bine că nu va îndrăzni să se ducă nicăieri. Nu va îndrăzni nici să se întoarcă la Rinne. Va rămîne aici pînă în zori dacă e nevoie. Era, în orice caz, mai în siguranță aici, în apropierea castelului, orice s-ar întîmpla.

Se auzi din nou larmă prin apropiere. Venea o sanie cu un singur cal. Frica îl cuprinse deodată pe Juha. Întîmplările petrecute nu de mult păreau să se fi întors din drum, parcă ar fi căpătat glas și l-ar fi prevestit că sania aceasta era periculoasă pentru el, că de ce-i era frică nu va scăpa. Fugarii, care trecuseră mai înainte, erau departe. Acum Juha era în mîna acestor oameni; se părea că aveau și puști.

Se îndreptară spre poarta castelului. „Aici stă canalia", șoptiră oamenii, și traseră de hățuri. Lui Juha îi zvîcnea inima în piept și se silea să se convingă că el nu făcuse nimănui nici un rău, nimănui. Oamenii se opriră și unul din ei rosti scurt: „Asasinat". Juha auzi bine cuvîntul, dar nu-i înțelegea rostul; începură să-i tremure genunchii. Omul repetă mai tare: „Asasinat".

— Da, da... da, dar ce fel de asasinat? bolborosi Juha.

— Ce dobitoc mai ești, că nici parola n-o cunoști!

Omul vorbise atît de repede că Juha nici nu-l înțelese; se apropie de sanie și întrebă cu cel mai mare zel posibil:

— A?

— Cine te-a trimis aici? întrebă omul.

— Rinne m-a trimis aici, răspunse Juha ca un acuzat.

— Bine, stai aici și ia seama la cal!

Erau niște vlăjgani înalți, păreau a fi domni. Unul dintre ei avea un obraz drăguț și un păr lung și bu-

clat îi ieşea de sub şapcă. Nu scotea o vorbă, se ţinea numai după ceilalţi. Unul bătu la uşă şi ceilalţi aşteptau ceva mai la o parte. Urmă un moment de tăcere. Bătu din nou la uşă. După o clipă cineva deschise uşa cu un gest de sfidare. Doi dintre ei intrară; tînărul cu obrazul drăguţ şi cu părul lung rămase afară. Juha ar fi avut poftă să se apropie de el, să-i spună un cuvînt bun, un cuvînt din inimă, ca unui tovarăş, dar nu îndrăznea. Era mai bine să stea acolo, aproape de poartă — nu făcuse rău nimănui, are să păzească calul, cu grijă, ei au să plece îndată, fără îndoială — şi vor lua cu ei şi pe castelan. Juha se simţea mai bine. Nu făcuse rău nimănui.

Deodată, uşa se deschise pocnind şi castelanul ieşi însoţit de cei doi inşi. O luă drept înainte, fără cea mai mică şovăială, ca şi cum ar fi ştiut bine unde merge; trecu foarte aproape pe lîngă Juha, dar nu se uită la el. Unul din cei doi îi făcu un semn, cu vîrful puştii, să se urce în sanie, pe capră. Omul cu obrazul drăguţ se ţinea deoparte; după ce castelanul luă hăţurile în mînă şi ceilalţi doi se aşezară în sanie, sări şi el pe scară. Sania cobora spre lac, pe drumul pe care veniseră cei trei.

Juha se simţi cuprins de atîta voie bună, încît ar fi avut poftă să se aşeze jos. Nu i se întîmplase nimic şi nici nu i se va întîmpla ceva. L-au luat pe castelan şi pe el l-au lăsat în pace. L-au înjurat ei, fiindcă nu cunoştea parola, dar mai bine aşa, asta însemna că era străin de tot ce se întîmplase. Acum, după ce-l luaseră pe castelan, i se părea că tot domeniul era în stăpînirea lui; ce plăcere şi ce mulţumire să simţi aşa ceva! Va rămîne aici pînă are să vadă ce întorsătură vor lua lucrurile — dar... nu se mai auzea nimic de pe frontul Kuuskoski.

Dar ce-or fi făcînd ăia pe malul lacului? Calul se oprise, cineva se răsti şi, în aceeşi clipă, o împuşcătură sparse văzduhul. Apoi... încă o împuşcătură... mai tîrziu... şoapte. Cineva trase de cal, să stea pe loc. Lui Juha îi tremurau genunchii, nu se mai gîndea la

nimic, dar vedea capul de boier, încruntat, apărînd din nou în castelul Paitula. Îi simțea răsuflarea la ceafă; parcă întreaga putere a castelanului radia nemijlocit asupra lui. Și lîngă capul acesta se mișca un altul, capul doamnei Paitula. Glasul lăuntric al lui Juha, care-i spunea mereu: „N-am făcut rău nimănui", se stinse deodată.

Calul se întoarse în galop, în sanie nu mai erau decît cei trei inși. Se strecurară pe lîngă castel fără să scoată un cuvînt. Și cînd Juha, înlemnit de spaimă și deznădejde, încercă să fugă după ei, auzi un alt tropot de cal în spatele lui și cineva îi strigă:

— Stai!

Din sanie coborî un bărbat și o femeie; bărbatul se repezi la Juha:

— Cine ești tu?

— Juha Toivola; Rinne m-a trimis aici. N-am făcut nimănui nici un rău.

— Nu-ți fie teamă! Stai aici și ține calul. Dacă se apropie cineva, trage!

Dădură buzna în castel. Juha ar fi vrut să se ia după ei, i se părea îngrozitor să stea afară, chiar dacă era nevoie să țină calul de hățuri. Mîngîie instinctiv calul pe frunte, îi scoase căpăstrul. Simțurile îi erau încordate ca niște arcuri în noaptea aceea tulbure și apăsătoare. În conștiința sa se șterse orice amintire a trecutului apropiat; nu simțea decît un singur lucru, că el e acolo, în clipa aceea, cînd sta să cadă fulgerul, aproape, aproape de tot.

Era noaptea în care frontul fusese străpuns la Kuuskoski și cînd trupele „măcelarilor" începură să se împrăștie prin parohie. Către ora unu se auziră noi bubuituri: albii răpuneau pe răsculații găsiți în regiunea Kuuskoski.

Unii dintre ei erau, de altfel, niște oameni foarte hazlii; ei pretindeau că nu știu nimic despre ostilități, erau convinși că lor nu li se va întîmpla nimic rău, că nu se va uita nimeni la ei într-o încăierare atît de mare.

Dar se înșelaseră amarnic. Nu se făceau prizonieri la Kuuskoski; cine nu știa parola era împușcat pe loc; și, în grabă, își găsiră desigur moartea și unii nevinovați. Or, Juha Toivola tocmai atunci urca o cărare strîmbă din mijlocul pădurii. Copacii și tufișurile, înșiruite de-o parte și de alta, îi domoleau frica pe care o simțise în mijlocul cîmpiei; Juha umblase de multe ori pe drumul acesta, printre brazi, care nu-și schimbase de loc înfățișarea; dar dacă te-ai fi putut uita pe furiș în ochii lui Juha, de multe ori te-ar fi pufnit rîsul văzînd ce expresie luau uneori.

Bătrînul Juha se eliberase de starea de spirit a răzvrătitului. Împușcăturile abia dacă se mai auzeau și el nu le mai dădea nici o atenție; aci, în pădure, era la adăpost; și coliba lui era mai încolo, în inima pădurii. Era sigur că de-acum înainte, tot restul vieții sale, nu va mai avea altă dorință decît aceea de a trăi de unul singur. Dacă a reușit să scape nevătămat din situații atît de primejdioase ca aceea din urmă, va putea cu siguranță să trăiască de-aci înainte în pace. În orice caz, avea noroc că nu făcuse nimănui nici un rău.

În timp ce jefuitorii cotrobăiau prin locuința lui Paitula, o droaie pestriță de fugari se apropiau, pe gheață, și, cu toată întunecimea nopții, se putea citi pe fețele lor tristețea și deznădejdea. Abia atunci începu și Juha să se gîndească la cele ce se întîmplau în jurul lui și începu să țopăie, caraghios, ca o oaie rătăcită de turmă. Căci turma asta nu mai era a lui, îi era cu neputință să intre în turma asta; lui Juha îi lipsea simțămîntul siguranței, de care avea atîta nevoie. Patul pușții îi frigea mîna: acolo umblă banda ceea, cei doi inși ar putea să iasă din casă din moment în moment, la Rinne se vedea lumină, „dar nu pot să mă duc la el și nici nu îndrăznesc să mă mișc de aici". Ajutor! Ajutor! Juha se strecură în remiza de trăsuri, puse pușca într-un colț întunecos și trase cu urechea la vaietul care se apropia. Se auzeau gla-

suri omenești, copii plîngînd, femei jelind și un talmeș-balmeș de voci amestecate, învălmășite. Își auzea propria sa respirație cum gîfîie; pușca lui îi părea ca un individ suspect, care ar putea oricînd s-o ia din loc ca să-l denunțe.

Jefuitorii ieșiră din casă și începură să înjure cînd nu-l mai găsiră pe Juha. „O fi și țopîrlanul ăla un «măcelar»? Să-l ia dracu! Să-l nimerească un glonte!"

„Ce-o să mai fie? Dumnezeule mare, tatăl nostru din ceruri! Dar ce spun eu? Nu m-am împărtășit din vara trecută. Nu am să mor încă, n-am să mor. Sfînta împărtășanie! am să mă duc la sfînta împărtășanie îndată ce-am să pot pleca de-aici..." Se auzeau țipete, gălăgie. Nu se mai putea desluși glasul celor care ieșeau din casă. Îl căutau oare pe el? Dumnezeule, dacă s-ar putea împărtăși! După aceea, fie ce-o fi! Frigul îi străpungea bătrînele mădulare și mațele îi ghiorăiau de foame.

Mult timp după ce se mai astîmpără larma, Juha rămase ascuns în colțul său. Își închipuia că vede mereu indivizi care dau tîrcoale casei. Doamna Paitula părea să discute ceva cu aprindere, cu niște oameni puși pe harță — dintre acei care înțeleg pe dos tot ce le spui. Juha se apropie cu prudență de ușa șopronului și cum n-auzea nimic și nu avea în fața lui decît întunericul nopții, îndrăzni să iasă în curte. Părea că întîmplările petrecute mai stăruiau încă în aer și era ca o așteptare a celor ce aveau să mai vină. La Rinne nu se mai vedea lumină, dar în sat mai licăreau felinarele, în partea dinspre Kuuskoski, care-ți spuneau parcă că nu se întorsese încă obișnuita noapte a Bunei Vestiri.

Gîndul la împărtășanie îi trecuse, deci. Pușca o lăsase în colț; și abia acum, cînd începu să se gîndească, zăpăcit cum era, la greutățile drumului de aici și pînă la dînsul acasă, își dădu seama că era să facă o greșeală de neiertat. De-ar putea pleca odată, nestingherit, din preajma acestui castel. Coborî înce-

tișor spre lac, ciulind urechea și cu ochii în patru, pentru ca, la nevoie, să poată sări repede lîngă arma lui. Toată viața lui nu trăsese un foc de pușcă ; și nici acum nu va trage, dar instinctul îi spunea că în ceasul acesta, dacă dă un pericol peste el, e mai în siguranță dacă are o pușcă în mînă ; era și mai cinstit așa. Cînd ajunse aproape de mal, îi veni în gînd că pe-acolo trebuie să-l fi adus pe castelanul din Paitula. Nu, nu, n-are să se lepede de pușcă. Dădu o fugă înapoi, după armă, bîjbîi prin întuneric, o găsi și porni apoi, cu tot curajul, spre lac.

La marginea drumului, nu departe de lac, zări o pată neagră pe zăpadă. Juha se apropie cu pușca în mînă ; s-ar fi spus că noaptea înconjurătoare îi da ghes, că voia să-i arate ce zăcea acolo. Era înspăimîntat, dar spaima lui era amestecată cu oarecare curiozitate și cu o anumită gravitate. Acum se vedea bine : era întins pe spate, cu capul aruncat înapoi, cu pieptul scos în afară. Ținea mîna dreaptă ridicată în sus, brațul stîng era întins pe zăpadă ; parcă dormea. El era : castelanul din Paitula. Îl văzuse o dată la Rinne : da, da, era castelanul. Juha nu se gîndea la faptul că a fost comis un asasinat ; pe el îl stăpînea frica de castelan. I se părea că zăcea în fața lui, colo, jos pe zăpadă, mintea castelanului mort, în toată aroganța și superioritatea sa.

Lui Juha îi era tare frică ; își frămînta creierul să-și pregătească o apărare : „Zăresc un cadavru, ei și ! nu-i îngăduit să te uiți la un cadavru ? Oricine ar fi trecut pe-aici, la fel ar fi făcut : s-ar fi uitat mai întîi la cadavru..." Și aruncă o privire sfioasă în jur, ca și cum s-ar fi adunat lumea acolo. Trupul castelanului și mintea lui deveniseră iar lucruri fără însemnătate. Noaptea crepusculară părea să-l întrebe : „Vei îndrăzni oare să pleci de aici ? Ai de trecut o cîmpie întinsă înainte de a ajunge în pădure ; abia acolo vei fi în siguranță. Și pușca ta, unde ai s-o pui ?"

Juha dădu ocol cadavrului, întinse mîna ca la poruncă și așeză pușca lîngă cadavru, apoi o rupse la

fugă. Se auzi o împușcătură la Kuuskoski. Bătrînul Juha alergă gîfîind pe gheață și, fără să cunoască drumul, se îndreptă spre celălalt mal; acolo unde drumul urca pe un povîrniș. Un pericol fără seamăn îl păștea și mintea lui căuta o acoperire a faptului că lăsase pușca lîngă cadavru. Nu știa ce anume se întîmplase; un singur gînd îl mina: să fugă acasă, acolo, la tot ce-a fost altă dată. În fața ochilor i se perindară copiii, răposata sa nevastă, o dimineață însorită de duminică... Viața mai putea fi frumoasă pentru el. În aceeași clipă se clătină, căzu în mîini, vechea sa hernie plesni; îi veniră lacrimi în ochi. Două împușcături pline de ură răsunară în partea dinspre Kuuskoski. „Ce v-am făcut, oameni buni, ca să mă hăituiți astfel? Ei bine, sînt socialist!..." Juha stătea întins pe zăpadă.

Se auzi în depărtare trecînd noi pîlcuri de fugari. Asta îl îmbărbătă, îl făcu să se ridice și să-și urmeze drumul! Pușca rămăsese lîngă cadavru și nimeni n-o să poată înțelege cum de a ajuns acolo.

Către ora două, istovit de atîtea sforțări, Juha sosi în sfîrșit la coliba lui. Nu fusese acasă de o săptămînă: cînd fetița îi deschise ușa, îl izbi aerul stătut din timpul nopții și i se păru neasemuit de plăcut. Cînd aprinse lampa, zări peste tot urme mărunte de mizerie lăsate de niște copii care nu se pricepeau să deretice prin casă. Se vedea că au încercat să și gătească. Untul, pe care Juha îl adusese de la Rinne, învelit în hîrtie — cînd fusese ultima dată la el — nu-l puseseră în strachină și rămăseseră urme pe hîrtie, amestecate cu coji de cartofi și cozi de scrumbie. În camera înghețată, copiii se ghemuiseră pe saltele de paie, dîrdîind sub păturile peticite și găurite. N-au avut putere să se ducă în pădure după lemne.

Toată mizeria asta atît de bine cunoscută, îndurată de o viață întreagă, i se păru totuși bătrînului Juha, în noaptea aceea a Bunei-Vestiri, ca o mîngîiere. Se simțea zdrobit, dar gîndul că necazurile lui se termi-

naseră. că nu va mai suferi atîtea cazne de-aci înainte îl umplea de mulțumire. Cît se străduise — și care era rezultatul! Trebuia să găsească alte mijloace spre a ieși din încurcătură.

După ce căută ceva de mîncat, Juha adormi, purtînd în suflet credința sfîntă într-o viață nouă care va începe acum, foarte curînd.

Și viața cea nouă începu într-adevăr, îndată ce se făcu ziuă. Înălțătoarele clipe trăite în ultimul timp se șterseră deodată și nimeni nu-și mai amintea de ele. Proprietarii îmbrăcați în blănurile lor scumpe de duminică porniră cu toții spre biserică; puteau fi văzuți pretutindeni: la casa comunală, la școala primară, la sala de întruniri. Dacă legăturile lor cu precedentul regim fuseseră cam neprecise, poziția lor față de noua ordine era din cele mai limpezi. În întreaga parohie se începuse o goană după prizonieri, oameni de toate vîrstele și de toate soiurile; cîțiva își primiseră pedeapsa cuvenită, încă în zorii zilei. Unii dintre proprietari, mai slabi de înger, nu priveau cu ochi buni graba asta de a ucide, și aveau cîte o tresărire cînd aflau că unul sau altul fusese împușcat. Dar, pînă la urmă, și cei mai blajini se obișnuiseră, ba încercau chiar să se arate mai fioroși decît ceilalți. Numai în treacăt, ici și colo, mai vedeai pe cîte unul șoptind sau zîmbind...

Cei mai interesanți, însă, erau muncitorii care nu luaseră parte la răzmeriță; ei mai stăteau ascunși ici și colo, prin colibele presărate pe întinsul parohiei. Se sforțaseră să-și ție gura cît puteau; dar fusese greu pentru oameni ca ei, să-și stăpînească simțămintele lor pînă într-atît, încît să nu scape din cînd în cînd cîte o vorbă; și acum își aminteau cu groază de fiecare cuvînt care li se părea că nu fusese la locul lui. Cu ochii pironiți în gol, vorbind numai în monosilabe, încercau să se strecoare, pe furiș, ferindu-se să-i bage cineva în seamă. Mulți proprietari rostiseră în timpul răscoalei cuvinte mult mai compromițătoare; unii din

ei dăduseră chiar mită și se denunțaseră unul pe altul; dar era cu totul altceva, nimănui nu-i putea trece prin cap să cerceteze pe proprietari pentru participarea lor la mișcarea revoluționară. Dar dacă erai muncitor, și-ți scăpase și ție o vorbă, apoi se schimba treaba, era cu totul altceva. Cînd erau citați bărbații, se grăbeau să se ducă; femeile, însă, rămîneau acasă. Totuși, au fost arestate cîteva femei și trimise în nordul țării; spaima celorlalte creștea și mai mult cînd zăreau vreo „brasardă albă" trecînd prin fața ferestrei lor.

Cazul asasinării castelanului Paitula a fost repede limpezit. Se găsise o pușcă lîngă cadavru; se găsise și o listă a armelor distribuite în casa lui Rinne. Acesta dispăruse nu se știe cînd. Se putu stabili astfel că pușca fusese a lui Juha Toivola. „Ticălosul ăsta, deci, a făcut-o!" Doamna Paitula îl văzuse de altfel pe Juha în timpul nopții dînd tîrcoale casei.

Mintea lui Juha Toivola era mai limpede dimineața decît seara. Cum se trezi, înțelese că n-a fost lichidat încă cazul său. Trebuia să se aștepte în orice clipă la musafiri.

Stătea în odaia cea mare și în fiece clipă arunca cîte o privire speriată spre ușă. Dar cum nu era fereastră în partea ceea, nu putea să vadă ce se petrece pe drum și trebuia să iasă din cînd în cînd în curte. Dădu fîn vacii cît încăpu în ea, o țesălă, scoase bălegarul. De mult nu mai văzuse gospodăria lui Juha atîta hărnicie. Dar, nu venea nimeni.

„S-a găsit, desigur, pușca lîngă cadavru — e bine sau rău că am lăsat-o acolo? Ar fi fost în orice caz mai rău dacă aș fi lăsat-o în colțul din șopron." Dar atunci îl bătu gîndul că nici un boier n-ar fi aruncat arma în chipul ăsta, că o asemenea idee n-ar fi putut încolți niciodată în capul lui. Dacă odrasla unui boier descoperă pușca, are să-l întărîte, dar are să și rîdă, căci va mirosi că-i la mijloc vreo născocire a unui țărănoi, de rostul căreia nu poate să dea.

— Gîndiți-vă : Jussi Toivola și odrasla unui boier ! Într-adevăr, nimic nu poate fi mai caraghios, mai nepotrivit, mai dezgustător, decît să-ți imaginezi pe acești doi oameni unul lîngă altul. Asta a simțit-o și Jussi Toivola toată viața lui.

Natura își rezervă uneori asemenea apropieri, ca și cum ar vrea să pună la încercare unul din adevărurile sale cele mai tainice. In seara Bunei Vestiri, doi tineri cu pielea fragedă și dinți albi ca zăpada se îndreptară spre coliba lui Jussi, călăuziți de un locuitor de prin împrejurimi, anume proprietarul din Pirjola. Juha îi zări prin ferestruica grajdului cînd ajunseseră aproape de îngrăditură. Stătea într-un loc de unde-i putea vedea fără să fie văzut și simți cum i se oprește inima în loc. Era ceva nemaivăzut. Niciodată nu-și închipuise în mod limpede cum arată într-adevăr dușmanul. Se gîndise, desigur, la fiii de proprietari și de boieri, dar nu-i văzuse niciodată ca un întreg, ca o masă : erau niște inși care erau de partea cealaltă a baricadei, destul de puțin periculoși, izolați și puțin cam neghiobi. Dar ăștia aveau șepci, centiroane și încălțăminte la fel ; în spatele lor se afla toată societatea de care Juha se temea atît de mult. Acum era în mîinile lor, n-avea altceva de făcut decît să aștepte în grajd pînă ce vor da peste el. „Eu l-am păzit pe castelanul Paitula ; fînul acestui Pirjola e aici, în șopron."

Pirjola se opri tocmai în fața grajdului și spuse :

— Da, se mai vede încă nutrețul pe care l-a luat de la noi.

— Ți l-a furat ? întrebă unul din necunoscuți pe un ton oficial.

— Da, sigur.

Celălalt necunoscut intrase între timp în colibă ; văzu și el mizeria de-acolo — cu alți ochi decît Juha. Întrebă pe fetiță :

— Unde-i tatăl tău ?

— Nu știu.

— Cum, nu știi ?

Oricît de multă bunăvoință ar fi avut, nu putea răspunde. Se întoarse spre băiat:

— Știi unde e tatăl tău?

— Nu.

— A fost de curînd acasă?

— Da.

— Și nu știi unde e? întrebă străinul, înfuriindu-se și apropiindu-se de el. Copilul începu să țipe. — Taci, nu mai urla, că nu te mănînc.

Jussi se lipi de peretele grajdului, aproape de ușă, încît atunci cînd intră Pirjola nu zări decît vaca cea roșie. Dar dădu îndată și de ochii aceia mici care clipeau mereu, ochii aceia nesuferiți, și strigă bucuros și cu glasul înfiorat de ură:

— L-am găsit, e aici, în tovărășia unui alt roșu!

Bărbatul care intrase în colibă apăru pe prag. Jussi văzu obrazul lui drăguț și statura sa înaltă și-l auzi strigînd la el:

— Ieși imediat afară!

Se apropie de ușă, apoi se opri puțin, căci ceilalți împiedicau trecerea. Tinerii soldați se purtau cu el ca și cum ar fi avut de-a face cu un animal murdar.

— N-ai auzit? Ieși afară!

Jussi ieși, tremurînd din toate mădularele și cu ochii holbați. Pirjola îi spuse pe un ton destul de blînd, fiindcă erau și străini acolo:

— Haide, Janne, du-te la judecată! Ce-o să fie acolo, ai să vezi tu!

Pe drum, unul din soldați, îl întrebă:

— Dumneata l-ai ucis pe domnul Palmunoska?

— Nu, nu eu... chiar dacă m-ați împușca pe loc... nu sînt cu nimic vinovat...

Juha își șterse nasul.

— Și unde-i pușca dumitale?

—A rămas acolo, dar eu n-am...

— Lasă c-o lămurești dumneata la statul-major.

Înaintau în tăcere; Juha își făcea socoteala cîtă pîine, cîte scrumbii, cîte lemne și cît fîn a mai rămas acasă — dacă Pirjola își ia fînul înapoi, o să crape

vaca de foame. Și ce-o să se facă băiețașul? Fetița o să se descurce ea. Își aminti ce-a pățit Hiltu; îl podidiră lacrimile. Cu siguranță că are să moară... niciodată n-are să mai treacă pe drumul acesta... N-a dus nimic la bun sfîrșit; a trăit cu o femeie, a ținut un lot în arendă, a fost socialist; toate s-au terminat cam la fel. El și-a văzut de treabă și iată că acum trebuie să moară — și copiii nu pricep nimic. Nu sînt ca ai altor oameni, sînt zămisliți de un om care nu...

Ajunseră pe lîngă ogoarele satului; Juha întrezărea în depărtare casele, pe care întunericul nopții începea să se aștearnă și i se păru că au trecut zece ani de la ultima noapte. Acum era sigur că va fi împușcat; îl toropea o căldură interioară; ochii și nasul îi erau mereu umezi. Abia își mai tîrîia picioarele și oboseala i se părea un leac menit să-i adoarmă durerea. Undeva, în străfundul conștiinței sale înduioșate, sălășluia simțămîntul că și-a trăit viața, și-l durea copleșitoarea lui lipsă de experiență.

Dacă la șaizeci de ani, feciorul bătrînului Penjami și al slujnicei Maija, morți amîndoi de mult, ar fi avut un cap mai ca lumea, ar fi putut să fie liniștit și mulțumit de viață, acum cînd parcurgea ultimii kilometri din drumul său pe acest pămînt. Dar ultimii săi pași din viață îi făcea cu ochii scăldați în lacrimi și sufletul și-l simțea toropit, din ce în ce mai toropit.

Drumul trecea pe lîngă numeroase ferme. Multe din ele erau pline de soldați — Juha nu mai putea, nici în gînd, să le mai spună „măcelari". Zeci de cai erau legați de garduri. Într-una din aceste ferme, paznicii lui Juha fură înlocuiți cu alții, și toți plecară mai departe cu sania. O presimțire, din ce în ce mai puternică îi spunea că curînd nu va mai fi printre cei vii. Numai să sfîrșească cu el mai repede, fără să-l chinuiască. Se gîndea mereu la copii și la vacă și-i curgeau lacrimile fără încetare...

Cazul lui Juha Toivola era cît se poate de lămurit. Fusese părtaș la crimele comise în ultimele zile —

luase parte la furtul păturilor — și avea, în mod vădit, o grea răspundere în uciderea domnului Palmunoska, cu toate că acuzatorul cel mai înfocat, văzînd pe acuzat, ar fi trebuit să se îndoiască dacă unul ca el ar fi putut trage un foc de pușcă. Și printre toți locuitorii din împrejurimi nu se găsi un singur ins măcar care să fi intervenit pentru el.

În seara de Buna Vestire, cîțiva proprietari, care văzuseră cînd a fost ridicat, nu-și putură reține oarecare compătimire. Dar după aceea li se făcu scîrbă de el și se simțiră mulțumiți, gîndindu-se că nu vor trebui să se mai ocupe de Juha și de treburile lui. E ca și cum ți-ai căuta de lucru ca să nu fii acasă cînd se taie vreo vită, dar la întoarcere nu te mai saturi privind la hălcile de carne așezate grămadă, una peste alta.

Cînd ajunse la închisoare, Jussi simți un fior trecîndu-i prin tot corpul. Încerca să se convingă că va fi executat chiar în seara aceea: vedea mereu înaintea ochilor cum îi pătrunde glontele în carne și buzele murmurau un fel de rugăciune; de aceea nici nu era atent la ce se întîmpla în preajma lui. Stăteau foarte înghesuiți în cameră, nu toți puteau să se întindă. Unii tușeau, alții scuipau. Așteptarea morții devenea din ce în ce mai apăsătoare, o dată cu trecerea orelor. Unii se rugau lui Dumnezeu să le ia sufletul înainte ca oamenii să-i ucidă. Cineva încercă să intre în vorbă cu o sentinelă. „Nu veți fi executați toți", îi spuse el, cu un zîmbet nepăsător.

Trecu noaptea și nimeni nu fu scos la execuție. În zori, mai mulți prizonieri ațipiră și nu se mai auzi în cameră decît respirația celor care dormeau, accesele de tuse și cîteodată un „Dumnezeule, tatăl nostru din ceruri". Se auziră chiar și sforăituri: un tînăr băietan trăgea un somn strașnic, neobișnuit într-o asemenea situație.

Dimineața, se aduseră noi prizonieri. Ei încercară să sară peste cei adormiți ca să ajungă la fereastră, dar sentinelele nu-i lăsară și le ordonară să stea lîngă perete.

— Al dracului de scump e prețul libertății noastre! spuse unul din noii sosiți.

Puțini putură ațipi, dar toți erau convinși că n-au închis un ochi în noaptea aceea. Cele cîteva clipe de somn, furate în zori de zi, ajungeau totuși ca să ridice o barieră între ieri și astăzi. Dimineața, parcă le spunea inima la toți că vor fi împușcați în ziua aceea. Îi aștepta ziua interogatoriilor fără de sfîrșit.

Cam pe la ora opt și jumătate, judecătorul militar, comandantul și șeful local luară cafeaua împreună. Erau foarte enervați, gata să se ia la harță; dăduseră de o întreagă harababură și o zi foarte încărcată stătea în fața lor. Aveau nevoie de cîte și mai cîte, dar nu găseau nimic. Erau nenumărați prizonieri cu care nu știau ce să facă, neavînd instrucțiuni precise. Pe cîțiva îi și puseră în libertate, pe chezășia unor proprietari, alții fură executați de soldați fără judecată; cîțiva cizmari, găsiți printre prizonieri, fură puși la treabă, pur și simplu. Cît era ziua de lungă, se aduceau mereu la interogatoriu femei și... Dumnezeu știe dacă numai pentru interogatoriu.

Un unchiaș veni să pretindă o chitanță pentru telefonul care-i fusese luat de soldați. Toate astea îi enervaseră atît de tare pe judecători și pe comandant, încît, din nebăgare de seamă, începură să vorbească suedeza, deși șeful local nu știa altă limbă decît finlandeza.

Totuși, problema cea mai complicată rămînea aceea a prizonierilor.

— Terminăm întîi cu ăia pe care trebuie să-i executăm, spuse judecătorul într-o finlandeză stricată.

— Ar trebui, înainte de toate, să terminăm cu toți banditii din statul-major roșu, răspunse comandantul în suedeză.

— Da, dar cine dracu cunoaște toate canaliile care au făcut parte din statul lor major ?

Cele două mentalități și poziții opuse — ale prizonierilor și ale judecătorilor — se ciocniră abia la ora nouă dimineața. Judecătorul, temperament energic, conducea dezbaterile cu repeziciune. Înspre seară, patruzeci de deținuți fură trimiși în nordul țării și nouă inși condamnați la moarte.

Aceștia din urmă fură conduși într-o încăpere izolată, în cealaltă parte a curții ; pe pragul ușii stăteau două sentinele cu baioneta la armă și grenade la cingătoare. În curînd, niște soldați aflară cine era închis acolo și știrea începu să circule de la unii la alții. Se găsea, în acea încăpere izolată : directorul cooperativei (era de așteptat) ; Aloiina Kulmala și Marta Virtanen : cum, și ele sînt aici ? Mai era și Juha Toivola, și el ? măi drace ! Va trebui să se îngrijească obștea de cei doi copilași ai lui...

În camera strîmtă, cei nouă condamnați așteptau să se înnopteze. Femeile se mai liniștiseră ; una din ele întrebă pe un paznic cît e ceasul :

— Ți-e frică să nu întîrzii la întîlnire ? fu răspunsul lui.

Se schimbară sentinelele. Cineva întrebă dacă nu-i obositor să stai de pază.

— Mulțumesc de întrebare, scăpăm îndată. A venit ofițerul.

— Va intra și el în gardă ?

— Da, a cerut să i se rezerve ultimul tur.

Nimeni nu mai avea poftă să întrebe ceva.

Doi copii năuci își petreceau a doua noapte de spaimă într-o mizerabilă colibă din mijlocul pădurii. Seara, fetița alergase pînă la arendașul vecin, să întrebe dacă sînt știri despre tatăl ei. Nu găsi pe nimeni și se întoarse pe drumul de pădure plîngînd în hohote și abia ținîndu-și răsuflarea. Băiatul urla și el în odaia întunecoasă. Se pregăteau să înfrunte o altă

noapte, fără nici un fel de ocrotire. Se întîmpla de multe ori, înainte, cînd se certau între ei, să primească cîte o bătaie de la tata. Dar acum nu-și mai puteau muta gîndul de la capul acela chel, cu șuvițele zbîrlite, ale bătrînului lor tată. Spăima le redeștepta glasul sîngelui. Povestea cu pasărea care a fost prinsă și cu puii părăsiți în cuib, oricît ar fi ea de adevărată, te face să zîmbești cînd te gîndești la situația acestor copii.

Bătrîna pasăre se ghemuise într-un colț, cuprinzîndu-și genunchii cu mîinile, și clătina mereu din cap. Toată ziua nu-l lăsaseră în pace junghiurile, respirația îi devenise foarte anevoioasă. Cînd veni în fața judecătorului, nu-și aminti de nimic. Îi jucau în fața ochilor felurite întîmplări din viață. Fericite au fost primele nopți petrecute alături de nevastă-sa. Și apoi soarta fetei sale mai mari; peripețiile vieții lui Hiltu, începînd din copilărie, le vedea acum ca o călătorie neîntreruptă spre noaptea aceea, luminată de lună, cînd s-a aruncat în lac. Era atît de limpede această idee, încît nu-și dădea seama că abia atunci lucrurile i se înfățișau în chipul acesta. Clătină din cap, se gîndi apoi la propria lui viață și i se păru că a decurs într-un mod foarte asemănător cu viața lui Hiltu...

Se auzi un ordin, rostit cu voce joasă: „Ieșiți afară!" Jussi tresări, se întoarse la realitate, și mintea lui se-ndreptă acum într-o direcție cu totul diferită. Porniră... Multe asemenea plecări a cunoscut Finlanda în timpul războiului civil.

Ultimul care trecu prin poarta cimitirului fu Juha Toivola. Tinerii o luaseră la pas alergător. Numai bortosul director al cooperativei rămînea tot timpul alături de Juha.

Bătrînului Jussi i-a prins bine că a stat în frig, că n-a mîncat și n-a dormit. A uitat aproape de jun-

ghiuri și nici respirația nu-i mai era atît de anevoioasă. În capul lui s-a încins o horă. Mii și mii de fapte mărunte, întîmplări mai mult sau mai puțin uitate, s-au prins în hora care se învîrtea, se învîrtea fără încetare... Se simțea oarecum bine atîta timp cît mergeau cu toții laolaltă, în chip mecanic, cît timp nu intervenea nimic care să tulbure mișcările lui automate; atunci, însă, cînd surveni ceva neașteptat, cînd ofițerul deschise larg una din porțile de fier sau cînd se întoarse să arunce o privire înapoi și țeava pușții descrise un semicerc în întuneric — groaza și deznădejdea îl străbătură ca un fior. Părea că nu-l supăra ceva care venea din afară, ci că înlăuntrul lui o minge de piele sărea și-l izbea mereu.

Iată și movila de nisip de pe marginea gropii. „Stai!" Cei din față se opriră, dar cei care erau mai la urmă făcură, fără să vrea, încă cîțiva pași. Toți rămaseră nemișcați, li se auzea respirația, unul căzu în genunchi și pe mîini, nimeni nu scotea un cuvînt. Hora din capul lui Juha se opri; ar fi avut mare poftă să se întindă jos. Rămase totuși în picioare. Îl încerca un simțămînt pe care-l mai cunoscuse cîndva, pe vremea cînd a fost bolnav și a primit sfînta împărtășanie. Nu primise oare și de curînd o sfîntă împărtășanie? Își aminti foarte precis cum a stat într-un colț al hambarului lui Paitula, în vremurile fericite din trecut, dar între clipa aceea și asta de acum totul se șterse. Dreptate și nedreptate, vinovăție și nevinovăție sînt lucruri cu totul străine de împrejurările de față, departe de o minte ca aceea a lui Juha; ele nu pătrundeau nici în cel mai mic colțișor al conștiinței sale... Ce rochie purta oare Hiltu cînd a plecat de-acasă? atunci, în ziua aceea însorită? Era așa... și patofii așa...

Juha își dădea seama ce se întîmplă în preajma lui. Într-o tăcere deplină, fu adus în față directorul cooperativei care se ținea mai la urma grupei; i se po-

runci să-și scoată încălțămintea și hainele și el se supuse. Coborî în groapă, nisipul scîrțîia sub picioarele sale. Era tăcere, o tăcere în care fierbea ura. Se auzea numai scîrț... scîrț... scîrț... pe nisip. O tăcere îndelungată, care nu se mai sfîrșea și în timpul căreia spaima de monstruozitatea care avea să se comită atinsese culmea. Salva de pușcă care izbucni fu ca o mare ușurare. O dată ce se auziră primele împușcături, totul deveni mult mai ușor.

Și al doilea primi poruncă să se dezbrace, să se apropie de groapă și așa mai departe. Răsunau mereu detunături, care încercau, parcă, să zguduie conștiințele moleșite, dar zadarnic. Un lucru era vădit, nu se găsea nici un erou în grupa aceea. Femeile scoteau niște murmure nedeslușite, nu plîngeau; era, probabil, ceva asemănător cu strigătul primitiv al femelelor, cînd li se luau puii. Se rugaseră, îngenuncheaseră, cît fuseseră încă în închisoare, dar totul în zadar.

Și la urmă veni și rîndul bătrînului nostru Jussi. Era încă destul de limpede la minte ca să-și dea seama ce se întîmplă cu el. Rămăsese convins că se împărtășise de curînd și murmura încetișor, ca să nu-l audă ceilalți: „Dumnezeule, primește-mi sufletul!" Șovăi puțin cînd trebui să-și scoată pantalonii, fiindcă avea izmenele rupte — nătăfletul ăsta nu se gîndise să-și ia o pereche din depozitul gărzii roșii — și, în afară de asta, în urma celor întîmplate, se... udaseră puțin. Își desfăcu totuși cureaua cea veche și își scoase pantalonii. „Dumnezeule, primește-mi sufletul! Dumnezeule, primește-mi sufletul!"

In fundul șanțului se și adunase un lac de sînge cald, cînd Juha coborî, cu ciorapii săi rupți. Îl cuprinse o oboseală moleșitoare, nespus de plăcută, care-l îmbia să se culce acolo, pe mormanul de trupuri. Marginile șanțului se desenau pe bolta înfiorătoare a cerului întunecat. Un fior de frig distruse farmecul oboselii. Un pumn crispat venind de jos i se înfipse în ceafă.

O clipită uită ce-l așteaptă; dar în aceeași secundă auzi glasul ofițerului care-i ordonă să se ridice în picioare. Cînd ești într-o situație grea, asculți fără șovăire de orice ordin primești: Juha se sculă anevoie; cu mîinile își ținea izmenele murdare și rupte. Și astfel Juha Toivola căzu și el — o nouă verigă în lanțul nesfîrșit al solidarității morții — fără să fi avut măcar timp pentru un „ultim gînd".

Suferințele sale, care, fără îndoială, sînt înscrise în cartea nevăzută la „activul" poporului, de forța căruia el nici nu-și dăduse seama, suferințele sale au fost mai îndelungate și mai adînci decît a altora mulți, a căror ardoare este astăzi atît de prețuită.

Ofițerul, însoțit de oamenii săi, părăsi cimitirul.

Viața lui Johan Abraham își atinse sfîrșitul ei firesc. Nu lipsea decît obișnuita concluzie, dar era destul de greu să găsești cuvintele cele mai potrivite, cele mai judicioase, deoarece bătrînul Juha murise tocmai cînd în Finlanda se dezlănțuise marea furtună și cînd omenirea căuta cu înfocare să cunoască acea fericire pentru care se trudise atîta.

Un vizionar ar fi zărit poate ceva, dacă, în acea noapte sumbră, s-ar fi strecurat în cimitir, ar fi coborît în groapă, lîngă lacul de sînge și mormanul de cadavre și ar fi ciulit urechea la glasul tăcerii. Nu e sigur că simțămîntul cel mai puternic ar fi fost groaza. Primăvara se și ivise în mugurii arborilor și în aerul cimitirului, ea făgăduia din nou ciripit de păsări, mireasmă de flori și, pentru copiii care creșteau acum, zile pline de bucurie. Oamenii se apropie din ce în ce mai mult de această fericire, al cărei înțeles l-au căutat zadarnic veacuri de-a rîndul.

Astăzi ei cred însă că trupul și nevoile sale, obștea și toate celelalte sînt legate în modul cel mai strîns de această fericire. Sîntem încă pe o treaptă atît de înapoiată, dar lucrurile își au mersul lor firesc. Și, în

orice caz, am ajuns de pe acum atît de departe, că cei mai mulți își cunosc măcar o clipă această fericire, în ceasul morții lor; e tocmai ceea ce dă unui cimitir, în timpul nopții, atmosfera sa de solidaritate generală, atunci cînd presimțim acest adevăr.

Și într-o zi, în evoluția umanității, adevărul acesta se va răspîndi și în împărăția celor vii.

CUPRINS

	Pag.
Cuvînt înainte	5
I Naşterea şi copilăria	17
II La rude	54
III Spre maturizare	79
IV În vîltoarea vieţii	97
V Moartea îşi face din plin datoria .	130
VI Răzvrătitul	157

Responsabil de carte : M. Aderca
Tehnoredactor : I. Ionescu
Corector : C. Moldoveanu

Dat la cules 16.09.957. Bun de tipar 27.11.957. Tiraj 15.150 ex. Hîrtie ediţii tip B. de 60 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 10,01. Coli de tipar 13. Ediţia I. Comanda 3524. A. nr. 03621. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 A—31=R.

Tiparul executat sub com. nr. 1439 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN". Bucureşti — R.P.R.

În colecția
LITERATURA
UNIVERSALĂ
CONTEMPORANĂ

au apărut:

Jorge Amado
SUBTERANELE LIBERTĂȚII
2 vol.

★

Theun de Vries
O STAFIE
UMBLĂ PRIN EUROPA
3 vol.

★

Vasco Pratolini
METELLO

---

vor apare:

Vasco Pratolini
CRONICA
UNOR BIEȚI ÎNDRĂGOSTIȚI

★

Ivan Olbracht
HAIDUCUL NIKOLA ȘUHAI

★

Alfredo Varela
RÎUL NEGRU

F. E. SILLANPÄÄ

SFÎNTA MIZERIE

LITERATURĂ UNIVERSALĂ CONTEMPORANĂ

E. S. P. L. A.